

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDINENSIS

SECTIO HISTORICA

1958

TÖRTÉNELEM

ИСТОРИЯ

HISTOIRE

IV.

SZEGED

1958

ACTA UNIVERSITATIS SZEGEDINENSIS

SECTIO HISTORICA

1958

TÖRTÉNELEM

IV.

KÖPÖSDI VERA

A MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁSSÁG
MOZGALMAI BÉKÉS MEGYÉBEN
1905—1907-BEN

SZEGED

1958

**SZERKESZTETTE:
MÉREI GYULA**

A kiadásért felelős a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Dékánja
A kézirat nyomdába érkezett: 1958. április. Megjelenés: 1958. Példányszám: 550
1958.

Terjedelem 5,75 (A/5) iv
Készült; linó szedéssel, íves magasnyomással, az MNOSZ 5601-54 és az MNOSZ 5602-50 Á
szabványok szerint.

A MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁSSÁG HELYZETE BÉKÉS MEGYÉBEN A SZÁZADFORDULÓ ELEJÉN

A századforduló első éveiben — a világszerte uralkodóvá vált imperializmus révén — elmúlt az előző évtizedek ún. »békés« idősza. A kapitalizmus eme új szakasza kiélezte a kapitalizmus mindenirányú ellentéteit, fokozta a népnymort. A századfordulót követő évtized — s ezen belül különösen az 1905—1907-es évek — a magyar nép történetének is igen jelentős időszaka. Az imperializmus kialakulása Magyarországon is új korszakot teremtett, a demokratikus forradalom érlelődésének korszakát. »Élesen napirendre kerültek a demokratikus forradalom megoldatlan, vagy felemásan, „felülről” megoldott kérdései.«¹ A kiegyezés óta először kínálkozik alkalom 1848 félbemaradt művének befejezésére, a »48-as örökség« »alulról« való végrehajtására: a polgári demokratikus forradalomra. Ez másként azt jelenti, hogy a század elején Magyarországon forradalmi helyzet állott elő. Az 1905—1907-es években tömegmozgalmak rázkódtatják meg a monarchiát. Különösen a proletariátusból tör ki nagy erővel a hosszú évek óta elfojtott harc készség. A szakszervezeti sztrájkstatisztika kimutatásai szerint csupán 1905-ben 346 sztrájk folyt le 60 000 résztvevővel. A kiesett munkanapok száma meghaladta az 1 800 000-et, azaz egy sztrájkoló munkásra több mint 30 nap esett.² Nem ilyen nagyerejűek, de mint majd látni fogjuk, igen jelentősek a mezőgazdasági munkások megmozdulásai is.

A birtokviszonyok rosszabbodása

E földmukás- és szegényparaszt-mozgalmak alapvető oka: a földkérdés megoldatlansága, a parasztságot elnyomó nagybirtokrendszer fönnállása volt. 1848-ban a parasztság nagyrésze föld nélkül szabadult fel; 1867 pedig a polgári forradalom befejezését mélységesen antidemokratikus úton, a nagy latifundiumok teljes átmentésével »oldotta meg.« A nagy latifundiumok fönnmaradása miatt, a polgári forradalom lezárása után is súlyos problémája maradt a parasztságnak a föld. Különösen áll ez a megállapítás Békés megyére, ahol a földbirtokmegoszlás még az országos

¹ Révai József: Irodalmi tanulmányok. Szikra, 1950. 107. old.

² Hanák Péter: Az 1905-ös forradalom hatása Magyarországon. Lásd a Magyar Történész Kongresszus c. kötetben. Budapest, 1954. 387. old.

átlagnál is kedvezőtlenebb volt, s még jellemzőbben tükrözi a kapitalizmus poroszutas fejlődésének vonásait. A »felülről«, »felemásan« befejezett polgári átalakulás következtében megmaradt mammutbirtokok foglalták el Békés megye területének legnagyobb részét. A birtokmegoszlásról szemléletes képet az alábbi statisztikai kimutatás ad.³

Az egyes birtokkategóriák aránya ‰-ban.

	A gazdaságok összes számából				A gazdaságok összes területéből			
	1-5 kh (törpeb.)	5-100 kh (kisbirt.)	100-1000 kh (középb.)	1000 kh felül (nagyb.)	1-5 kh	5-100 kh	100-1000 kh	1000 kh felül
Magyarországon	53,57	45,44	0,83	0,16	5,84	46,50	15,37	32,29
Békés megyében	62,24	36,38	1,19	0,19	4,71	42,05	16,55	36,69

Eszerint Békés megyében a gazdaságok 0,19‰-a 1000 holdon felüli nagybirtok, amely a földterület 36,69‰-át foglalja el, míg a gazdaságok számának több mint fele, 62,24‰ törpegazdaság, és ez a földterületnek 4,71‰-ára szorul.

A földbirtokmegoszlás tehát Békés megyében különösen őrzi a feudális maradványokat. Magyarországon a gazdaságilag művelt terület 32,29‰-a mammutbirtok, Békés megye tehát 4,4‰-kal múlja felül az országos átlagot. Érdeemes megvizsgálni az 1-től 100 holdig terjedő gazdaságok százalékos megoszlását is Békés megyében, mert ezen keresztül a parasztság felbomlása folyamatáról is képet kapunk. Az országos adatokkal összehasonlítva pedig jól láthatjuk a különbségeket.⁴

	A gazdaságok összes számából esett										
	a szántóföld nélküli	a szántó-földdel bíró	az 1-5	az 5-10	a 10-20	a 20-50	az 50-100	a 100-200	a 200-500	az 500-1000	az 1000 holdon felüli
	h o l d a s										
	gazdaságokra ‰-ban										
Magyarországon	12,33	11,23	30,01	19,20	16,14	8,59	1,51	0,43	0,27	0,13	0,16
Békés megyében	19,18	15,34	27,77	11,50	12,22	10,02	2,63	0,73	0,31	0,13	0,19

³ A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája. Budapest, 1895. 4. kötet.

⁴ Az egész országra vonatkozólag vö. id. statisztika 4. köt. 9., 10. old., a Békés megyére vonatkozó rész uo. 9., 10. és az 54. old. alapján kiszámítva.

	A gazdaságok összes területéből esett										
	a szántóföld nélküli	a szántó- földdel bíró	az 1—5	az 5—10	a 10—20	a 20—50	az 50—100	a 100—200	a 200—500	az 500—1000	az 1000 holdon felüli
	1 h. aluli	h o l d a s									
	gazdaságokra %-ban										
Magyarországon	0,25	0,38	5,21	9,00	14,64	16,31	6,55	3,81	5,48	6,08	32,29
Békés megyében	0,33	0,44	3,92	4,71	9,99	17,35	9,87	5,58	5,31	5,65	36,68

Ezek a statisztikai adatok azt mutatják, hogy a parasztság rétegződése Békés megyében is előrehaladott.

Az 1 holdon aluli szántófölddel bíró parasztság az összes gazdaságok 15,34%-át tartotta kezében, és erre mindössze a gazdaságok területének 0,44%-a jutott. A legmagasabb %-ban a gazdaságok számát illetően — országosan és Békés megyében is — az 1—5 kat. holdig terjedő ún. törpebirtok szerepel (27,77%). Ez a gazdaságok területének mindössze 3,92%-át foglalta el. Elaprózódása tehát igen nagymértékű volt. E kimutatás szerint a 100 holdig terjedő parasztgazdaságok a megyei gazdaságok 88,66%-át tették ki és a termőterület 46,52%-ával rendelkeztek. A 100 holdon felüli birtokok pedig, amelyek a gazdaságok összes számának 1,36%-át alkották, a gazdaságok összes területének 53,22%-át foglalták el, 5,56%-kal szárnyalva túl az országos átlagot. A statisztikai adatokból kiolvasható kép azonban nem fedi a teljes valóságot. A 100 holdon felüli birtokoknál is a gazdaságok számát közli, s ez nem világít rá a tényleges állapotokra, ui. a 100 és 1000 holdas gazdaságok közül sokszor több gazdaság egy birtokos kezén volt. Pl. Békés megyében gróf Wenckheim Frigyesnek 5 nagy gazdasága volt. Békésen egy 19 165 kat. holdas, Újkígyóson egy 9423 kat. holdas, Békéssámsonon egy 5438 kat. holdas, Dobozon egy 2682 kat. holdas és Gyulán egy 1175 kat. holdas.⁵

Az 1895-ös statisztikai kimutatás szerint ez pl. 5 különböző birtokos birtokokként fogható fel, pedig — mint ezen az egy példán is láthattuk — sokszor több gazdaság egy birtokos kezén van, s ezek együtt hatalmas birtokokat alkotnak. Jelen esetben gróf Wenckheim Frigyesnek — aki egyben a megye legtöbb földdel rendelkező nagybirtokosa — 37 883 kat. hold föld volt a birtokában. Számszerint Békés megyében négy 10 000 holdon felüli, és hatvankét 1000 holdon felüli nagybirtokos volt.⁶ A föld-

⁵ A magyar korona országainak mezőg. stat. 2. köt. 322—332. old.

⁶ Uo.

birtokmegosztás feudális jellegét azonban még fokozták a különböző korlátolt forgalmú birtokok. Ezek nagyságát a következő kimutatás szemlélteti.⁷

A birtok neve	Területe kat. holdban
Városi és községi birtokok	28 039
Vallás és alapítványi birtokok	130
Egyházi birtokok	7 224
Vallás és tanulmányalap birtokok	1 180
Egyletek, testületek birtokai	5 549
Hitbizományi birtokok	28 258
Közbirtokosság és volt úrbéres birtokok	11 583

Összesen: 81 963 s ez a vármegye

területének kb. 13,6⁰/₀-át teszi ki, s ezen belül a hitbizományi birtokok százalékaránya: 4,7⁰/₀.

Magyarországon a korlátolt forgalmú birtokok az összterület 34,56⁰/₀-át foglalták el,⁸ tehát Békés megyében viszonylag kevés korlátolt forgalmú birtok volt. Ezek az adatok elég világosan beszélnek! Emellett figyelembe kell venni, hogy a magyar birtokos osztály mereven ragaszkodott a feudális birtokmegosztáshoz, sőt arra törekedett, hogy növelje a kötött birtokok, elsősorban a hitbizományi birtokok számát.

Az egyre szaporodó népességnek így a kedvezőtlen birtokmegosztás miatt nincs módja a terjeszkedésre, még akkor sem, ha esetleg pénze lenne földvásárlásra. Ui. a kötöttforgalmú birtokok már eleve nem jöhetnek számításba. A községek határát övező óriási nagybirtokok szintén nem, hiszen ezek tulajdonosa nincs ráutalva az eladásra. »Ha mégis nagyritkán eladásra kerül egy-egy nagyobb birtok, az rendszerint egy tagban lesz eladva, vagy jómódú gazdák kötnek mondhatni kizárólagos konzorciumot annak megvételére. Ezt mutatják az összes közelmúltból vett összes birtokváltások.«⁹ A középbirtokosok sem igen adnak el földet, sőt, ha lehet, — még nélkülözések árán is — vesznek. Tehát, ha még pénze van is a szegény embernek, nem tud földet venni, a meglévő pedig egyre inkább elaprózódik, márcsak az örökösödés révén is. Természetes, hogy ezenkívül számos tényező gyorsítja ezt a folyamatot. Azonban meg lehet állapítani, hogy »a birtokszerzés nehézsége; a kedvezőtlen birtokmegosztás mellett egyik főoka az agrárszocialista mozgalmaknak«, annál is inkább, mert a magyar paraszt szinte meghatóan ragaszkodik a földhöz, »mely elaggott korára nyugalmat ad, mely a megélhetés nehézségének rémképét eloszlatja előle, mely családja sorsának biztosítója.«¹⁰

⁷ Uo. 5. k. 2., 9., 13., 21., 23., 39., 41., 45., 47., 51., 53., 71., 73. és 75 old. alapján.

⁸ Mérey Klára: A mezőgazdasági munkásság mozgalmi a Dunántúlon 1905–1907-ben. Budapest, 1956.

⁹ Dr. Fábry Sándor: Az alföldi munkásmozgalom. Budapest, 1895. 24. old.

¹⁰ Fábry: i. m. 25. old.

A most idézett mű megállapításai az 1895-ös évekre vonatkoznak. Maga a tény azonban — a birtokszerzés nehézsége — marad a század elején is, csak még súlyosabb formában. U. az agrárproletárok, de ekkor már a kisbirtokosok helyzete is annyira nehézzé vált, hogy a legtöbb esetben hiába lett volna alkalom földvásárlásra, nem tudták volna megvenni. Így a még kisbirtokkal rendelkezők is, minden eddigit felülmúlóan indultak meg az elproletarizálódás útján.

A munkafeltételek romlása

Azonban számos más tényező következtében is kimutatható egyfelől az agrárproletárok számának óriási megnövekedése a század elején, másrészt az óriási mértékű munkahiány, ami természetesen a munkafeltételek nagymérvű rosszabbodásához vezetett. A volt jobbágyság elproletarizálódási folyamata már az abszolutizmus korában megindult és a kiegyezés utáni években még fokozódott. Akkor azonban még a földnélkülivé vált embereket vasútépítésnél, vízsabályozásnál, gátépítésnél, mocsárlecsapolásnál és a gazdaságban is még számos helyen munkához tudták juttatni. A század elejére, ill. már sokkal korábban — a 70-es évek végén megszűntek a nagy vasút- és útépítési, valamint folyószabályozási munkálatok, s az eddig itt dolgozó munkáskezek is szabaddá váltak. E munkálatok megszűnésével egyidőben »fokozott mértékben jelentkezett az európai piacon a tengerentúli államok gabonája«, s ez válságot idézett elő a legtöbb európai államban, így Magyarországon is. A gabonaárak zuhanásszerűen estek. Mint más államok válságba jutott mezőgazdaságának, a magyar mezőgazdaságnak is új útra kellett térnie, hogy a külföldi, géppel termelt gabonával felvehesse a versenyt. Két út állt előtte: vagy lemond a gabona termeléséről és belterjesebb gazdálkodásra tér át, vagy megmarad a külterjes gabonatermelés mellett. A félf feudális nagybirtokrendszer és az ország politikai viszonyai a magyar gabonatermelőket az utóbbi választás mellé állították. A magyar mezőgazdaság megmaradt a nagybirtokrendszer és a külterjes szemtermelés keretei között. Persze még emellett is alkalmazkodnia kellett azokhoz az általános gazdasági törvényekhez, amelyek a termelési költségek csökkentését követelték. Ennek módja a fokozódó gépesítés és a kapitalista gazdálkodás természetéből folyóan a munkabérek leszállítása.¹¹ Gépvásárlásra már van lehetőségük különösen a nagybirtokosoknak, ui. a különböző bank- és hitel-szövetkezetektől hozzá tudnak jutni kölcsönökhöz. S a gépesítés halad is meglehetősen! 1895-ben már 285 lokomobil, 270 cséplőszekrény, 7 gőzeke, 6 egyéb gőzgép, 1861 vetőgép, 119 kaszáló- és aratógép, 3419 rosta, 1468 szecskavágó, 2101 egyes vaseke található Békés megyében.¹² Ez a felszerelés természetesen a gazdaságok számához (34 103) és területéhez (600 388) képest igen kevés.¹³ A gépek és eszközök többsége a nagygazdaságokban található. Míg a 100 holdon felüli gazdaságokban minden gazda-

¹¹ Mérei Gyula: Adalékok a magyar mezőgazdaság kapitalista fejlődésének történetéhez. Századok. 1950. 276–277. old.

¹² A magyar korona országainak mezőg. statisztikája. 3. k. 216. old.

¹³ Uo. 4. köt. 34., 54. old.

ságra 2,8 eke jut, tehát majdnem 3, addig a száz holdig terjedő gazdaságokra csak 0,02 eke azaz 50 gazdaságra jut egy. Országos méretekben a 100 holdig terjedő gazdaságokban minden gazdasági üzemre jutott 1 eke, a 10 holdon felüli gazdaságokban minden egyesre 11.¹⁴ Tehát a gépekkel, ill. a termelőeszközökkel való ellátottság sokkal kisebb a megyében, mint az országban általában. A parasztgazdaságokon belül pedig az ún. kulákbirtokon (20-tól, 200 kh.) találjuk a legtöbb gépet és eszközt.

A 20 holdig terjedő gazdaságok mindegyikére csupán 0,01 eke jut, azaz minden 100 gazdaságra 1; ua. a 20—200 holdig terjedő gazdaságokra 0,1 eke jut, azaz minden 10 gazdaságra 1.¹⁵

E néhány példából is következtethetünk lehet arra, hogy a paraszti birtok termelékenységére lényegesen kisebb a nagybirtokénál. A paraszti birtokokon, ill. kisbirtokokon található állatok súlya is általában kisebb, mint a nagybirtokosokéi. Ezt szemléltetik az alábbi táblázatok:¹⁶

Birtokkategória	Magyar erdélyi fajta szarvasmarha növédekmarha				súlya (kg)		
	1	2	3	4	bika	tehén	tisző
	é v e n a l u l						
Kisgazdaság	66	119	171	263	425	285	395
Középgazdaság	88	150	200	286	465	362	483
Nagygazdaság	101	155	235	320	554	416	540

	Sertések átlagsúlya (kg)	
	Koca	Süldő
Kisgazdaság	59	37
Középgazdaság	77	48
Nagygazdaság	86	59

A kis- és középbirtok tehát versenyképtelen a nagybirtokkal szemben, s az utóbbi az előbbit tönkre is teszi. Az elpusztuló kisbirtokokat fölszívják a nagyobbak, s a kisgazda napszámossá lesz.¹⁷ A gépesítés tehát így közvetve — a nagybirtok versenyén keresztül — is sok munkáskezet szabadít föl. Szembetűnőbb azonban a gépesítés közvetlen hatása, ti. az a tény, hogy a gép rövidebb idő alatt több ember munkáját képes elvégezni, és ezzel azok munkáját helyettesíteni. Pl. a cséplőgép néhány hónap alatt képes elvégezni azt a munkát, amit korábban nyomtatással sokszor tél közepéig sem tudtak befejezni. Tehát rövidebb időre, és akkor sem annyi

¹⁴ Mérei: I. m. 277. old.

¹⁵ Az itt közölt adatokat: A magyar korona országainak mezőg. stat. 3. k. 216. old., és a 4. k. 54. és 34. old. adatai alapján számítottam ki.

¹⁶ Az első táblázat: az id. stat. 4. k. 78., 82., 86. old., a második az id. stat. 4. k. 89., 91., 93. old. alapján készült.

¹⁷ Mérei Gyula: I. m. 279. old.

munkaerőre van szükség, mint korábban, s így a gép közvetlenül is feleslegessé tesz egy csomó embert. De az aratás ideje is 40—60 napról 21 napra esett le, főként a nagy munkaerőkínálat következtében. A gépesítésnek itt alig volt szerepe, mert a birtokosok nem nagyon merték használni az aratógépeket, féltek a munkanélküli munkások lázadásától; inkább a sztrájkoló, vagy sztrájkolni készülő munkásokat fenyegették vele. »Nem barátja és segítője volt akkor a gép az embernek, hanem ellensége, amely a megélhetés lehetőségétől fosztotta meg.«¹⁸

A válságból való kijutásnak egy másik módja a gépesítés mellett a munkabérek csökkentése nyílt, vagy burkoltabb formában. A nagybirtokosok így a válság terheit a dolgozókra akarták áthárítani. Előfordulnak a század elején fokozottabb mértékben mint azelőtt »bér és munkaidő csalások, bérlenyomás stb. Kezdték csökkenteni a természetbeni bérezést is, ezeket csekélyebb értékű minőségben (tisztítatlan búza, avas szalonna) kiadni és a munkateljesítményre vonatkozó követelményeket állandóan emelni.«¹⁹ A munkateljesítményre vonatkozó követelmények emelése Békés megyében az aratási munkaidőnek 40—60 napról általában 21 napra való tömörítésében mutatkozott meg.

Az eddigiek alapján jól látható, hogy bár a feudális maradványoknak is nagy szerepe volt még a mezőgazdaságban (kedvezőtlen birtokmegosztás, kötött forgalmú birtokok, a ledolgozási rendszer bizonyos, — s különböző formákban való továbbélése stb.), a századeleji agrárválság hatására meggyorsult a nagybirtok kapitalizálódása is.

Ez a jellegzetes kettősség: a kapitalista és feudális elemek keveredése határozza meg a mezőgazdasági munkásság helyzetét és életkörülményeit.

Lenin a tőkének a mezőgazdaságba való behatolásával kapcsolatban rámutat arra, hogy a bérleti rendszer és a jelzálogrendszer a fő formái a tőke mezőgazdaságba való behatolásának. A tárgyalt időszakban mind a bérleti rendszer, mind a jelzálogrendszer megtalálható a magyar mezőgazdaságban. Természetesen nemcsak az imperializmus korában, hanem már a monopólium előtti kapitalizmus korában is. Az imperializmus időszakában viszont pl. a tőkés bérletek száma és nagysága jelentős mértékben megnőtt, s így a századfordulón már elég magas %-ban szerepelt Békés megyében is. A gazdaságok birtoklás szerinti megosztását a következő táblázat szemlélteti.²⁰

	A gazdaságok összes számából esett a				A gazdaságok összes területéből esett a			
	tulajdon	haszonélvezeti	haszonbéres	vegyes jellegű	tulajdon	haszonélvezeti	haszonbéres	vegyes jellegű
	gazdaságokra százalékban							
Magyarország	86,73	1,55	2,71	9,01	68,13	5,39	9,33	17,15
Békés megye	81,79	1,30	3,40	13,51	64,55	0,65	9,31	25,49

¹⁸ Mérey Klára: I. m. 28. old.

¹⁹ Engelmann Pál: Két szociáldemokrata paraszt-kongresszus. Die neue Zeit. 1896—97. 25. sz. 811—8120. old. Idézi Simon Péter: A századforduló földmunkás- és szegényparaszt mozgalmi 1891—1907. Budapest, 1953. 33. old.

²⁰ A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája 4. k. 23—24. old.

Egyéb adatok tanúsága szerint a tőkés bérletben ekkor még viszonylag kis szerepe volt a finánciókének. A döntő a kulákok és a kereskedőtőkések bérlete volt. »A tőkés bérlet megnövekedése egyrészt a parasztság felbomlásának előrehaladását mutatja, hiszen a tőkés bérlők között jelentős számban szerepelnek kulákok. Másrészt viszont nemcsak mutatja a felbomlást, hanem előre is viszi azt, mert az a kulák, aki saját földje mellett bérel, még előnyösebb helyzetet teremt magának a dolgozó paraszttal szemben.«²¹ A kulákság jelentős arányú bérletét jól szemlélteti az alábbi néhány példa is. Egy vésztői 90 holdas kulák Békésen 240 holdat; Gyulán ifj. Szilágyi István 66 holdas kulák 101 holdat; Somogyi Sándor 107 holdas szeghalmi kulák 267 holdat bérel stb.²²

A parasztság felbomlása szempontjából — a bérleti gazdálkodás térhódítása mellett — Magyarországon sokkal jelentősebb szerepet játszott a jelzálogrendszer. A jelzálogrendszer — szemben a tőkés bérletekkel — már a fináncióke nagyarányú térfoglalását jelentette. A jelzálogállomány döntő része a földbirtoknak jutott.²³ Így tehát a fináncióke egyre inkább kezébe kaparintotta a földjáradékot a jelzálog kamatain keresztül. A jelzálogkölcsonnel kapcsolatos terhek pedig mindenekelőtt a dolgozó parasztokat sújtották. Az 1000 koronán aluli kölcsönöket ugyanis elsősorban a dolgozó parasztok vették fel, és éppen ezek a kölcsönök adják 1905-ben a hitelintézetek által a földbirtokra betáblázott összegek 60%-át.²⁴

A kölcsön megnövekedése a nagybirtokosoknak lehetővé tette a technikai fejlesztést, a belterjes gazdálkodásra való bizonyos fokú rátérést, — vagyis náluk a birtok kapitalizálódását segítette elő. Egészen más volt a hatása a parasztság zömére. Itt a felbomlás folyamatának meggyorsítását eredményezte.

Az egyes tőkések a parasztságot a jelzálog és uzsora útján zsákmányolták ki; a fináncióke és a nagybirtok pedig legszembetűnőbben az adórendszer útján.

A parasztságot ez időtájt nagy földadó, kereseti adó és összesen 14 féle állami egyenes- és különféle címeken behajtott fogyasztási adó terheli.²⁵ Az adóterhekkal kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy ez sokkal jobban sújtotta a kis- és középbirtokot, mint a nagybirtokot, mert a holdankénti adóösszeg a kis- és középbirtokon nagyobb volt. Kecskeméti Ferenc országgyűlési képviselő képviselőházi felszólalásából tudjuk, hogy pl. Békésen gr. Wenckheim Frigyes holdanként 3 korona adót fizetett, a kisbirtokosok pedig 12—13 koronát.²⁶ Hasonló lehetett a helyzet a megye más területein is, s szinte elfogadhatónak tűnik Rubinek azon megállapítása, hogy a mezőgazdasági munkás »még örülhet, ha házzal vagy kis-

²¹ Szuhay Miklós: A parasztság felbomlásának egyes kérdései Magyarországon az első világháború előtt. Lásd: Tanulmányok a kapitalizmus történetéhez Magyarországon 1867—1918. Szerkesztette Pach Zsigmond Pál és Sándor Pál. Budapest, 1956. 226—227. old.

²² Magyarországi Gazdacím-tár. 1911. Budapest, 1912.

²³ Statisztikai Évkönyv. 1890. és 1913. évf. adatai alapján.

²⁴ Statisztikai Évkönyv. 1905. évf. 288. old.

²⁵ Czirbusz Géza: Magyarország a 20. század elején. Budapest, 1902. 432—433. old. Idézi Mérei: i. m. 279—280. old.

²⁶ Képviselőházi Napló. Az 1906. júl. 15-i ülés jegyzőkönyve.

birtokkal nem rendelkezik, mert akkor az adók egész özöne nehezedik rá, úgy, hogy keresetének harmada csak a közterhek törlesztésére megy rá.«²⁷ És ha 1895-ben ezt írták az adózásról, úgy a század elején a helyzet csak rosszabb lehetett. Nem csoda, ha egyre több kisbirtokot »ütnek dobra.«

Már előbb láttuk, hogy ugyanekkor a gépesített nagybirtok is egyre kevesebb munkaalkalmat nyújt, ugyanis a gépesítéssel egy időben nem vált belterjesebbé a gazdálkodás módja. A külterjes gazdálkodás pedig nagyobb számú munkaerőt csak a betakarítás idején alkalmaz, míg télen munkákészre szinte egyáltalán nincs szüksége. Tehát ez a gazdálkodási mód nem tudja állandóan és rendszeresen, sőt még ideiglenesen is csak kevéssé és egyre kevésbé foglalkoztatni a munkásokat.

A parasztbirtokokon pedig különösen kevés a munkalehetőség, mint-hogy ott a gazda többnyire családjával megműveli a földet, s fizetett munkaerőt alig alkalmaz. Az egykorú irodalom egyöntetű megállapítása szerint a 80-as évek derekán megszűntek a mezőgazdasági munkások állandó mellékkeresetét biztosító ún. feles földkiadások. A birtokosok a korábban felesbe adott földek nagyrésztét megtartották saját kezelésben, mert már nem érték be a rossz eszközökkel megmunkált föld csekély hozamával. Másrészt viszont »a gépesített nagyüzem versenyé miatt tönkrement a dolgozó parasztság, és egyre kevesebb részesnek van igája.«²⁸ Egy kis százalékát a volt feles földnek újra kiadták, csak most már harmados művelésre uzsorával és robottal terhelten. A szakértők kiszámították, hogy a paraszt ráfizet a harmados művelésre. Milhoffer szerint egy hold harmados tengeri után a bevétel 9 Ft 60 kr, a kiadás 10 Ft. Gaál Jenő számításai szerint 1 lánctengeri 13 Ft-ot jövedelmez, míg a kiadás rá 15 Ft. Hogy mégis annyira ragaszkodtak a harmados földekhez, annak az volt az oka, hogy a tengerit a sertéshizlaláshoz ezen földek megmunkálása révén akarták megkeresni.²⁹

A kereseti lehetőség tehát — jórészt a megváltozott gazdálkodási rendszer következtében — erősen csökkent, míg az agrárproletárok száma — szintén többnyire a kapitalizmus térhódítása miatt — egyre nőtt. Az előállott helyzetből természetesen legkevésbé következett az, hogy a nagy munkaerő-kínálatra való tekintettel a birtokosok lenyomták a munkabéreket.

A munkabérek csökkentése

Az eddigiekben általában beszéltünk a mezőgazdasági munkásokról, most nézzük meg röviden, milyen csoportokat különböztethetünk meg soraikon belül, és ezeken keresztül vizsgáljuk meg a különböző munkákat végző munkások bérvizonyait.

Az *időszaki munkás* — a mezőgazdasági munkások egyik nagy csoportja — a földtulajdon nélküli, vagy földtulajdonnal rendelkező szegény-parasztságnak az része, amely bér munkára kényszerül. Ezeket napszamos, hónapszamos vagy szakmányosként alkalmazzák. A napszamos

²⁷ Mérei: i. m. 281. old.

²⁸ Rubinek Gyula: Parasztszocializmus. Budapest, 1895. 37. old.

²⁹ Mérei: i. m. 282. old.

napokra fogadják fel, ill. fizetik, legföljebb ahol huzamosabb ideig dolgozik, ott kapja bérét hetenként.

A hónapszamos előre meghatározott bérért dolgozik egy vagy több hónapig, és havonként fizetik. 1 évig egy helyen sohasem, vagy csak a legkritkább esetben marad.

Szakmányos az olyan munkás, akinek a díjazása nem az eltöltött napok vagy hónapok után történik, hanem a kifejtett munka nagyságának megfelelően. Az aratás, hordás és cséplés a leggyakrabban előforduló szakmánymunka. Az egyes kategóriák nem merevek és zártak. A hónapszamosok pl. nemcsak hónapszamosok, s a szakmányosok se szakmányosok állandóan, hanem az időszaki munkások aszerint, hogy hol kapnak munkát, hol az egyik, hol a másik kategóriába tartoznak. Egy év folyamán sokszor mind a három minőségben dolgoznak.

A mezőgazdasági munkások másik csoportja, az *állandó munkásoké*, az egész évre felfogadott és foglalkoztatott cselédekből kerül ki. A munkabérek rendkívül különbözőek voltak. A napszámbérek a hivatalos statisztika szerint a következőképpen alakultak:

	év	Tavasz		Nyár		Ősz		Tél		Átlag	
		ellátás nélkül	ellátással	E. n.	E.	E. n.	E.	E. n.	E.	E. n.	E.
Magyarország	1905	130	91	204	151	148	107	109	74	149	106
	1906	146	111	259	194	185	137	131	91	180	134
	1907	181	130	283	215	204	150	151	105	205	150
Békés megye	1905	128	93	224	206	140	111	93		141	—
	1906	152	111	423	317	249	186	129	94	237	182
	1907	175	131	354	252	228	173	132	95	222	163

Az országos és a Békés megyei bér adatok tehát kb. megegyeztek.³⁰ A napszámbérek azonban egyetlen évben, és egyetlen évszakban sem érték el sem országos, sem megyei viszonylatban az itt kimutatott átlagot. Télen pl. Békés megyében 129 Kr, vagy az 1907-re kimutatott 132 Kr. helyett még 20—25 Kr-nás munkabérről is találunk adatot az egykorú írásokban.³¹ Tavasszal pedig általában kevés a munkavállalási lehetőség, s ha van is, 80—120 Kr-nás munkabért említenek az alispáni jelentések is, pedig ezek sem a teljes igazságot tárják fel. A tényleges helyzetre a most elmondottakból azonban csak következtetni lehet, minthogy egészen megbízható anyag nem áll rendelkezésünkre a valóság fölfedésére. Annyi azonban bizonyos, hogy a napszámbérek a megye területén többnyire a munkaerőkinálattól függően változtak.

A hónapszamosok munkabére is igen különböző. Télen sokszor 7—8 Ft-ért is lehetett kapni egy hónapra ilyen munkást.³² A hivatalos bérstatisztika a téli hónapokban is 25 Ft-os munkabérátlagot említ. (A

³⁰ A táblázat a »Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1905, 1906, 1907-ben« c. kiadvány adatai alapján készült.

³¹ Csizmadia Sándor: A földművelő-munkásság helyzete és feladata. 18. old.

³² Milhoffer Sándor: A mezei munkásviszonyok hazánkban. Budapest, 1898. 198. old.

földművelésügyi miniszter által kiadott bérstatisztika egyébként a gazdasztiek bevallása alapján dolgozta föl a bérvizonyokat és éppen ezért megbízhatatlan.)

A bérezés a szakmányos munkáknál is vidékenként egészen eltérő. Még a kifizetés is hol fix összegben megállapított terményekben, hol a termés bizonyos hányadában történik. Pénzfizetéssel Békés megyében szakmányos munkánál nem találkozunk. Egyik helyen a rész kedvezőbb és a biztosíték kedvezőtlenebb, másik helyen megfordítva. A részleteiben nagy eltérést mutató szerződési feltételek ellenére mégis megállapítható, hogy 1905—1906 folyamán az alábbi munkabér és munkaszerződések voltak a leggyakoribbak:³³

Csupán aratásra: konvencióval (amely hetenként és páronként) 30 l. búza, 2 kg szalonna, 2 l. főzelék, 2 l. pálinka, 1 kg só, őszeből a termés 14—13-ad része, tavasziból a termés 13—12-ed része; biztosíték mindegyik esetben kisholdanként 50—60 kg.

Aratás és hordásra: őszeből a termés 14—13-ad része, tavasziból a termés 13—12-ed része és konvenció az aratás tartamára, hordás idején fél konvenciót kapnak, ezenkívül kat. holdanként egy-két koronát. Biztosíték kisholdanként 50—60 kg a learatott terményből.

Aratás, hordás és cséplésre: 11—10-ed rész. Aratás tartamára konvenció. Biztosíték 6 mázsa búza, 2 mázsa árpa.

Csupán cséplésre 2,5% és félkonvenció, vagy 3% konvenció nélkül³⁴ 1906-ban a 14-én kötött aratási szerződés elég ritka. Ha mégis 14-én kötnek szerződést, akkor a »résziben« való fizetés mellett még kukorica vagy krumpliföldet is kaptak az aratók művelésre, rendszerint harmadába, de ezért még több-kevesebb »robotot« is kellett teljesíteniök. Pl. a csabacsüdi pusztán br. Königswärter Henrik urádalmában az aratók a részes művelésre kapott kukorica megmunkálásán túl kötelesek voltak — az uraság igáján ugyan, de — hazahordani a szarat is az urasághoz, pedig ők a szárból nem is részelték.³⁵

A hivatalos statisztikai kimutatások szerint csupán aratásért még 9-én való terményrészesedés is előfordult.³⁶ Nézzünk meg ennek bizonyítására vagy cáfolására egy aratási szerződést. Áchim András képviselőházi felszólalásából idézem a következőket:³⁷ »Alulírott munkások elváltuk Koczinszky Mihály csabai lakos 1906. évi búza-, árpa és zabtermését learatás, behordás és cséplés végett, számszerint 16 pár.« — kezdődik a szerződés szövege. A munkások páronként búzából 12—14, árpából és zabból 3—4 holdat kötelesek a szerződés szerint megmunkálni. Espedig az összes gabonát lekaszálni, összegyűjteni, kétszer felgereblyézni, kévékbe kötni és felkeresztelni. Learatás után a gabonát a kijelölt helyre tökéletes asztagokba összehordani »úgy, hogy azok rossz rakása által a tulajdonost kár ne érje, mert az esetleges kárt a munkásoknak kell megteríteni«. Csépléskor a nyért gabonát pedig meg is kell rostálni, és a

³³ Békés vármegye Hivatalos Lapja. Alispáni jelentés.

³⁴ Uo.

³⁵ Békésmegyei Híradó, 1906. május 12.

³⁶ Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1905, 1906, 1907-ben.

³⁷ Képviselőházi Napló. Az 1906. július 20-i ülés jegyzőkönyve.

parancsolt helyre szállítani. E munkálatok elvégzéséért kapnak a munkások vagy búzából 12, és árpából 11 részt, vagy búzából 5,5 mázsa biztosítékot és árpából annyit, amennyi 11-ből kijár. Hogy a részelés melyik mód szerint történjék, azt a munkások döntenek el. Élelmül kapnak páronként és hetenként az aratásnál 30 l búzát, 2 kg szalonnát, 1 kg sót és 40 fill. kásapénzt. Pálinkára 2 koronát kapnak. Hordásnál és cséplésnél ezen élelmezésnek a fele jár. Ha a munkálatok szünetelnek, pl. eső miatt, arra az időre élelem nem jár. Áchim a szerződéssel kapcsolatban egy számítást eszközöl, s megállapítja, hogy a fent leírt munkák elvégzéséhez legalább 42 napra van szükség; s így a munkásoknak marokverőik kifizetése után kb. 2 mázsa búzájuk marad. Ez kb. 30 koronát ér, s 42 napra számítva ezt, még 1 korona munkabér sem jut a munkásoknak a legnehezebb munkaidőben; amikor még ráadásul látástól vakulásig dolgoznak. És mint Áchim mondja: »ilyen szerződés száz és száz van az Alföldön«. A szerződésből kiderül, hogy az aratómunkások csak 12-ed részt kaptak, pedig a hordást és cséplést is elvégezték az aratás mellett. Hol van ettől a 9-én való terményrészesedés, amely ráadásul még csak aratásra szól! Könnyű belátnunk, hogy a hivatalos kimutatások itt különösen túloznak. Még az általánosnak vett szakmánybérezésnél is kedvezőtlenebb viszonyokat tükröz ez a szerződés.

A cséplési munkák százalékos kimutatásánál is túloznak a hivatalos statisztikai adatok. A konvenció mellett cséplési százalék felső határát 40%-ban, a konvenció nélkül pedig 50%-ban határozzák meg, pedig pl. konvenció mellett cséplés 2,5 százalékon felül egyetlen esetben sem fordult elő az egykorú források szerint.

Ha az időszaki munkások gyér kereseti lehetőségéhez és alacsony munkabérükhöz még elgondoljuk azt, hogy ezek az emberek az év legnagyobb részében munka nélkül voltak, hogy szinte egyetlen kereseti lehetőségük az aratás és cséplés volt, akkor különösen megérthetjük ezen rétegek bérharcát.

Nem kedvezőbbek az agrárproletariátus másik rétegének, az állandó munkásoknak, a cselédeknek a bérvizonyai sem.

A hivatalos statisztikai adatok szerint a cselédbérek abban az évben, — 1907-ben, — amikor a legtöbb cselédsztrájk volt, a következők voltak: Egy konvenció (nős) éves cseléd évi bére: 60—140 korona pénzilletmény, 5—12 mázsa búza, 3—6 mázsa árpa, 3—10 mázsa tengeri, 15—60 kg szalonna, 12—40 kg só, 10—70 l főzelék, 1000—2200 négyszögöl szántóföld, sertéstartás, baromfitartás, tűzifa. A bér, lakás és az összes illetmények értéke a vármegyében általában 737 koronát tett ki. Nőtlen cselédek évi bére 497 korona általában a vármegyében. Azonban már az előzőekben is szó volt arról, hogy a hivatalos statisztikai adatok túloznak. Sajnos, teljesen megbízható forrásaink a tényleges helyzet kimutatására ebből az időből nincsenek. (A felkutatott cselédsztrájkoknál sem mutatták ki egyetlen esetben sem, hogy konkrétan mely bérvizonyok ellen lázadtak fel, és mit akartak a meglevő helyett; csupán általában volt arról szó, hogy béremelést követeltek.) Ezért csupán a 10 évvel korábbi viszonyokat tükröző irodalomra hivatkozhatom a valóság megközelítésével kapcsolatban. Csizmadia Sándor pl. a következőkben írja le egy nős férficseléd illet-

ményét. »26 pozsonyi mérő búza, 12 mérő árpa, 1100 négyszögöl kukoricaföld, 100 négyszögöl veteményes, 32 kg szalonna, 20 kg só és 40 Ft pénz. Tyúkot szabad tartani, . . . de az uradalomnak be kell adni minden tyúktól 5 tojást és csirkét; . . . van egy sertéstartás oly feltétel alatt, hogy mikor a malacokat elválasztják, vagy a sertést, vagy a malacokat el kell adni. Minden béres feleségének kell az uradalomnál 24 nap robotot szolgálni.«³⁸

Egy másik leírás szerint: készpénz 20-tól 60 Ft, tengeriföld általában 1100 négyszögölnyi terület, búza 8-tól 16 hl, árpa 4—10 hl, szalonna 20—50 kg, só 20—30 kg, főzelék 30—40 l és tüzelő. Helyenként sertéstartás. Ezek pénzértéke kb. 208 Ft.³⁹

Az itt közölt adatok az általános cselédbéreket tükrözik, természetesen a megye különböző részein van ettől eltérés. Pl. van, ahol sertéstartás egyáltalán nem volt, másutt kukoricaföldet, vagy szalonnát stb. nem kaptak. A valóságban a legkülönbözőbb variációkban fordulnak elő az itt leírt általános bérvizonyok. Mindenesetre az utóbbi két példából látható, hogy a cselédbérek a hivatalos statisztika szerint kimutatottakkal távolról sem egyeznek. A közölt példák 10 évvel korábbi, 1894-es bérelírásokat közölnek ugyan, de 1905-ben a bérvizonyok ennél csak rosszabbak lehettek. Különösen a terményjárandóságok minősége miatt hangzott el sok panasz. Csizmadia Sándor írja, hogy a munkások bérét képező gabonát rendszerint »a legrosszabb minőségűből, az ún. rostaaljból szokták adni. A szalonna rendesen pállott . . . ráadásul még piszkos helyen is van tartva . . . azonkívül még a lehető legszűkebben mérték«⁴⁰.

Ami pedig a cselédek hozzátartozóinak robotját illeti, az — legalábbis a század végén — még nincs meghatározva, s így — »az összes cselédasszonyok felváltva az egész éven keresztül munkára köteleztetnek annyiszor, amennyiszor szükségeltetnek«. Így megtörténhetik, hogy egy-egy cselédasszony 30—40 napot, de többet is dolgozik egy éven keresztül. »Nem egyszer a kenyérsütést kell otthagyniok, de a robotmunkát elmulasztaniok nem szabad.«⁴¹ Jogosan zúgolódnak ez ellen a cselédek.

Ha a kimutatott bérek mellé föltüntetjük a legszükségesebb élelmiszerek árát, akkor látjuk különösen, hogy mennyire kevés az az évi 208 Ft, amit a cselédek általában a megye területén kaptak. 1 kg disznósír 1,44 Ft, 1 kg szalonna 1,39 Ft, 1 kg búzakenyér 25 fill., 1 kg só 27 fill., 1 kg marhahús 1,90 Ft.⁴² S mit kellett a cselédeknek ezért a csekély munkabérért elvégezniök? A jószág etetését, a tanya körül levő összes munkákat, és aratás, vagy kukorica-megmunkálás idején ők is kint dolgoztak a gazdaságban. Munkaidejük nyáron napi 20—22 óra volt.

A mezőgazdasági munkások életviszonyai

Az eddig elmondottak alapján nem nehéz elképzelnünk, hogy milyen körülmények között élt az agrárproletariátus. Táplálkozásuk — éppen a

³⁸ Csizmadia Sándor: i. m. 29—30. old.

³⁹ Milhoffer: i. m. 79—86. old.

⁴⁰ Csizmadia Sándor: i. m. 31. old.

⁴¹ Mérey Klára: i. m. 40. old.

⁴² Milhoffer: i. m. 55. old.

rendkívül alacsony munkabérek miatt — hihetetlenül rossz és egyoldalú volt. A cselédeknek pedig még vasárnap sem volt pihenőjük. Így családjuk körében állandó elfoglaltságuk miatt szinte sohasem lehettek, még az étkezést is legtöbbször munka közben végezték el. Agyon dolgoztatták, éhezették ezeket az embereket. És milyenek voltak lakásviszonyaik? — A nős cselédeknek általában az uradalom adott lakást. De milyet? — »Míg az ököristálló szép, jó karban tartott magas épület, addig a cselédlakás alacsony, egészségtelen.«⁴³ Gyakran 4—5 család is lakik egy szobában. Képzeltetni az egészségügyi viszonyokat — és a nyugalmat, különösen ha több gyerekek is voltak. A nőtlen cselédek pedig még egy szobát sem kaptak. Ezek általában az istállóban laktak.

De nem voltak jobbak az időszakos munkások életkörülményei sem. Életük szinte állandó nyomor. A telet hideg szobában töltötték el, s tavasszal már kenyér nélkül voltak. Gyermekük a legtöbb esetben az elemi iskolát sem végezték el. 5—7 éves korukban ugyanis libapásztor-nak, 8—10 éves korukban kiskanásznak, 11—14 éves korukban már kisbéresnek kellett elszegődniük akkor is, ha jóformán vagy egyáltalán semmi bért sem kaptak, mert legalább így nem ettek otthon. Emiatt volt Magyarország az analfabétizmus hazája! És emellett az állandó megaláztatás is a mezőgazdasági munkásoknak jutott leginkább osztályrészül. »Szinte törvény az már, hogy a parasztnak sosincs igaza« — írja az egyik tanulmányíró. És mi is elmondhatjuk Csizmadia Sándorral, hogy »mindezeket látva a tanulmányozó, ha van még benne a jobbérzésnek és szánalomnak csak egy szikrája is, undorral, és szívében gyűlölettel fordul el egy olyan társadalomtól, mely leghasznosabb tagjait ily nyomorultul hagyja elveszni; melyben a munkások, kik a világot látják el kenyérrel, maguk kenyér nélkül vannak és inségtől elcsigázva kell elpusztulniok«⁴⁴.

Ideiglenesen ható (rossztermésű évek) és külső (az orosz forradalom hatása) tényezők

Erősen hozzájárult a munkásviszonyok rosszabbodásához az 1904—1905-ös inséges esztendő, különösen az utóbbi. »1863 óta nem tudnak olyan rettenetes gazdasági évről. A tavaszi jótékony esőzések helyett, hideg, szárító szelek váltakoztak. Nyáron pedig tikkasztó hőség volt. Nagyon későn, — amikor a termésnek már szinte mindegy volt — esett valamennyi eső, de az sem mindenütt. Pl. az orosházi és szarvasi járásban«, s ezért »a legkiáltóbb a szükség itt« a következő évben. Orosháza, Szentetornya, Tótkomlós és Csorvás vidékén még búza is alig termett annyi, hogy vetőmag, arató- és cséplőrésznek elég lett volna. Búzából az átlag termés kisholdanként 4 mázsa; árpából 3,5 mázsa. Tengeri a legtöbb helyen egyáltalán nem termett. A *Békésmegyei Közlöny* júl. 23-i száma szerint a kukoricaszárát már júliusban sok helyen úgy ahogy volt, levágták, azon megfontolás alapján, hogy termés úgysem várható, a szárát

⁴³ Csizmadia: i. m. 31. old.

⁴⁴ Csizmadia Sándor: i. m. 11. old.

pedig így legalább takarmánynak elhasználhatják. De nemcsak búza és kukorica, hanem burgonya és paszuly sem termett.⁴⁵ Emiatt szöktek fel azután annyira az élelmiszerárak 1905 telén, ill. 1906 tavaszán. A helyzetet még csak súlyosbította az, hogy mivel szinte alig volt termés, az őszi munkát is hamarabb bevégezték, és így a munkaalkalmak is erősen lecsökkentek.

A korábban felsorolt okokon kívül az orosz forradalom híre is forradalmasította a tömegeket. Azon nagymértékű együttérzés alapja, amely ekkor tapasztalható volt, a cári Oroszország és a dualista Magyarország társadalmi és gazdasági szerkezetének, politikai rendszerének hasonlósága volt. Erős feudális maradványok mindkét országban; félgyarmati függő helyzet Ausztriától nálunk, Oroszországban pedig a külföldi tőkésektől; a nemzetiségek elnyomása mindkét helyen; mindez igen sok hasonvonást mutat a két ország között. Az oroszországi forradalom híre ösztönzőleg hatott a munkás és paraszt tömegekre. Már maga az a tény is, hogy a nagy munkás- és parasztmozgalmak 1905-ben indultak meg, az orosz forradalom közvetett hatására mutat.

A földmunkások leginkább az ún. »krajcáros lapok« révén értesültek az orosz eseményekről. Ezek az újságok, de más megyei lapok is, »napról napra sztrájkokról, tüntetésekről hoztak hírt«. Ezen egyszerű emberek azt remélték, sőt azt hitték: »hogy a forradalom megindul és végigseper az egész földön. Megbukik az orosz cár, de megbukik az osztrák császár is, mert ezek együvé tartoznak⁴⁶«. Még a legbizalmatlanabb parasztok is az »új világ« jelét látták az orosz eseményekben.

De tudunk arról is, hogy az orosz példa közvetlenül, — résztvevő elbeszélése nyomán — hatott. A *Békésmegyei Közlöny* egyik 1905. évi száma *Orosz katonaszökevényből szeghalmi cseléd* címen arról számol be, hogy Szeghalomra érkezett egy 24 éves orosz szökevény, volt gyári munkás, aki »résztvett a véres gyári sztrájkokban«, s most itt telepedett meg cselédként. A cikk közlése szerint a hatóság »bizik abban, hogy nem fog lázítani«. Mindenesetre, ha nem is lázított, de elmondta, hogy mi történt Oroszországban.⁴⁷

A földmunkások együttérzése konkrétan is kimutatható volt Békés megyében. Pl. 1906. január 22-én (hogy hol, azt nem tudjuk) egy összejövetelen emlékeztek meg »orosz testvéreikről«, akik egy évvel azelőtt, 1905. jan. 22-én súlyos vereséget szenvedtek. A munkások előtt bizonyos Forgács Dezső nevű ember ismertette »az orosz munkások titáni harcát«, 1905. január 22-én lőttek halomra kb. 2136 embert — mondta beszédében — »azok közül, akik békésen a cár elé vonultak«. És megemlékeztek arról is, hogy a harc még ott sem fejeződött be.⁴⁸ Egy másik helyen arról van szó, hogy az 1906. febr. 12-én a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége csabai és gyulai helyi csoportja alakuló gyűlésén a munkások »ezrei mondták ki, hogy nincs többé bizalmuk a mágnásvezérek politikájában és nélkülök, ha kell ellenük, függet-

⁴⁵ Békésmegyei Közlöny, 1905. okt. 4.

⁴⁶ Veres Péter: Falusi krónika. 197. old. Idézi Hanák Péter: i. m. 386. old.

⁴⁷ Békésmegyei Közlöny, 1905. máj. 4.

⁴⁸ Békésmegyei Híradó, 1906. jan. 23.

lenül fognak harcot vívni — ha a szükség úgy kívánja, orosz módra is⁴⁹».

Az orosz forradalom hatását mutatja a magyarországi mozgalmak hasonló ívelése is. A tömegmozgalmak fellendülésének grafikonja ugyanis nyomon követi az orosz vonalat. Az orosz forradalom felfelé ívelése 1905 végén érte el csúcspontját. 1906-ban már itt is, Békés megyében kora tavasszal megindultak a béresek, napszámások sztrájkmozgalmai, amelyek azonban csak 1906 nyarán érték el csúcspontjukat, és az orosz forradalom hanyatlásának évében szűntek meg.

Hogy az orosz forradalom hatásáról is szó volt a századeleji mozgalmak kirobbanásánál, azt az elmondottakon kívül a kormány több — már 1905-ben életbeléptetett — rendszabálya is bizonyítja. A kormány pl. az orosz menekültek elől lezárta a határt, és az országba menekültek jórészét is kiszolgáltatta a cári Oroszországnak. Ezenkívül üldözték a forradalomról szóló forradalmi hangú sajtótermékeket is.

A mezőgazdasági munkásság forradalmi hagyományai Békés megyében

Szerepük volt a mozgalmak kirobbanásában a forradalmi hagyományoknak is. Orosházán már 1848-ban erős földosztó-mozgalom volt, amit katonasággal nyomtak el. A Viharsarokban választották 1869-ben képviselőnek Tánicsicot. 1890-ben az első harcos május 1-i tüntetésen Budapesten, az orosházi agrárproletárok küldöttekkel képviseltették magukat. 1891. május 1-én Orosházán volt véres összeütközés a csendőrség és a földmunkások között. Május 2-án Békéscsabán, 1894-ben Hódmezővásárhelyen volt Szántó-Kovács János vezetésével mozgalom. Ezután hirdették ki az ostromállapotot az Alföldön. A terror nyomán a mozgalmak bizonyos apálya következett be 1897-ig; 1897-ben azonban már ismét több földmunkásmozgalom volt az Alföld különböző megyéiben, így Békés megyében is. 1897 után a mozgalmak ismét ellanyhultak. Ez azonban nem jelenti azt, hogy 1897 és 1905 között egyáltalán nem voltak megmozdulások, de ezek — különösen 1897 és 1903 között — nem voltak olyan harcok, mint a korábbiak, és nagyobb méretű aratósztrájk is csak egy-két esetben fordult elő. A mozgalmak okai azonban ezzel nem szűntek meg, sőt minthogy az azokat kiváltó okok az egész országban ugyanazok voltak, újabb és újabb tömegek csatlakoztak hozzájuk. 1903-tól egyre gyakoribbak a parasztmozgalmak. Az 1904-es esztendő pedig új, még elkeseredettebb harcokat hozott, amelyek végül az 1905—1907-ig tartó nagy megmozdulásokban csúcsozódtak ki. Az orosz forradalomnak és a forradalmi hagyományoknak azonban csak mint ösztönzőknek, mint előrehajtó erőknél van jelentőségük a mozgalmakkal kapcsolatban. A mozgalmak főoka a munkások elviselhetetlen helyzete volt. Az elmondottakból természetesen következik, hogy a mezőgazdasági munkások kiutat kerestek elviselhetetlenné vált helyzetükből. Erre a század elején több lehetőség is volt. Egyik a városba menekülés. A város azonban csak keve-

⁴⁹ Békésmegyei Híradó, 1906. febr. 13.

seknek tudott munkaalkalmat adni, minthogy az ipar az Ausztriától való függés következtében meglehetősen fejletlen volt. Sokkal többen igyekeztek kivándorlással javítani sorsukon. A nyomor és az éhhalál elől ezrével menekült a nép az országból. S minél inkább rosszabbodott a helyzet, annál többen fogtak vándorbotot. Ezt mutatják az országos, de a megyei statisztikai adatok is. 1896-tól 1900-ig Magyarországról átlagban 32 056-an vándoroltak ki. Az 1901—1905-ig kivándoroltak száma pedig évenként átlagosan 110 187 volt. 1905-ben 170 430, 1906-ban 178 170, 1907-ben 209 167 ember hagyta el az országot.

Békés megyéből az alispáni jelentések szerint 1903-ban 303, 1904-ben 309, 1905-ben 706, 1906-ban 1737, 1907-ben 1902 fő vándorolt ki.⁵⁰ A *Békésmegyei Híradó* egyik cikke szerint azonban 1906-ban szeptemberig 3000 ember vándorolt ki a megyéből, azaz naponként általában 12 ember. Jóllehet, ez az újság túloz, az alispáni jelentések viszont »szépíteni« igyekeznek a tényeket; s még ha az utóbbit is tartjuk hitelesnek, akkor is három év alatt 4345 ember vándorolt ki. És ez a megye lélekszámához viszonyítva igen magas szám volt.

Tudunk arról is, hogy egyes helyeken tömegesen készültek kivándorolni. 1907 márciusában pl. Békéscsabán volt ezzel kapcsolatban nagy mozgolódás. »Több mint 1000 ember készül legközelebb Amerikába kivándorolni« — írja a *Békésmegyei Közlöny*. A legutóbb Amerikába indult munkások ui. azt a megbízást kapták itthonmaradt társaiktól, hogy Kanadában megfelelő hely után nézzenek, ahol egy falut »lehesse alapítani«. Ha megérkezik a válasz, — az újság szerint — mintegy 1400 ember fog útrakelni.⁵¹

Az uralkodó osztályok a kivándorlást »csábítással«, »szerencsevággyal«, »a vállalkozási kedv megnövekedésével« stb.-vel próbálták magyarázni. Pedig kizárólag a nyomor, a nincstelenség volt a kivándorlás oka. Ezt bizonyítja egy korabeli népdal is, amelyet a század elején megyeszerte énekeltek:⁵²

*»Jertek lányok öltözzetek fehérbe,
Úgy menjünk ki a gőzösnek elébe,
Hamburg táján felülünk a gályára,
Szervusz rózsám, megyek Amerikába.*

*Oda van már a magyarnak mindene,
Elhagyta a régi híres Istene,
Nincsen neki se tanyája, se háza,
Ki ilyet ad, az lehet csak hazája.«*

Ady is hasonló módon látja a problémát, amikor azt írta:

*»Hívogatja a síp.
Nyomor eldobolja:
Úgy elfogy a magyar,
Mintha nem lett volna.«*

⁵⁰ Békésvármegye Hivatalos Lapja. Alispáni jelentések.

⁵¹ Békésmegyei Közlöny, 1907. márc. 17.

⁵² Szarvasi Hírlap, 1906. okt. 14.

Vagy egy másik helyen:

*»Menekül az inség,
Szökve, bukdácsolva⁵³.«*

Jellemző, hogy az uralkodó osztály »hazafias neveléssel«, és »az amerikai munkás-viszonyokról szerzett részletes információval« kívánta megakadályozni a kivándorlást,⁵⁴ ahelyett, hogy a munkások nyomorát enyhítené. Legtöbbben azonban mozgalmak útján kísérelték meg helyzetük javítását.

⁵³ Ady Endre: »Új törvényt, Werbőczy!«

⁵⁴ Békésvármegye Hivatalos Lapja. Alispáni jelentés. 1906.

AZ 1905. ÉVI MOZGALMAK

1905-ben a sztrájkmozgalmak az előző, sztrájkokban gazdag évekhez képest is, ugrásszerűen növekedtek, noha az ez évi sztrájkmozgalmak pl. Békés megyében csak mintegy tizedrészét képezték az 1906-ban föllángoló sztrájkmozgalmaknak.

1905-ben, az előző gazdasági év rossz terméseredményei már a tél és kora tavasz folyamán éreztették hatásukat a munkások helyzetében. Az elmúlt év folyamán a munkások nem tudtak készletet gyűjteni, s így már az év kezdetén inségről panaszkodtak, különösen Gádoros, Csorvás és Bucsa-telep községekben. A gádorosi inségesekről azonban megállapították, hogy mind olyanok, akik 1904 nyarán nem vállaltak munkát és ezért ezeket nem támogatják. Az utóbbi két helyen bizonyos minimális »segélyt« adtak az inségeseknek.⁵⁵ A legnagyobb probléma a tavasz folyamán a munkahiány volt. Az 1905-ös év első munkásmegmozdulása is — egy tüntetés — ezzel kapcsolatos. A tüntetés febr. 23-án Békéscsabán folyt le. Előzményének több forrás a következő eseményt tekinti: A békéscsabai vásáron egy helypénzszedő megzálogolt egy asszonyt, amiért az nem tudta fölmutatni az előzőleg már egy krajcárért megvásárolt jegyet. Az asszonynak Áchim L. András fogta pártját, aki a *Békés* c. lap szerint most az »új honatya minőségében tetszeleg«, s felment vele a városházára, ahol Korossi László jegyző faképnél hagyta. Másnap Áchim kihívó nyilatkozatot tett közzé Korossi ellen egy »krajcáros lap« hasábjain. Az ezt követő nap csoportosulás verődött össze a városháza előtt du. 2 óra körül. Kb. 1500—2000 ember gyűlt össze, akik később fölmentek a városháza folyosóira, s ott »munkát és kenyeret« követeltek. A munkaközvetítő »megnyugtatta« őket, hogy lesz munka, csak menjenek haza, de a munkások azt mondták, hogy adott bérviszonyok mellett — szinte ingyen — nem érdemes dolgozni. Ezután a tömeget Hrabovszky Pál rendőrbiztos felszólította a városháza elhagyására. A nép ki is vonult onnan, de a főtéren ismét csoportosult, és számuk közben egyre nőtt. Dr. Debreczeny Lajos kérdezte meg ezután őket, hogy mit akarnak? A *Békésmegyei Közöny* szerint a válasz a következő volt: »Semmit. Eljöttünk, mert jogunk van itt lenni.« A szolgabíró pedig »fölvilágosította« a népet, hogy csoportosulni nem szabad és oszoljanak szét. De a tömeg csak a járdáról sétált le, s tiltakozott a felosztatás ellen, jogait hangoztatván. Ezután Debreczeny Achim Andrást kérte fel, hogy szóljon a néphez; de a képviselő azt

⁵⁵ 212/1950. eln. sz. Főispáni iratok.

válaszolta, hogy a népnek joga van itt lenni, s fel is szólította őket, hogy a járdáról menjenek le, de maradjanak együtt. Ezután kijött Seiler Elek főszolgabíró is, s most ő intézett kérdést az emberekhez: »Mit akarnak?« A tömeg válasza — a *Békés* c. lap szerint — »kenyeret!« A főszolgabíró megígérte, s »ezután oszlásra szólította fel a népet«. De azok továbbra is együtt maradtak, s még csendőrséggel sem lehetett szétzavarni őket. Ezért Seiler katonaságot rendelt ki, akik »megtisztították a teret«. Ezután Áchim kérdőre vonta a főszolgabírót, hogy mért katonaságot kirendelni, s fenyegetőzött, hogy interpellálni fog emiatt a Házban. A főszolgabíró kikérte magának az inzultust; de a vitatkozó köré már ismét mintegy 200 ember verődött, akik Áchim példáján felbátorodva, sértő kifejezésekkel illették a főszolgabírót. Pl. egyik »zajongó« asszony Seilerre mutatva torkaszakadtából ezt kiabálta:

— Nem megyünk, bitang sintér!

— Csendőrök, tartóztassák le azt az asszonyt! — adta ki a parancsot a főszolgabíró.

— Nem engedjük, és nem oszlunk szét! — hangzott a tömegből. A főszolgabíró azt az embert is bekísértette. Az asszony Kaboda Józsefné, az ember Valyuk András napszámos volt. De ezeken kívül is még sok embert letartóztattak. Ezután állandó katonai és csendőri őrzőjárat cirkált a városban. A tüntetés epilógusa a csabai főszolgabíróságon zajlott le, ahol a »rendbontókat« kisebb-nagyobb pénzbírságra, ill. ennek le nem fizetése esetén elzárásra ítélték. A bírósági tárgyalások folyamán kiderült, hogy a vádlottak egyrésze már szerepet játszott az »1891-iki szomorú- emlékü zendülés alkalmával«. (Azóta ui. ez volt az első jelentősebb megmozdulás.) Seiler Elek az elfogottakat »a közrend elleni kihágásban mondta ki bűnösnek«, s ítélezett felettük. A főbűnösöknek már részük volt az 1891-i zendülésben is, s akiket már akkor is elítéltek — ezen körülményt, mint súlyosbítót, számították be. Az elítéltek közül kettő 200—200 korona, egy 100 korona, és kettő 5—5 korona pénzbüntetést kapott az újságok bevallása szerint. A főszolgabírónak azonban a vádlottak vallomásai alapján, a csoportosulás célját illetően csak annyit sikerült megállapítani, hogy az egybegyűlt »1500—2000 főnyi tömeg nem véletlenül, hanem valószínűleg a csabai általános Népegyelet vezetőinek hívására gyűlt össze«, talán azért, hogy Korossi jegyző ellen tüntessen a csoportosulás előzményeként leírt események miatt. A *Békés* c. lap pedig így írt: »Az ilyen csoportosulás megszokott itt, mert mikor a tél előre haladtával elfogy a nyári keresmény, s nincs munkaalkalom, a munkásnép a hatóság köré gyűl, onnan várja, hogy segítsenek rajta.« Tehát a hatóság elleni tüntetésnek gazdasági, munkaalkalom, azaz kenyérvételező jellege is volt. Hogy a tüntetés, illetve állásfoglalás hogy folyt volna le, ha a katonaság be nem avatkozik, azt nem lehet tudni. A főszolgabíró egy későbbi jelentése szerint »a nép hangulata felette izgatott, s csoportosulás meglepetésszerűen bármikor előállhat, s ezért kéri a belügyminisztert, hogy a csendőrség létszámát Békéscsabán 20 főre emelje; s hogy ez a létszám legalább az aratási munkák befejezéséig maradjon is meg.⁵⁶ Tehát

⁵⁶ A tüntetés leírása. Békésmegyei Közlöny, 1905. márc. 10., Békésmegyei Közlöny, 1905. máj. 11., Békés, 1905. márc. 5.

már febr. hónapban olyan nagy a nyomorúság, hogy csoportokba verődve kell munkát, ill. kenyeret követelni a népnek. Általános a napszámberék emelésére irányuló mozgalom is, ill. a kettő általában együtt jelentkezik.

Március 13-án Gyulaváriban volt nagyobb munkáscsoportosulás. A *Békésmegyei Függetlenség* szerint ott mintegy 60 család kereset hiánya miatt nyomorog. Körülbelül 50—60 munkás személyesen is felkerlte az alispánt, hogy segítse őket keresethez jutni. A munkások elégtelenségének főoka a munkahiányon kívül az alacsony, 1,20 Ft-os napi bér volt. 13-án a munkások csoportokba gyülekezve, hangosan méltatlankodtak a csekély napi munkadíj miatt. Majd mintegy 300 főnyi csoport a község háza elé vonult, s munkát és nagyobb bért követelt. Az előljáróság, majd Lukács Endre gyulai fősolgabíró is csitította őket. Végül a munkások, miután a munkabéreket 1,40 Ft-ra fölemelték, nagyobb rendzavarás nélkül széteszlottak. Valószínű, hogy ezt a béremelést nem valósították meg a gyakorlatban, vagy ha meg is valósították, hamarosan visszavonták. Ugyanis, mint majd később látni fogjuk, ez év májusában ugyanezek a földmunkások a rendkívül alacsonynak tartott, 1,20 Ft-os munkabérért harcoltak. Gyulaváriban egyébként a munkások kaptak munkaalkalmat, de az elégedetlenség, több lap közlése szerint — nem szűnt meg.⁵⁷ A korábban leírt békéscsabai események folytatódtak bizonyos mértékig áprilisban, amikor körülbelül 100 ember Áchim vezetésével felkereste az alispánt és panaszt emelt Seiler Elek fősolgabíró és Korossi László jegyző ellen, mert — mint mondják — gorombán bánnak a néppel és ezért kérik eltávolításukat. A küldöttségből néhányan más természetű dologgal kapcsolatban is panaszt tettek, de hogy miről, az nem ismeretes.⁵⁸ Az első munkamegtagadás 1905-ben — adataink szerint — Gyulaváriban fordult elő május 10-én. Május hó első napjaiban ugyanis ismét mintegy 50—60 munkás jelent meg az alispánnál, s munka- és keresethiányról panaszkodott. Az előljáróság is jelentette, hogy »a községben többen, az akkor folyamatban levő acatolási és répamunkákat — a szerintük alacsony bér miatt — nem vállalják és emiatt szükségét szenvednek«. Az elégtelenség május 10-én azonban pozitív ténykedésben is megnyilvánult. A gyulavári-i uradalomban ugyanis a répakapálásra elszereződött munkások — mintegy 500-an — a napi 70 filléres munkabér miatt abbahagyták a munkát. A sztrájk másik oka az volt, hogy a munkásoktól az uradalomtól kapott — állításuk szerint mindannyiuk téli szükségletét biztosító — haszonbéres földeket most elvették, és azok helyett az uradalom részes művelésre adott nekik területeket. Gyulaváriban az »összebeszélés« folytán egy ember sem állott ki a felvállalt munkára, sőt egyes csoportokban az uradalomhoz vezető utakat is elállották, és a munkába menő gyulavarsándi és feketegyarmati munkásokat is visszatartották a munkától. Az egyes sztrájkszervező csoportok 4—15 munkásból állottak. A mozgalom folytán az uradalom mezei munkái több napig teljesen szüneteltek és a nem dolgozó munkásnép a községben nagyobb csoportosulásokat alkotva, tárgyalta az ügyet. 50 munkást letartóztattak; ezeket kisebb-nagyobb pénzbírságra, esetleg ezek le nem fizetése esetén rövidebb-hosszabb el-

⁵⁷ Békésmegyei Függetlenség 1905. márc. 14.

⁵⁸ Békés, 1905. ápr. 23.

zárásra ítélték. Az uradalom 1,40 Ft-ra felemelte a napszámberéket és lépéseket tett nagyobb földmunkák megindítására. A gyulaváriak azonban eleinte még vonakodtak munkába állni. Május 18-án is még csak mintegy százan dolgoztak. A kedélyek sem csillapodtak még le teljesen. Emiatt »Gyulaváriiban és környékén veszedelmesebb munkáskitörésektől lehet tartani«. A főszolgabíró intézkedett a csendőrség létszámának felemeléséről és katonaság kirendelését is kérte.⁵⁹ Ilyen előzmények után — említi több lap — nem valószínű, hogy az aratás zavartalanul fog lefolyni. És ez valóban így is történt.

Az első aratósztrájk 1905-ben br. Harkányi János gyomai uradalmában zajlott le, ahol a birtokos a sztrájk miatt idegen munkásokat volt kénytelen alkalmazni.⁶⁰

Az orosházi járásban Szentetornyán, Sváb Lajos bérletén tagadták meg az aratási szerződés teljesítését. Az ok az volt, hogy a biztosíték itt alatta volt az e vidéken általánosan megadott biztosítékoknak. A munkások nagyrésze a felemelt biztosíték mellett folytatta a munkát, a többiek helyett pedig a munkaadó más munkásokat alkalmazott.⁶¹ Gádoroson mintegy százan maradtak önszántukból munka nélkül, azaz a meglevő bérviszonyok mellett nem voltak hajlandók szerződést kötni és azzal fenyegetőztek, hogy önkényesen ki fogják venni részüket a szomszédos nagybirtokok terméséből. A főszolgabíró intézkedett a közbiztonság megóvása céljából.⁶² Szeghalmon Reck Géza nagybérelő 21 munkása lépett sztrájkba. Ezeket állítólag »agitátorok« bírták rá a munka abbahagyására. De a sztrájkolók már másnap (hogy hanyadika ez a másnap, vagy hogy hanyadikán léptek sztrájkba, azt az újság nem közli) fölverték a munkát. A cikk szerint azért, mert »meghallották, hogy Csánky Jenő főszolgabíró a napokban ítélte el sztrájkolókat 20—29 napi elzárásra.«⁶³

A nyári megmozdulások egészen szórványosak voltak. Alig két-három helyen fordult elő munkamegtagadás; de ugyanilyen jellegűek az őszi munkálatok során föllépő munkatagadások is, bár ez év őszén a gyengeközepes, 4—5 mázsás átlagtermés, valamint az alacsony munkabérek és a kevés munkaalkalom miatt, különösen nehéz volt a földmunkások helyzete. Egyes községek már októberben inségbe jutottak. Így pl. Doboz községből Szabó Mihály ev. lelkész és Aszalai Gyula főjegyző vezetésével már október elején egy küldöttség ment az alispánhoz, és kérte, támogassa azon törekvésüket, hogy a községük határát képező uradalmak révén munkához jussanak; mert — mint mondták — »a dobozi nép keresetforrása rendkívül lepadt, megélhetési feltételei nagyon siralmasak«. Azt is elmondták, hogy a dobozi nép elsősorban földhöz szeretne jutni, s az uradalmak egy részének bérletezését kérik ezért.⁶⁴ A megye más községeiben is — a doboziakéhoz hasonlóan — a földmunkások jelentős része

⁵⁹ Békésmegyei Közlöny, 1905. máj. 11., Békésmegyei Közlöny, 1905. máj. 14. és a Békés c. lap májusi számai.

⁶⁰ Békésmegyei Közlöny 1905. jún. 22.

⁶¹ Békés, 1905. júl. 16.

⁶² Békésmegyei Függetlenség, 1905. júl. 13.

⁶³ Békés, 1905. júl. 23.

⁶⁴ Békés, 1905. okt. 8.

már október elején munka nélkül volt, ráadásul ezek már akkor is inséggel küszködtek. Elképzelhetni, mennyit szenvedtek még ezek az emberek a következő év nyaráig! De azoknak sem volt sokkal jobb a helyzetük, akik dolgoztak. Különösen az őszi munkák végzésénél a munkabérek rendkívül alacsonyak voltak. Éppen ezért fordultak elő az őszi folyamán is munkamegtagadások.

Gr. Almássy Dénes gyulavári-i uradalmában pl. 60 szerződött cukorrépa munkás tagadta meg a munkát. Ezek az uradalom többszöri felszólítására sem akartak munkába állni, mert keveselték a munkabért. Moldoványi János (szolgabíró) kiment. és »miután a szép szó nem használt«, a munkásokat karhatalommal kényszerítette a munka folytatására.⁶⁵

Az orosházi határhoz tartozó Geiszt Gáspár birtokos gáspártelki birtokán (kb. nov. 2. körül) a cukorrépa áráshoz elszerződött munkások hagyták abba a munkát. A gazdatiszt, Serly Kálmán, a munka megkezdésére szólította fel őket. Ők azonban kijelentették, hogy addig nem dolgoznak, amíg a harmados kukorica árát — mely a nagy szárazság miatt nem termett ugyan, de ők megmunkálták a földet — meg nem térítik nekik. E »különös kívánság teljesítését a gazdatiszt természetesen megtagadta«. Erre a munkások szitkozódások és fenyegetőzések között eltávoztak. A gazdatiszt a főszolgabíróhoz folyamodott, akinek a szavai után a munkások »józanabb« része munkához látott. Sokan azonban továbbra is tartottak »jogtalan« követelésük mellett. Az utóbbiakat azután elkergették és költségükre Csorvásról hoztak munkásokat.⁶⁶

Kövér Jánosné csabacsüdi birtokán is volt munkamegtagadás. Itt a munkások azon okkal tagadták meg a répaszedést, hogy rossz a répa. A szerződő uradalom kérésére az illetékes főszolgabíró Békésszentandrásról mintegy 43 munkást karhatalommal a munkahelyére kísért, ezek azonban a csendőrök távozása után ismét abbahagyták a munkát.⁶⁷

Egy másik eset a gyulavári belső uradalom területén történt, ahová az október utolsó hetére szerződött répa munkások nem álltak ki munkára. Mivel a hatósági figyelmeztetés nem vezetett eredményre, »a munkásokat a járási főszolgabíró a munkahelyre karhatalommal vezette ki.«⁶⁸

Novemberben egyre fogyott a munkaalkalom, és ezzel párhuzamosan egyre több helyről jelentettek inséget. Legnagyobb volt a szegénység Újkígyóson, Dobozon, Békéssámsonon és Kondoroson. Előrelátható volt, hogy a téli hónapok beálltával okvetlenül jelentkezni fog az inség Mezőberényben, Nagyszénáson, Tótkomlóson, Békésszentandrás, Vésztőn és Oroszázán is. Újkígyóson 225, Dobozon 229, Kondoroson 73, Békéssámsonban 161 család jelentkezett november közepéig segélyre.⁶⁹

A kiküldött Inségügyi Bizottság javaslatai szerint egyes községekben máris népkonyhákat kellene felállítani. Ezenkívül legkevesebb 7781 korona ellenszolgáltatás nélküli, és 11.214 korona kölcsön-segélyt kellene szétosztani az arra rászorultak között.

⁶⁵ Békésmegyei Közlöny, 1905. nov. 5.

⁶⁶ Szarvasi Hírlap, 1905. nov. 5.

⁶⁷ Békés, 1905. nov. 19.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Békés, 1905. nov. 18.

Békés megyében 1905-ben viszonylag kevés mozgalom volt. Az emberek általában a hatóságok durva bánásmódja ellen, munkaalkalomért, s nagyobb bérekért harcoltak. Az utóbbi két követelés az egész éven át végighúzódott. Munkaalkalomért harcoltak már kora tavasszal, nyáron kevésbé, kora ősszel ismét. Rendszerint békésen, küldöttségek útján, — csupán egyszer zajos tüntetéssel Békéscsabán. Sajnos, nem sok eredménnyel. Az előjáróság legalább is a látszat kedvéért megpróbált intézkedni, de ha volt is munkaalkalom, azért olyan kevés bért kaptak volna a munkások, hogy nem volt érdemes munkába állniok.

A munkabérek emeléseért folytatott harc a tavaszi munkák végzésekor általában sikerrel járt. Igaz, hogy a tavaszi munkák során fellépő sztrájkok által kiharcolt munkabéreket a legtöbbször egy bizonyos idő után visszavonták.

Ami a nyári aratósztrájkokat illeti, itt is tettek a birtokosok engedményeket, ez azonban rendszerint olyan csekély volt, hogy a munkások még ezeket a javított bérfeltételeket sem tudták elfogadni. Az őszi munkáknál előforduló munkamegtagadásoknál pedig a birtokosok már nem is ígértek bérjavítást, hanem egyenesen karhatalommal kényszerítették a munkásokat a munka folytatására.

Az összegyűjtött anyag szerint 1905-ben Békés megyében 13 nagyobb megmozdulás volt. Ezek közül tulajdonképpeni munkamegtagadás csak 8 esetben fordult elő. A sztrájkokat az jellemezte, hogy a sztrájkolók általában nyugodtan, csendesen viselkedtek, kerülték a fegyveres összetűzést. Egységes követeléseik nem voltak. Az egyes megmozdulások között kapcsolat nem fedezhető fel. Szorványos bérharcok voltak ezek, inkább még csak a következő év nagy harcainak meghirdetői.

AZ 1906. ÉVI MOZGALMAK

Már az előzőekből kiderült, hogy 1905 végén, már kora ősszel nagyon sok család jutott inségre. Fokozódott a nyomor az 1905—1906-os évek telén, ill. 1906 tavaszán. A különböző forrásértékű anyagok 1906 jan., febr. és márc. hónapokra vonatkozóan a munkáskérdéssel kapcsolatban a különböző helyeken fellépő inségről, és az Inségügyi Bizottságok munkájáról számolnak be. A kiosztott segélyek azonban nem oldották meg a mezőgazdasági munkások problémáit, mert kereseti lehetőség a következő hónapokban sem volt, és így az inség tovább tartott. Nem lehetett sokkal jobb a cselédek helyzete sem, hiszen március és áprilisban készülő cseléd-sztrájkokról írnak az újságok. Pl. Nagyszénáson és Szentetornyán az éves gazdasági cselédek memorandumot adtak át a gazdáknak, kijelentve, hogy ha március 10-ig nem teljesítik követeléseiket, (a követelések nem ismeretese) beszüntetik a munkát.⁷⁰ Április első napjaiban — a *Békésmegyei Közlöny* értesülései szerint — általános cseléd-sztrájk kitörése fenyegetett. De az időszaki munkások szervezkedni is kezdtek 1906 tavaszán. Füzesgyarmaton pl. a Mezőfi-féle Országos Munkásvédő Egyesület helyi csoportja május 6-án ülést tartott, amelyen a földmunkások nagy számban jelentek meg »s kimondták, hogy bérmozgalmat kezdenek«. A község összes mezőgazdasági munkásai, időszaki — és állandó munkások egyaránt, »már is sztrájkba állnak«, — közli az egyik cikk. Valószínű azonban, hogy nem minden cseléd sztrájkolt, vagy legalábbis nem egy időben kezdtek sztrájkot. Erre vall az egyik cikk közlése is: »...intézkedtek a sztrájkoló cselédek pótlásáról, s ezen gyors hatósági intézkedések eredményeként a készülő sztrájk nem tört ki«. A helyi szervek különben értesítették a belügyminisztert — történetekről, aki táviratilag felfüggesztette az Országos Munkásvédő Egyesület füzesgyarmati helyi csoportjának működését, s a vezetőség, különösen pedig az egyletvezető ellen, a vizsgálat megindítását elrendelte. Helmeczyt először 40 napi elzárásra és 200 korona pénzbüntetésre ítélték, később azonban e büntetést 3 napi elzárásra és 30 korona pénzbüntetésre változtatták. Az alispán különben szigorú intézkedések életbeléptetését rendelte el arra az esetre, ha a munkások megtagadnák a szerződések teljesítését. A csendőrség létszámát pedig felélték 21-re. A *Békésmegyei Híradó* egyik cikke élesen támadta a belügyminiszternek az egylet működését felfüggesztő eljárását és azt írta, hogy ha tovább megy a kormány ezen az úton, »holnap már 24 csendőr

⁷⁰ Szarvasi Lapok, 1906. márc. 3.

sem lesz elég, azután pedig 100 és 100 csendőrt kell kivezényelni az elégedetlen nép fékmentésére». A belügyminiszter ezen túlmenően azt is elrendelte, hogy az összes vármegyei földmunkásegyletek működését vizsgálják felül és ha azt látják, hogy ott arató- vagy cselédsztrájkot szerveznek, az illetékes egyletek működését azonnal függeszték fel. Különben e füzesgyarmati eseménnyel foglalkozó utolsó cikk révén arról is értesülünk, hogy a készülő sztrájk elfojtása után a munkások két ízben tárgyaltak munkadóikkal, a megegyezés azonban még a második alkalommal sem volt biztos. Ez volt egyébként az első alkalom, ahol időszaki és állandó munkások együtt léptek bérharcba.

Hasonló mozgolódás volt tapasztalható Pusztá-Buósa telepen is, ahol kb. május 14 körül népgyűlést tartottak, és már itt békétlenkedtek az alacsony aratási bérek miatt. A munkabérek javítását kérték azzal a kikötéssel, hogyha a gazdák 15 napon belül nem fogadják el azokat, sztrájkba lépnek. A szeghalmi járás főszolgabírója, Csánky Jenő is, felszólalt a gyűlésen. Később is többször beszélt a munkásokkal és a munkások állítólagos »felvilágosító« szavai után elálltak a követeléseiktől. Valószínűleg nem a »felvilágosító« szónak, hanem inkább a csendőrségnek lehetett szerepe abban, hogy a munkások, ha nem is álltak el követeléseiktől, engedni kényszerültek. Tudunk ugyanis arról, hogy a leírt események után a bucsatelepi csendőrséget megerősítették. A munkások ezután is többször tárgyaltak munkaadóikkal és a megegyezés létrejött.⁷¹

Május hó folyamán még egy megmozdulásról, — még egy béresztrájkról tudunk. Ifj. Lénárt Béla szeghalmi földbirtokos pusztaszegi birtokán, május 31-én a béresek sztrájkba léptek, mert — mint mondták — gazdájuk »szervezkedési szabadságukat« akarta korlátozni.⁷² Minden második vasárnapot munkaszünetnek kérték, hogy a szervezkedésre, önművelésre idejük lehessen. Csánky Jenő szeghalmi főszolgabíró közreműködésével a megegyezés létrejött. A gazda a szervezkedési szabadság elismerése mellett a béreket is kénytelen volt felemelni.⁷³

Június folyamán erősödött, szélesedett az ellenállás. A cselédek több helyen kijelentették, hogy egyelőre nem lépnek ugyan sztrájkba, de ha az aratómunkások megtagadnák a munkát, ők is csatlakoznak a sztrájkolókhöz. A »megbízhatatlanabb helyeket« máris csendőrséggel erősítették meg.⁷⁴ Június folyamán megjelentek az ún. »izgatók« is. Június 3-a körül Békéscsaba határában a kisvasút vonalán fekvő Szalay-kitérő melletti csárdánál jelent meg egy ilyen »vándorapostol«. »Nem maga — írja a *Békésmegyei Közlöny* — de egész sereg gazdasági cseléd, akiket előzőleg harangozott össze az ingyenélő népbarát.« A hiszékeny nép »falánk, mohóság«-gal hallgatta. A szónok állítólag azt mondta, hogy vasárnap a cselédeknek nem kell dolgozni, mégha a gazda parancsolná is, nem

⁷¹ Békésmegyei Híradó, 1906. máj. 24.

Békés, 1906. máj. 27.

Békés, 1906. jún. 3.

Békésmegyei Közlöny, 1906. máj. 20.

⁷² Orosházi Hírlap, 1906. máj. 27.

Békésmegyei Közlöny, 1906. máj. 20.

⁷³ Békésmegyei Híradó, 1906. jún. 1.

⁷⁴ Békésmegyei Közlöny, 1906. jún. 7.

kell engedelmeskedni. »És a munkások hallgatnak ezekre a népámítókra« — írja a cikk. Erre vall az is, hogy a Szalay-kitérőhöz egyik legközelebb eső uradalomban már aznap este megtagadták a munkát. A cselédek följelentették, de azok a hatóság előtt is kijelentették, hogy vasárnap nem hajlandók dolgozni. Ilyen »vándorapostolok« járnak a megyét — közli a továbbiakban a cikk, — s minden uradalomban kiválasztanak egy embert, ún. »bizalmi«-t, és azzal a megbízatással látják el, hogy utasításaik szerint szervezzék munkástársaikat. Ezek a »bizalmi« férfiak »valóságos kiskirályok« az uradalmakban, vagy tanyákon. »Ezek parancsait úgy teljesítik, mintha a Messiás szólna hozzájuk.« »A gazdákat pedig kutyába se veszik.« Erre egy példát is hoz föl az újság. B. földbirtokosnak az uradalmában történt, hogy egy ilyen »bizalmi« férfi odaállt a munkaadója elé: »Tessék kiméretni nekünk a jövő évre esedékes komenciót, mert a többi már elfogyott; s tessék a bérünket is fölemelni, mert különben sztrájkba lépünk.« B. kijelentette, hogy hajlandó mindegyik munkásnak egy-egy mázsa búzát előre kiadni, ha azt kifizetik, később pedig azt mondta, hogy ha jól végzik a teendőiket, ezt a búzát ajándékba adja nekik. De a munkások nem jelentek meg az ajándékfölvételre, hanem sztrájkba léptek.⁷⁵

Vészdelmesen nőtt az ellenállás mind a cselédek, mind az aratómunkások körében június közepe táján. A gerendási Beliczey uradalomban a cselédek megtagadták a vasárnapi munka végzését. Az »elégedetlenkedők« ellen a főszolgabíróság megindította az eljárást.⁷⁶

Sárrét is erősen mozgolódott. Június 8-án, vasárnap du. Szeghalom és Bucsatelep aratómunkásai értekezletet tartottak, amelyen elhatározták, hogy ők, a báró Springer-uradalom munkásai, sztrájkba lépnek.⁷⁷

De Orosházán és a megye egyéb községeiben is fenyegető magatartást tanúsították a munkások. A kormány kb. 8000 főnyi tartalékaratót tartott készenlétben a mezőhegyesi sztrájkterő-telepen.⁷⁸

Békéscsabán és Szarvason is sztrájk készült. Erre való tekintettel az itt állomásozó csendőrök létszámát fölemelték.⁷⁹ De terjedt a mozgalom Füzesgyarmat, Mezőberény és Köröstarcsa községekben is. A mozgalmak célja: általában a munkabérek emelése volt. A cselédség körében ez a követelés kibővült a vasárnapi munka, és a rendkívül durva bánásmód elleni harccal. Az aratásra elszegődött munkások elsősorban béremelést követeltek. Már májusban, de különösen júniusban — látva azt, hogy nagyon nehéz lesz az aratás, mert sűrű a gabona és dőlt —, bejelentették bérjavítási igényeiket. Már akkor kimondták, hogy követeléseik nem teljesítése esetén sztrájkba lépnek. A hivatalos körök tartottak ugyan a munkabeszüntetéstől, de a kért bérjavítást nem voltak hajlandók megadni, legföljebb igen csekély engedményt tettek. Így a munkások kénytelenek voltak beváltani fenyegetéseiket.

⁷⁵ Békésmegyei Közlöny, 1906. jún. 10.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ Uo.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Békésmegyei Közlöny, 1906. jún. 17.

Az első aratósztrájk Szalay József békéscsabai földbirtokos gerendási tanyáján lángolt fel, ahol 30 pár arató kezdett bérharcba.⁸⁰

A mozgalom futótűzként terjedt. Június folyamán gr. Wenckheim Frigyes 126 pár aratója is »megmozdult«. (Hogy pontosan mikor és a gróf melyik gazdaságában, azt nem tudjuk.) Június 20—24-e között az aratók megjelentek a gróf előtt és amikor a konvenciót kérték, »béremeléssel is előállottak«, arra hivatkozva, hogy amikor februárban megkötötték a szerződést, nem tudhatták, hogy oly drágán kapnak marokverőket, s hogy a gabona annyira dőlt és nehéz aratású lesz. A gróf pedig határozottan a szerződésre hivatkozott, és nem teljesítette követelésüket. A munkások távoztak, de a konvenciót nem vették fel. Azután »küldöttséget menesztettek« Korossy László békéscsabai főjegyzőhöz, kérve annak tanácsát. Korossy beszélt a gróffal, aki e tárgyalás hatására némi béremelést adott, s erre a munkások munkába állottak.⁸¹ A szerződési feltételek ugyan nem ismeretesek, de ha már az elnyomó államhatalom embere, a főjegyző is a munkásoknak adott igazat, akkor gondolhatni, hogy milyenek voltak.

Sztrájkoltak a munkások Wenckheim Frigyes józsefmajori és újkígyósi uradalmában is. Az előbbiben 96 pár, az utóbbiban 114 pár arató, — már most másodszor. Első ízben ugyanis követeléseiket Korossy László közbenjárására már teljesítették. Akkor 5,5 mázsa biztosíték helyett 6 mázsát kaptak. Most azonban újabb követelésekkel állottak elő a munkások. 7 mázsa biztosítékot és 5 kg szalonnát követeltek. A gróf azzal érvelt, hogy szerződéskötéskor kellett volna szólniok.⁸² Persze, arra nem gondolt, hogy ha a szerződéskötés időpontja más lett volna, ha pl. aratás előtt kötötték volna a szerződéseket, akkor a munkások valóban szólhattak volna. De télen kötik a szerződést, s akkor a nagy nyomor közepette bármilyen feltétellel aláírják azt, csakhogy a nyári munkát biztosítsák maguknak. Másrészt télen még nem tudhatják, hogy milyen lesz a gabona. (Dőlt és sűrű gabona aratása pl. kétszer annyi időt vesz igénybe, mint az álló és a ritkább gabona aratása.) És a nagybirtokosok éppen a munkások téli szorult helyzetét használták ki akkor, amikor ragaszkodtak ahhoz, hogy a szerződéseket még a tél, vagy legkésőbb kora tavasz folyamán megkössék. Gróf Wenckheim Frigyesnek egy negyedik, — pósteleki uradalmában is sztrájkolták a munkások 228-an; Széchenyi Antal gróf uradalmában pedig 204-en. Az utóbbi helyen az uradalom hallani sem akart bérjavításról, a munkások pedig nem akartak a régi bér mellett dolgozni, és így a szerződést kölcsönösen felbontották.⁸³

Gr. Wenckheim Dénes dobozi uradalmában is bérjavítást kértek az aratómunkások. Az uradalom megegyezett velük 35 csabai arató kivételével, akik nem fogadták el a csekély bérjavítást. Az intézőség a csabai munkásokkal felbontotta a szerződést, a többiek pedig fölverték a munkát.⁸⁴ Egymástól függetlenül, ösztönösen robbantak ki ezek a mozgalmak

⁸⁰ Békés, 1906 jún. 24.

Békésmegyei Közlöny, 1906. jún. 14.

⁸¹ Békésmegyei Közlöny, 1906. jún. 24.

⁸² Békésmegyei Híradó, 1906. jún. 27.

⁸³ Uo.

⁸⁴ Uo. 1906. jún. 29.

a vármegye különböző helyein. A felsorolt helyeken kívül is tudunk arról, hogy több más uradalomban és gazdaságban is fenyegető álláspontot foglaltak el a munkások.⁸⁵ A sztrájkoló aratókkal szemben egyes helyeken tehetetlenül állnak a munkaadók, — írja a *Békésmegyei Közlöny*, — nem azért, mintha nem tudnák pótolni őket, hanem »mert a sztrájkoló munkások és azok családjainak sorsa bántja őket«. Persze, éppen az ellenkezőjéről volt szó, arról, hogy az adott bérvizonyok mellett a sztrájkoló munkásokat nem tudják pótolni. Éppen ezért kényszerítették a munkásokat — mint erről még szó lesz — karhatalommal is a szerződésben vállalt kötelezettségeik teljesítésére. A mezőgazdasági munkások életviszonyai, helyzete pedig éppen azt bizonyítja, hogy a sztrájkoló munkások és ezek családjának a sorsa egyáltalán nem bántja a munkaadókat, sőt még a meglevőknél is alacsonyabb életszínvonalon akarják tartani a munkásokat.

Gr. Zselénszky Róbert kakasszéki gazdaságában is 70 pár arató munkás tagadta meg a szerződésben vállaltak teljesítését. A gazdaság vezetőjének följelentésére Bertóthy István orosházi főszolgabíró azonnal kiment a sztrájk színhelyére, s a munkásokat 8—8 napi elzárásra ítélte. A *Békésmegyei Híradó* jún. 29-i száma a sztrájkjal kapcsolatban 40—40 napi elzárásról beszél. (Valószínű, hogy az utóbbi tény volt igaz, a *Békésmegyei Közlöny* ugyanis általában szépítette, s ezzel meg is hamisította a tényeket.) A munkások a *Békésmegyei Közlöny* leírása szerint a büntetés letöltésének megkezdése után »belátták hibájukat« és kikéredztek a fogásból«, és a »korábban félrevezetett« munkások most már a régi bérért dolgoznak.⁸⁶ A cikk különösen a mozgalom magyarázata során torzítja erősen a tényeket. A munkások ugyanis bizonyosan nem a »hibákat látták be«, hanem a csendőrterror készítette őket átmeneti megtorpanásra. Az aratómunkások nyomában a cselédség is béremelést követelt, majd pár nappal a munka fölvétele után az aratómunkások ismét abbahagyták a munkát.⁸⁷

Sok mezőgazdasági munkás más megyébe szerződött el aratási munkára. Ezek körében is előfordultak munkamegtagadások; pl. József főherceg bánkúti uradalmában 36 pár békéscsabai munkás kért bérjavítást, s miután követeléseiket nem teljesítették, hazamentek.⁸⁸

Nem csoda, ha a már előbb is említett mozgalmak megrémítették a birtokosokat, de a hatóságokat is. Különösen a különböző földmunkásegyletektől és az ún. »vándor apostolok«-tól félték. Az egyes szervezeteknek, különösen aratás idején, csak a legkritább esetben engedélyezték népgyűlések tartását. »Szinte nevetségesek azok az okok — mondta Áchim képviselőházi felszólalásában —, amelyek révén a népgyűlések megtartására az engedélyt megtagadják.«⁸⁹ Példákat is felsorakoztatott állítása bizonyítására. Az egyik főszolgabíró pl. a beadott kérelemre a következő választ adta: »Az engedély a népgyűlés megtartására ki nem adatik, mert

⁸⁵ Békésmegyei Közlöny, 1906. jún. 28.

⁸⁶ Békésmegyei Közlöny, 1906. jún. 28.

⁸⁷ Orosházi Közlöny, 1906. júl. 1. Orosházi Hírlap, 1906. júl. 1.

⁸⁸ Uo.

⁸⁹ Képviselőházi Napló, 1906. júl. 20.

a mezei munkásmozgalom idején munkásgyűlés nem tartható«. Egy másik esetben a fősztalgabíró arra hivatkozik, hogy »közeledik az aratás és aratás előtt nem szabad politizálni, sem népgyűlést tartani. Harmadik esetben: »A népgyűlés megtartására az engedélyt megtagadom, mert a munkások a munkaadókkal a szerződést többnyire már megkötötték, s így a népgyűlés tartása felesleges.« Áchim az emberi jogok nevében tiltakozott a gyülekezési szabadság ilyen nyílt és durva lábbaltiprása ellen; s végül, véleménye szerint az ilyen esemény csak fokozza az elégedetlenséget.⁹⁰ Hogy ez valóban így is volt, azt a későbbi események is igazolják. A hatóságok azonban az aratósztrájkoktól való félelmükben nemcsak a gyülekezési szabadságot igyekeztek korlátozni, hanem az egyes személyek mozgási szabadságát is. Figyelnek minden községben minden idegen embert, különösen azokat, akik valamelyik munkásszervezet helyiségébe mennek be. Pl. az Áchim vezetése alatt álló Szocialista Parasztszövetség titkára, Boros Mihály, egy alkalommal Mezőberénybe, majd Köröstarcsára utazott, hogy a Parasztszövetség ottani vezetőjének útmutatást adjon az ügyvezetésre. De alig volt néhány percig a helyiségben, Nagy István köröstarcsai csendőrőrmester minden indokolás nélkül parancsot adott a csendőröknek, hogy verjék vasra. Innen azután átkísérték Békésre a fősztalgabíróhoz, mert mint a csendőrparancsnok a fősztalgabírónak mondta, titkos utasításuk van, hogy minden Budapestről vagy vidékről érkezett szocialistát le kell tartóztatni, s vasraverve a fősztalgabíróhoz kell kísérni. Borost is vallasni kezdték. Azt akarták rábizonyítani, hogy az aratósztrájkot jött szervezni. Közben kocsikon Köröstarcsáról nagy tömeg érkezett Borost védendő; zajongtak, s ha Boros nem csillapítja őket, lehet, hogy véres lefolyása lett volna a napnak.⁹¹ Szép példája ez annak, hogy a nép mennyire védi a maga érdekeinek képviselőit. Egyébként föltehető, hogy a Parasztszövetség titkára valóban a munkásokat ment szervezni Köröstarcsára, s a *Békésmegyei Híradó* csak a közvélemény előtt tagadta ezt Boros védelmében.

Az uralkodó osztály tehát már június végén is több helyen és több formában kifejezésre juttatta a munkásmozgalmaktól való félelmét, pedig még csak ezután robbannak ki a vármegye szinte minden helyén a nagy aratósztrájkok, s köztük a legnagyobb, a békési aratósztrájk jún. 29., illetve 30-án.

Gr. Wenckheim Frigyes békési gazdaságának 3 uradalmában tették le a kaszát az aratók. A vizesfásmelléki uradalomban jún. 29-én 162 pár arató, a tarhosi és féltői uradalomban pedig jún. 30-án 156 pár arató. A megkötött szerződés szerint e munkások nem akartak dolgozni. »Inkább munka nélkül fogunk koplalni — mondták, — mint 5 heti keserves munka árán.«⁹² A sztrájkot jelentették Popovics Szilveszter fősztalgabírónak, s az már a sztrájkba lépés napján du. 3 órára tárgyalásra idézte meg a sztrájkolókat. Az uradalom képviselőjében Emperl Ernő intéző jelent meg. A fősztalgabíró egyezsége szőlította föl a feleket, ez azonban

⁹⁰ Uo.

⁹¹ Békésmegyei Híradó, 1906. jún. 27.

⁹² Békésmegyei Híradó, 1906. júl. 3.

nem sikerült. Emperl Ernő intéző a munkások megbüntetését kérte, mert azok a konvenció fölvétele után a munkát megtagadták. A fölvelt konvencióért fejenként 25 korona kártérítést kért.

A sztrájkolók nevében Borbély István bandagazda adta elő sérelmüket. A szerződést már február 2-án megkötötték. Az intéző nem engedte, hogy a munkások a szerződésbe »belenézzenek«; aki el akarta olvasni, az nem írhatta alá azt, mert mint mondták, az már »izgató«. Jún. 29-én, ill. 30-án kimentek, hogy megkezdjék az aratást, de látták, hogy a gabona annyira gazos és dőlt, hogy kétszer annyi ideig tartana az aratás, mint máskor, s a marokverők munkabére is felszökött a tavalyi 25 koronáról 30—40 koronára. Kiszámították, hogy a marokverők kifizetése után a kaszásnak — a szerződésben szereplő bérvizonyok mellett — egy mázsa 65 kg gabonája maradna; s úgy vélik, hogy ezért nem érdemes nekik egy nyáron át dolgozni.

Ezért kénytelenek az ősziékből a 13. rész helyett 10-iket, tavasziakból 12. helyett a 9-ik részt kérni, és 60 kg. biztosíték helyett 80 kg-ot kérnek az ősziéből, 55 kg helyett 70 kg-ot a tavasziból. A kikapott konvención kívül (amely 21 dolgozó napra 70 kg búza, 5 kg szalonna, 2 kg só, 6 l kása, 6 l pálinka és 50 fill. tűzifaváltság) 20 kg búza, 2 kg szalonna, 1 kg só, 1 l kása, 1 l pálinka és 50 fill. tűzifaváltság szerepel még követeléseikben. Emperl Ernő intéző felajánlott 6 aratógépet, és minden 6 ember után 1 pár pótmunkás kiküldését. Ha a munka 3 hétnél tovább tartana, megkapnák a konvenciót. Az intéző azt is megígérte: közbe fog járni a grófnál, hogy — a szokottnál sokkal nehezebb aratási munkákra való tekintettel — adjon jutalmat a munkásoknak, de a szerződéstől nem tér el. A munkások viszont tudták, hogy aratógépet dőlt gabonában nem lehet használni, a pótmunkások pedig rendszerint több bajt okoznak, mint segítséget. A munkások az ajándéokra való ígéretet korábbi tapasztalataik alapján nem vehették komolyan. Az intéző ígéretei tulajdonképpen semmit sem jelentettek, mert az intéző a régi szerződéstől nem akart elállni, a munkások pedig ilyen feltételekkel nem vállalták a munkát. Hiába volt minden rábeszélés! Az eredménytelen tárgyalás után Popovics Szilveszter 7—7, más források szerint 10—10 napi elzárásra ítélte a sztrájkolókat. Egyik-másik közülük munkába állt, de a legtöbb makacsul megmaradt elhatározása mellett, számítva eddig még sztrájkba nem lépett munkástársaira. És valóban: mintegy 3—400-an jelentették ki, hogy szolidaritást vállalnak a sztrájkolókkal. Pár nap múlva az uradalom 760 tartalékmunkást kért, pedig az eredetileg sztrájkolók száma nem volt ilyen magas. Így feltehető, hogy az eredeti sztrájkolólétszám és a 760 munkabeszüntető közötti különbség azok közül került ki, akik szolidaritásból csatlakoztak a mozgalomhoz. Helyhiány miatt azonban csak 27 embert, a 27 bandagazdát zárták le. Ezeket először egy rendkívül kicsi helyiségbe zsúfolták össze, ahol szinte megmozdulni sem tudtak. Kecskeméti Ferenc országgyűlési képviselő jelentést tett erről a földművelésügyi miniszternek. Az intézkedett is, mire még rosszabb helyre tették a munkásokat. Átkísérték őket ugyanis a gróf dohos, egészségtelen levegőjű magtárába, amelynek a szomszédságában volt a sertéshizlaló. Elképzelhető, milyen egészségi viszonyok lehettek ott a nagy melegben! »A bezárt

munkások azonban nem aggódtak — írja a *Békésmegyei Híradó* — hiszik, hogy különben is kenyér nélkül maradtak volna. Az asszonyok is buzdítják férjeiket, hogy nem engedik olcsón dolgozni őket a grófnak.⁹³

A többi munkásokat, akiket helyszűke miatt egyelőre szabadon kellett bocsátani, kitiltották a pusztáról. A község pedig tömve volt katonával és csendőrrel. »1 század katona és 30 csendőr cirkál a városban. Mintha forradalom készülne.«⁹⁴

A belügyminisztertől kért 760 tartalék munkást azonban a gróf nem kapta meg. A belügyminiszter »gondolva a többi területekre is«, először csak 400 kárpátukrán munkást küldött a mezőhegyesi sztrájkterő-telepről. Minden állomáson katonaság őrizte a sztrájkterőket, különösen a békési állomáson. Bizonyosan összeütközéstől tartottak. »A békésiek azonban csak némán nézték a bevonulást.«⁹⁵ Nem is tehettek mást! Egy egész század katonasággal és a csendőrökkel pusztá kézzel nem szállhattak szembe!

Az elzártak, de a még el nem zárt sztrájkolók később se voltak hajlandók felvenni a munkát. Ezért a belügyminiszter még 240 pótmunkaerőt küldött az uradalomnak, úgyhogy ez a 640 pótmunkás végezte el azután az aratást a békési uradalomban. Kecskeméti Ferenc országgyűlési képviselő interpellált az elítélt békési aratók ügyében a képviselőházban. Darányi belügyminiszter azonban valamennyi megjegyzésére kitérő választ adott, vagy cáfolta azokat.⁹⁶

A jún. 29., ill. 30-án kezdődő Békés környéki aratósztrájk egyébként megyei viszonylatban is a legnagyobb méretű aratósztrájk volt a három év alatt. A mozgalom révén teljes szakítás következett be a munkaadó és a munkások között; gr. Wenckheim nem volt hajlandó elismerni a sztrájkolók jogos követeléseit. Inkább fölbontotta a szerződést, illetve egyszerűen elzáratta a munkásokat, mert azok nem voltak hajlandók az általa elgondolt bérek szerint dolgozni. Nem csoda, ha e sikertelen kenyérharc után elkeseredtek a »békési magyarok«, s a következő év tavaszán »készülnek«, »el Békés megyéből«. Ezen a címen közöl ui. egy cikket a *Békésmegyei Közlöny*. Ebből megtudjuk, hogy a békésiek ott akarták hagyni szülőfalujukat, hogy elmenjenek az országnak bármelyik távoli zugába új életet kezdeni. Ezeknek az embereknek nem volt erejük ahhoz, hogy itthagyják az országot, de onnan, ahol sikertelenül próbáltak maguknak emberibb megélhetést biztosítani, elkívánczoltak még akkor is, ha másutt esetleg hasonló feltételek között kell élniök. Még az uralkodó osztály szemszögéből ítélő *Békésmegyei Közlöny* is kénytelen volt megállapítani: »Aki ismeri a magyar parasztnak azt a mélységes ragaszkodását, amellyel szűkebb hazája, szülőföldje iránt viseltetik, az megérti, mennyi elnyomott fájdalom, milyen keserűséges elhatározás rejlik ebben a szándékban. Súlyos szociális bajoknak, kemény erkölcsi tusakodásoknak kel-

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ A békési mozgalom leírása a *Békésmegyei Híradó*, 1906. júl. 3.; Békés, 1906. júl. 6.; Békés, 1906. júl. 15.; Békés, 1906. júl. 29.; Békés, 1906. júl. 5.; Békésmegyei Híradó, 1906. aug. 1. számai, valamint a Képviselőházi Napló, 1906. júl. 15-i ülésről szóló beszámolója alapján.

lett megérlelniök azoknak a békési magyaroknak az elhatározását, akik azzal a kéréssel fordultak a földművelésügyi miniszterhez, jelölje ki azokat a helyeket, ahol telepítéseket kívánnak eszközölni, mert ők igen sokan vannak, akik ki akarnak települni.«⁹⁷

A békési járás mellett 1906 nyarán az orosházi járás volt a sztrájkmozgalmak központja. Az *Orosházi Hírlap* írja, hogy: »járásunk területén levő összes nagybirtokon volt rövidebb-hosszabb ideig tartó sztrájk«⁹⁸. A legtöbb helyen megegyezés jött létre a munkások és munkaadók között. Azonban még július 1-én is sztrájkoltak Jurenák Sándor szentetornyai gazdaságában. Ezenkívül gr. Károlyi István gyulamezei, s az ugyancsak Károlyi birtokhoz tartozó Lajosszénás és Mihálytelek uradalmának aratómunkásai.⁹⁹

Szentetornyán Sváb Lajos birtokán 72 pár arató lépett sztrájkba. Elzárásra ítélték őket, de később munkába állottak.¹⁰⁰

Ugyancsak Szentetornyán Sváb Károly uradalmában 50 pár arató tette le a kaszát.¹⁰¹ E gazdaságban szentetornyai és nagyszénási munkások dolgoztak, akik jó ideig fel se vették a munkát. E mozgalom június végén tört ki és az egyezés létrejött a *Világszabadság* tudósítása szerint júl. 21-én is még csak remélhető.¹⁰²

Békéssámszonban a Wolfinger-féle birtokon a sámsoni és nagylaki aratók szintén abbahagyták a munkát. A mozgalom a főszolgabíró beavatkozása révén ért véget.¹⁰³ Az orosházi járásban előforduló gyakori sztrájkmozgalmak miatt egy század katonaságot rendeltek ki.¹⁰⁴

Más járásban is előfordultak még június végén is aratósztrájkok. Mezőberényben az elítélt munkások egy bizonyos idő eltelte után föl vették a munkát. Gyulapósteleken azonban a sztrájkoló 66 békéscsabai munkást elbocsátották, s helyettük dobozi munkásokat szerződtettek.¹⁰⁵

Gyomán egy július 1-i közlemény szerint aznap akartak gyűlést tartani, hogy kimondják az általános sztrájkot.¹⁰⁶

Júliusban sincs kevesebb munkamegtagadás, mint júniusban volt. Július 4-én (a *Békésmegyei Híradó* szerint júl. 7-én) br. Königswarter Hermann uradalmában 240 arató lépett sztrájkba. A sztrájkoló a szerződésileg megállapított 14-ed rész helyett 12-ed részt követeltek. (Más forrás szerint 12-ed rész helyett 10-iket.) Mivel az uradalom követelésüket nem teljesítette, az aratók, akik békésszentandrásai és szarvasi illetőségűek voltak, letették a kaszát, 12 napi munkaszünetelés után dr. Wieland Sándor újabb egyeztetési kísérlete és az uradalom engedményei nyomán

⁹⁷ Békésmegyei Közlöny, 1907. máj. 12.

⁹⁸ Orosházi Hírlap, 1906. júl. 1.

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Békésmegyei Közlöny, 1906. júl. 1.

¹⁰¹ Békésmegyei Híradó, 1906. júl. 1.

¹⁰² A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai III. köt. Budapest, 1955. 461. old.

¹⁰³ Orosházi Közlöny, 1906. júl. 1.

¹⁰⁴ Békés, 1906. júl. 1.

¹⁰⁵ Békésmegyei Közlöny, 1906. júl. 1.

Főispáni iratok: 3265/1906. eln. sz.

¹⁰⁶ Békésmegyei Közlöny, 1906. júl. 1.

újra munkába állottak.¹⁰⁷ A gyomai járásban július 5-én Wodiáner Albert póthalmi uradalmában 75 arató tagadta meg a munka teljesítését. A főszolgabíró kiment a helyszínre, s előbb »szép szóval« próbált célt elérni, de mikor ez nem sikerült, megindította a megtorló eljárást. Kb. 25 arató elítélése után a munkások a tavasziakból ajánlott 1%-os javítás mellett hajlandók voltak a munka fölvétele.¹⁰⁸ Orosházán gr. Berchtold birtokán 111 munkás lépett sztrájkba. A hatóság 10—10 napi elzárásra ítélte őket.¹⁰⁹ Zsilinszky Mihály horgosi uradalmában júl. 7-én 200 arató lépett sztrájkba.¹¹⁰ A gróf Károlyi-féle pálmateri uradalom aratómunkásai is sztrájkba léptek. Mivel a munkát semmiképp sem akarták folytatni, az orosházi főszolgabíró 38 napi elzárásra ítélte őket, de egy nap után hajlandók voltak a munkát fölvenni.¹¹¹

Az orosházi járásnak szinte egy gazdaságában sem maradt el a bérharc júliusban sem. Pálmaterén, ahol az első sztrájk kívánalmait csaknem mind teljesítették, másodszor is sztrájkba léptek a munkások.¹¹² Sztrájkolt Károlyi Gyula gróf uradalmában is 54 arató.¹¹³ Lajosszénáson gr. Berchtold Lipótné uradalmában a sztrájkolók által (136 munkás) félbehagyott munkát a cselédekkel akarták rendbehozni, s ekkor ezek is sztrájkba léptek. Később azonban felvették a munkát. Egy »izgató-főkolompost mégis elcsaptak«. Szöllősön is volt aratósztrájk. Székács István szentetornyai uradalmában 25 pár arató (más forrás szerint 17) hagyta abba a munkát. Székács Istvánné meghallgatta ugyan kívánságukat, de határozottan kimondta, hogy a szerződésből egy hajszálnyit sem enged; ajándékképpen azonban több kedvezményt hajlandó nyújtani. Az aratók nem egyezkedtek. A főszolgabíró 30 (más forrás szerint 14—25) napi elzárásra ítélte őket. A szerződészegőket bekísérték Orosházára, Orosházán azonban nem állt rendelkezésre megfelelő számú községi és bírósági zárka, ezért a megbüntetettek zömét Szarvasra kísérték át. Székácsné a minisztériumtól kért kisegítő aratókat, akik Mezőhegyesről még aznap megérkeztek. A sztrájkoló aratók azonban másnap kijelentették, hogy munkába állnak, — s noha a kisegítőmunkások már ott voltak — Székácsné visszafogadta őket.¹¹⁴

Csabacsüdön özv. Köves Jánosné birtokán 72, báró Braunecker földjén pedig 20 pár aratómunkás tette le a kaszát. Wieland Sándor főszolgabíró kiment, s beszélt a munkásokkal, mire azok fölverték a munkát.¹¹⁵ Gr. Wenckheim Géza gerlai uradalmában egy korábban (nem tudni pontosan, hogy mikor) kezdődött aratósztrájk szűnt meg július elején.

A nyár folyamán inkább az aratók körében volt mozgalom, bár helyenként a cselédeknél is előfordult. Július elején pl. Szalay József békéscsabai földbirtokos 3 cselédje vasárnap csak a jószágetetést volt

¹⁰⁷ Uo.

¹⁰⁸ Főispáni iratok: 4062/1906. eln. sz.

¹⁰⁹ Békésmegyei Közlöny, 1906. júl. 5.

¹¹⁰ Békésmegyei Hiradó, 1906. júl. 7.

¹¹¹ Szarvas és Vidéke, 1906. júl. 8.

¹¹² Orosházi Közlöny, 1906. júl. 8.

¹¹³ Békés, 1906. júl. 8.

¹¹⁴ Békés, 1906. júl. 8., Orosházi Közlöny, 1906. júl. 8.

¹¹⁵ Békésmegyei Közlöny, 1906. júl. 12.

hajlandó elvégezni, egyébként a vasárnapot szabaddá tették maguknak. Azonnal »szaladt« a »mezei munkások réme« a főszolgabíróhoz és a cselédekét elítéltette. 10 korona pénzbüntetést szabtak ki rájuk, de mivel ezt lefizetni nem tudták, 3 napra elzárták őket.¹¹⁶

Az 1906-os mozgalmak leverésében nagy, mondhatni kizárólagos szerepe volt a hatóságoknak és a karhatalomnak. A sztrájkoló munkásokat ők kísérték be az intézőséghez, vagy a járásszékhelyre. Ha valaki nem jelent meg a szerződéses munka teljesítése céljából, azt is a karhatalom — a katonaság vagy csendőrség — vezette elő az uradalom kérelmére. Az ilyen meg nem jelent — legtöbbször beteg szerződött aratókkal — különösen 1906 folyamán történt nagyon sok visszaélés. Nem egy esetet említ Achim András képviselőházi felszólalásában, amikor az uradalmak beteg, de elszerződött aratókat olyan helyzetbe hoztak, hogy azoknak valóban nem maradt más választásuk, minthogy kaszájukba dőljenek. (Ez az öngyilkossági mód igen gyakori volt ez idő tájt a földmunkások körében.) El nem szerződött, öreg, munkaképtelen kaszásokról is több újságközlemény írja 1906 június—júliusában, hogy elkeseredésükben, mivel kenyerüket megkeresni már nem tudják, kaszájukba dőltek. Közben folytatódtak az aratással kapcsolatos munkamegtagadások, sőt július közepén egyes esetekben már a hordási munkákra is kiterjedtek.

Az orosházi járásban 3 helyen tagadták meg a hordási kötelezettség teljesítését: a gr. Károlyi-féle küsszéni uradalom 112 munkása;¹¹⁷ a kakasszéki uradalom fuvarosai, akiknek egy részét úgy kellett elővezetni, s még ezután sem akartak munkába állni. Bertóthy István főszolgabíró ezért 4—4 napi elzárásra ítélte őket. A munkások azonban csak egy napot ültek le, azután kijelentették, hogy hajlandók dolgozni.¹¹⁸ Végül Veres József orosházi földbirtokos úpusztai tanyáján tagadták meg a munkát az aratásra és hordásra szerződött munkások. Az aratással kapcsolatosan bérköveteléseik voltak, a hordásért pedig a kisholdankénti 2 korona helyett 4 koronát kértek. A munkásokat 8—8 napi elzárásra ítélték, akik végül mégis fölvtették a munkát.¹¹⁹

A gyomai járásban is volt hordással kapcsolatos munkamegtagadás. Július 15-én a Zsófia-majorban 12 szerződött fuvaros tagadta meg a munkát, »szállítási díj javítása céljából«. A munkaadó nem is kérte őket a szerződés teljesítésére, hanem a szerződést fölbontotta.¹²⁰

Később a csépléssel kapcsolatban fordultak elő sztrájkok. Július közepe táján pl. Wolfinger Miksa békéssámsoni gazdaságában, egyes források szerint »a cséplőmunkára szerződött összes munkások¹²¹«, más források szerint viszont 40 cséplőmunkás lépett sztrájkba.¹²² Az egyik, még élő résztvevő, az utóbbi állítást erősítette meg. A sztrájk a Sámsonhoz 3—5 kilométernyire levő Csomorkány telepen tört ki. A munkások 1 heti

¹¹⁶ Parasztújság, 1906. júl. 8.

¹¹⁷ Békés, 1906. júl. 15.

¹¹⁸ Orosházi Hírlap, 1906. júl. 15.

¹¹⁹ Uo.

¹²⁰ Főispáni iratok: 4062/1906. eln. sz. 1907/101. ikt. sz.

¹²¹ Orosházi Hírlap, 1906. júl. 20.

¹²² Békésmegyei Híradó, 1906. júl. 18.

próbacséplés után látták — amint az egyik résztvevő visszaemlékezésében elmondta, — hogy a 2,5% fejében végzett csépléssel nagyon keveset fognak keresni. Ezért megállapodtak abban, hogy még egy fél százalék munkabérvajavítást kérnek a gazdaságtól. A vállalkozót megkérték: közölje a birtoktulajdonossal, hogy csak 3% mellett hajlandók dolgozni. A tulajdonos szinte nem tudta fölfogni ezt a »merész« kívánságot, amint ezt a *Békéssámsoni sztrájk* c. vers szerzője, Barna Márton is írja:

*»Wolfinger úr azon töri a fejét
Hogy húzza el a részesek kenyerét,
Elég dús a gabonája.
Mégis félre áll a szája.
Hogy 100-ból 3-at kéne adni,
S mellé kommenciót mérni,
Sehogy se fér a fejébe,
Hej, pedig de sok beleférne!«*

A tulajdonos az intézőjét küldte ki a munkásokhoz, aki felszólította azokat, hogy 2,5% mellett dolgozzanak. Az utóbbiak azonban kijelentették, hogy csak 3% mellett folytatják a munkát. Az intéző elmenőben megfenyegette a munkásokat, de ők kitartottak elhatározásuk mellett. Délelőtt 10 óra tájt már Kiss László főszolgabíró is kijött Orosházáról 2 csendőr kíséretében. A sztrájk bejelentése után következő eseményeket a vers így írja le:

*»Wolfinger most megharagszik,
És Komlósra telefonozik,
Bíró, jegyző, déltájban érkezik,
S, hogy mi baj van, azt kérdezik?
A munkások nem dolgoznak,
S nekem azzal kárt okoznak,
Jó lesz őket egy kicsit ráncbaszedni.«*

(A vers a valósághoz híven követhette a további eseményeket is, de már több ember emlékezetében is csak az idézett részletek élnek.) A főszolgabíró mielőtt még »ráncbaszedte« volna a munkásokat, kérte őket, hogy 2,5% mellett dolgozzanak; de azok nemleges választ adtak. Ekkor a főszolgabíró utasította a csendőröket, hogy a munkásokat kísérje az iroda elé. A sztrájkolókat egyenként hívták be az irodába és mindegyiket külön-külön megkérdezték, hogy hajlandó-e a régi bér mellett dolgozni? A munkások azonban mind tagadó választ adtak. Ezután a két vállalkozó kivételével (ui. két cséplőgép munkásai léptek sztrájkba együtt) bezárták őket az ún. dohánypajtába. Ott voltak másnap reggelig. Ekkor Orosházára kísérték őket, ahol 3 napig voltak lezárva. A második napon a két vállalkozó, Tejes Antal és G. Szabó János szintén bement Orosházára és arra kérte a főszolgabírót, hogy részesítse őket is ugyanolyan elbánásban, mint a többi munkásokat. Ez meg is történt. Harmadik nap reggel fölnyitották a cellák ajtóit. A főszolgabíró még egyszer megkérdezte, hajlandók-e a régi bérért dolgozni. A válasz azonban mindenütt tagadó volt. A főszolga-

bíró »látva a munkások elhatározottságát« azt mondta nekik, hogy ha a későbbiekben nem fog előfordulni semmi rendellenesség, akkor megadja a 3⁰/₀-os cséplési bért, és szabadon bocsátotta a munkásokat. Azok pedig másnap reggel fölvtették a munkát.¹²³

Ezután még Nagyszénáson gr. Berchtold Lajosné uradalmában szüntette be 40 munkás a munkát. A sztrájk oka a leírások szerint az volt, hogy a munkások nem kapták meg a szerződésben kikötött konvenciót. A munkaadó azonban később teljesítette a szerződésben kikötött feltételeket, mire a munkások fölvtették a munkát.¹²⁴

1906 folyamán az állandó munkások körében előfordultak a munkamegtagadások mellett szökések is. Egy ilyen esetről tudósít a *Békésmegyei Híradó* A béres sorsa c. cikkében. Mint írja, — a csabai rendőrség július 28-án reggel, egy borzalmasan rongyos, kócos legényt tartóztatott le. Kihallgatták a legényt, akinek a »külseje valóságos undorkeltő a mocsoktól«, — és elmondta, hogy Koszte Tógyernak hívják, petegdi születésű román, és itt szolgált Pusztaföldváron Tóth Antal gazdánál. Megszökött helyéről, mert a gazdája annyi időt sem engedett neki, hogy megmosakodjon, vagy hogy ruhát váltson. Éjjel-nappal talpon kellett lennie, »ételjét is csak munka közben, az istállóban költhette el«. Hónapok óta nem volt borbélynál, ui. »a tanyáról nem volt szabad kimozdulnia«. Nem bírta tovább a piszkot, ellopta munkakönyvét és elszökött.¹²⁵ Július 30-án a gyomai járás póhalmi uradalmában 10 hónapszámos tagadta meg a munkát. Az eljárást ellenük megindították, s közülük 8-at 8 napi elzárásra ítélték, de egy napi elzárás után fölvtették a munkát. A hátralevő büntetésüket így a szolgálati idő letelte után töltötték le.¹²⁶

Bár július végén már javában folyt a cséplés, sok helyen még a hordási munkákat sem fejezték be, s ezzel kapcsolatban a hónap végén is volt néhány helyen munkabeszüntetés. Így pl. Wolfinger Miksa laposi bérletén,¹²⁷ gróf Károlyi István gyulamezei uradalmában, a szentetornyai Sváb-majorban,¹²⁸ gróf Blankenstein János köröstarcsai uradalmában. Az utóbbi helyen a munkaadó bérjavítása után felvtették a munkát.¹²⁹ Aug. 1-én a szentetornyai Sváb-majorban 2 csapat, összesen 35 cséplőmunkás lépett sztrájkba. Miután a hatóság békéltető kísérlete nem sikerült, szerződészegés címén Bertóthy főszolgabíró 30 napi elzárásra ítélte őket. A munkások meg is kezdték a büntetés leülését.¹³⁰ Békésen 62 cséplőmunkás lépett sztrájkba béremelést követelve, a munkaadók azonban egyszerűen elbocsátották őket.¹³¹ A gyulamezei Viktória-majorban aug. 2-án kezdődött el a cséplőmunkás sztrájk. A hatóság itt sem tudta őket »kötelessé-

¹²³ A sztrájk leírása Sz. Nagy Károly békéssámsoni földmunkás, a mozgalom résztvevőjének elbeszélése alapján. A vers leírása Köpödsi Pál békéssámsoni földmunkás visszaemlékezése nyomán.

¹²⁴ Békésmegyei Híradó, 1906. júl. 19., Békés, 1906. júl. 22.

¹²⁵ Békésmegyei Híradó, 1906. júl. 28.

¹²⁶ Főispáni iratok: 4062/1906. eln. sz. 1907/101. ikt. sz.

¹²⁷ Orosházi Közlöny, 1906. júl. 29.

¹²⁸ Orosházi Hírlap, 1906. júl. 29., Orosházi Hírlap, 1906. aug. 5.

¹²⁹ Békés, 1906. aug. 12.

¹³⁰ Orosházi Hírlap, 1906. aug. 5.

¹³¹ Főispáni iratok: 6026/1906. eln. sz. 1907/26. ikt. sz.

geik teljesítésére rávenni«. Ezért a 22 sztrájkoló munkást szerződés-szegésért 14 napi elzárásra ítélte, s a büntetésük kitöltése céljából a község-házára szállította. Az *Orosházi Hírlap* szerint ezek a munkások »inkább elvesztik kenyérkereső idejüket, mintsem kötelességeiket teljesítsék.«¹³² Gyomán a Wodianer-birtokon volt cséplősztrájk.¹³³ Aug. 6-án Haraszi Sándor békéscsabai földbirtokos szentmiklósi pusztáján léptek sztrájkba a munkások. Seiler Elek csabai főszolgabíró azonban békés megegyezésre bírta a gazdát és a munkásokat, s így a sztrájk még aznap megszűnt.¹³⁴ Aug. 7-én Léderer László szarvasi nagybirtokos pusztabábocskai birtokán 50 cséplőmunkás sztrájkba lépett. A munkások bérjavítást kértek és a konvenció rendes kiadását. Wieland Sándor főszolgabírót kihívták, de annak sem sikerült a megegyezést létrehozni.¹³⁵ Aug. 7-e és 8-a körül Orosházán 30 cséplőmunkás szünetette be a munkát br. Pikké István uradalmában. Bertóthy István járási főszolgabíró a szerződészegőket 14—14 napi elzárásra ítélte.¹³⁶ Aug. 9-én a gyomai járás Zsófia-major-jában 14 cséplőmunkás tagadta meg a munkát, mert keveselte bérét. A járási főszolgabíró közülük 13-at — akik később sem voltak hajlandók a munka folytatására, — 15 napi elzárásra ítélte.¹³⁷

De gyakoribbak az időszaki munkások körében a munkamegtagadások. Orosházán báró Pierer István gazdaságában a cséplőmunkások léptek sztrájkba. Bertóthy István főszolgabíró 30 munkást 4—14 napig terjedő elzárásra ítélte.¹³⁸ Aug. 9-én gróf Károlyi Gyula malmosi birtokán 50 cséplőmunkás hagyta abba a munkát. Aug. 10-én pedig gróf Károlyi Mihály nagyszénási földbirtokos pálmateri uradalmában lépett sztrájkba 17 cséplőmunkás. A hatóságok képviselői mindkét helyre kimentek, Malmoson 8—8 napi, Pálmaterén pedig 21—21 napi elzárásra ítélték a sztrájkoló munkásokat. A munkaadók a sztrájkolókat tovább alkalmazni nem voltak hajlandók, s így a szerződést mindkét részről felbontották.¹³⁹

A gróf Károlyi örökösök nagyszénási uradalmában is sztrájkba lépett 16 munkás. Ezeket Bertóthy István főszolgabíró 8—8 napi elzárásra ítélte.¹⁴⁰ Báró Piret Lajosné békéssámsoni birtokán 26 cséplőmunkás lépett sztrájkba. Jeszenszky Elek járási szolgabíró próbálta őket »jobb belátásra bírni,« de hiába. Ezért 14—14 napi elzárásra ítélte őket, de mivel a vádlottak eddig még büntetve nem voltak, később ezt a büntetést 8—8 napra leszállította.¹⁴¹

Szarvason is nyugtalankodtak a cséplőmunkások. A napokban az Ungár-testvérek decsi birtokán ütött ki sztrájk, aminek okául a munkások a követelt béremelés megtagadását mondták. Wieland Sándor főszolgabíró közbenjárására azonban a béremelést megkapták, s így be-

¹³² Orosházi Hírlap, 1906. aug. 5.

¹³³ Békés, 1906. aug. 5.

¹³⁴ Parasztújság, 1906. aug. 12.

¹³⁵ Békésmegyei Híradó, 1906. aug. 8.

¹³⁶ Békésmegyei Közlöny, 1906. aug. 9.

¹³⁷ Főispáni iratok:4062/1906. eln. sz. 1907/101. ikt. sz.

¹³⁸ Parasztújság, 1906. aug. 12.

¹³⁹ Békésmegyei Híradó, 1906. aug. 12., Orosházi Hírlap, 1906. aug. 12.

¹⁴⁰ Békésmegyei Közlöny, 1906. aug. 12.

¹⁴¹ Uo.

szüntették a sztrájkot. Aug. 25-én a gyulavári-i uradalom Dénes majorjában mintegy 60 cséplőmunkás hagyta abba a munkát azzal az indoklással, hogy a cséplendő gabona szalmája túl nagy. A gyulai járási főszolgabíró sem bírta a munkásokat a munka föl vételére rávenni, s ezért a munkásokkal szemben a karhatalmat vette igénybe.¹⁴²

A békéscsabai járásban megesett az is, hogy gazdasági cselédek tagadták meg a munkát. Ez a mozgolódás azonban — az újságok közlései szerint nagyobb méreteket nem öltött. Beliczey Géza békéscsabai nagybirtokos gerendási pusztáján pl. a mezőgazdasági cselédek elhatározták, hogy vasárnaponként nem dolgoznak. Valószínűleg úgy vélték, hogy eleget dolgoznak hétköznapokon hajnali 2 órától késő éjszakáig. Emiatt a békéscsabai főszolgabíró kettőt közülük: Opanszky Pált 34 korona pénzbüntetésre vagy 6 napi elzárásra, Lipták Pált 40 korona pénzbüntetésre vagy 19 napi elzárásra ítélte.¹⁴³

Ugyancsak a Beliczey-pusztán történt, hogy Vanyó János cseléd, egyik este a munkában rettenetesen elfáradva, inkább tréfából, mint komolyan, kijelentette: »Aki engem holnap hajnali 3 előtt felkölt, megütöm«. Ezt meghallotta Csicsel Márton pusztagazda, aki nagyon rosszul bánt a cselédekkel és rögtön elbocsátotta Vanyót, sőt a pusztáról is elkergette. Másnap, amikor a többi cselédek követelték, hogy jogtalanul elkergetett társukat vegyék vissza, a tótkomlói szolgabíró 5 csendőrrel ment ki a pusztára »statáriumot tartani«.¹⁴⁴

Ezen a birtokon fordult elő még egy cselédmozgalom. Egyik vasárnap ugyanis a cselédek azt a parancsot kapták, hogy hordják be a csalamádét a gazdaságba. »Erre az egyik cseléd 13 társát sztrájkra vette«. Ezt a cselédet később a kívánt gazdasági munka nem teljesítése miatt elbocsátották. Másnap 11 béres tagadta meg a munkát — s mint mondták, — addig nem dolgoznak, amíg ezen társukat vissza nem veszik. A főszolgabíró még egyszer megvizsgálta az ügyet, s a cselédet bűnösnek találva, elbocsátása mellett még 20 napi elzárásra és 80 korona pénzbüntetésre is ítélte.¹⁴⁵ A többi munkás ezután munkába állott.

Ugyancsak sztrájkba léptek Dauda József cséplőtulajdonos gyulavarsándi illetőségű részesmunkásai.¹⁴⁶ A gyomai járásban báró Harkányi Frigyes uradalmában 13 cséplőmunkás tagadta meg a munkát. 15 napi elzárásra ítéltek őket, s büntetésüket ezek ki is állották.¹⁴⁷ Szept. 8-án a gyomai járásbeli póhalmi majorban az összes cséplőmunkások sztrájkba léptek, de a felajánlott kedvezményt végülis elfogadták és újból munkába állottak. Ezeken kívül itt még két szökött, és más munkába állott aratót büntettek egyenként 5—5 napi elzárásra.¹⁴⁸ Októberben még csépeltek ugyan, de már megkezdődött a kapásnövények betakarítása is. Kukoricatörés, répaszedés stb. Munkamegtagadások e munkák végzésével kapcsos-

¹⁴² Uo. 1906. aug. 30.

¹⁴³ Parasztújság, 1906. aug. 12.

¹⁴⁴ Uo.

¹⁴⁵ Békés, 1906. aug. 12., Békésmegyei Közlöny, 1906. aug. 12.

¹⁴⁶ Békésmegyei Közlöny, 1906. szept. 2.

¹⁴⁷ Békés, 1906. szept. 16.

¹⁴⁸ Főispáni iratok: 4062/1906. ein. sz. 1907/101. ikt. sz.

latban is előfordultak. Jellemük azonban kissé más volt, mint az eddig megismerteké. Itt a munkások egyszerűen nem mentek ki munkára, vagy ha már ott voltak, egyszerűen otthagyták, és utána általában karhatalommal vezették elő őket.

Október elején a munkabérek elégtelensége miatt 9 cukorrépa-munkás állott el a munkától. (Hogy hol, azt nem tudjuk.) Ezeket 20 napi elzárásra ítélték.¹⁴⁹ Ugyancsak október elején a munkahelyen való meg nem jelenés miatt egy esetben 11 munkást, a munkahelyről történt jogtalan távozás miatt pedig 3 esetben 33 munkást vezettek vissza karhatalommal a munkába.¹⁵⁰

A mozgalmak az év végén már nem voltak olyan gyakoriak, mint a nyáron; egyik lap októberi száma mégis arról panaszkodott, hogy »nincs hét, nincs nap, sőt idestova nem lesz óra, melyben bérharcba ne lépne egy tömeg.«¹⁵¹

Az orosházi járás területén például október 1-én egy csapat cséplő-munkás tagadta meg a munkát és a résznek 3,5%-ról 5%-ra való emelését követelte. A munkaadó teljesítette kívánságukat, s így hatósági beavatkozásra nem volt szükség.¹⁵² Október 16-án gróf Wenckheim Antal örökösei uradalmában a répa-munkások léptek bérharcba, s azokat is megakadályozták a munkában, akik azt folytatni akarták. Kölcsönös egyezség vetett véget a sztrájkknak.¹⁵³

Lajosszénáson gróf Berchtold, Kakasszéken a Zselénszky uradalom cséplőmunkásai szintén sztrájkba léptek. Miután az előbbieket ismételtelen beszüntették a munkát, 17—17 napi, az utóbbiakat pedig szintén ugyanazon vétségek miatt fejenként 14—14 napi elzárásra ítélték.¹⁵⁴ A gyomai járásban a Zsófia-majorban a cukorrépa ásására szerződött munkások nem jelentek meg a munka megkezdésére, de ezeknek a munkahelyre való kivezetését a munkaadó nem kívánta. Ezenkívül még »fordultak elő esetek, hogy a munkahelyre ki nem vonultak, miért is ellenük kényszereszközök vétettek alkalmazásba, úgy, hogy a csendőrség folyton igénybe volt véve.«¹⁵⁵

Ugyancsak október közepén határozták el a békésszentandrás cseléd-lányok, hogy sztrájkba lépnek. Kimondták, hogy november 1-től havi 14 korona béren alul nem állnak munkába.¹⁵⁶ Október 13-án 22 cséplőmunkás tagadta meg a munkát, »kik közül egy 20 nap, 21 pedig 14 napi elzárásra ítéltetett.«¹⁵⁷

Október 15-én 19 cséplőmunkást ítélték el 14—14 napi elzárásra, de a munkások az ígért bérjavítás után munkába állottak.¹⁵⁸

¹⁴⁹ Békés, 1906. okt. 14.

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ Szarvasi Hírlap, 1906. okt. 14.

¹⁵² Békésmegyei Híradó, 1906. nov. 14.

¹⁵³ Orosházi Hírlap, 1906. okt. 21.

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ Főispáni iratok: 4062/1906. eln. sz. 1907. 101. ikt. sz.

¹⁵⁶ Szarvasi Hírlap, 1906. okt. 28.

¹⁵⁷ Békésmegyei Híradó, 1906. nov. 14.

¹⁵⁸ Uo.

A napszamosok körében 1906 végén általánosan tapasztalható volt a munka mesterséges lassítása, ez azonban a szakmányosoknál is megmutatkozott.

A munkamegtagadások még novemberben sem értek véget. A szeghalmi járásban pl. munkahelyén való meg nem jelenés miatt három esetben 21 munkást, munkahelyről való jogtalan távozás miatt pedig két esetben 8 munkást vezettek ki a munkahelyre, s miután közülük 5 a munkateljesítését megtagadta, egyet 10, négyet pedig 15—15 napi elzárásra ítélték.¹⁵⁹

Munkásszerződés-tervezetek

A földmunkásokat 1906 végén október, de még inkább november és decemberben leginkább a jövő évi munkaszerződések, a jövő évi munkabérek foglalkoztatták. Egységes, a megyében — később pedig országos méretekben is — általánosan elfogadott munkabér-tervezetet akartak készíteni, hogy a következő évben egységesen léphessenek fel. A cél elérése ugyanis így valószínűbbnek látszott. A Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége Békés megyei vonatkozásban, Orosházára értekezletet akart egybehívni november 11-re, hogy ott megegyezésre jussanak a jövő évi munkabéreket illetően, — de ezt a gyűlést a főszolgabíró betiltotta.¹⁶⁰ Később engedélyezték a gyűlést.¹⁶¹ A Békés megyeiek el is készítették a munkabér-tervezetet, de a békéscsabai (dec. 2.) és az orosházi (nov. vége) nagy munkásgyűléseken mégiscsak a »budapesti vezetők által készített munkabér-tervezet«-ről esett szó. Eszerint a mezőgazdasági napszámberék így alakultak volna:

hónap	munkabér	munkaidő
dec., jan., febr.	2 korona	10 óra
márc., ápr., máj.	3 „	12 „
jún.	5 „	14 „
júl.	7 „	16 „
aug.	5 „	14 „
szept., okt., nov.	3 „	12 „

Az aratási szerződéstervezet pedig a következő munkafeltételeket szabta:

Az aratásért a birtokos a munkásnak mind az őszi, mind a tavaszi gabonából a 10-ik részt adja szalmával és polyvával együtt, s ezt saját igáján a munkások lakására szállítja. A biztosíték legkevesebb 70 kg holdanként. Élelmezésre az aratók a birtokostól páronként és hetenként 30 kg búzát, 2 kg szalonnát, 4 l főzeléket, 1 kg sót, 1 l ecetet és pálinka helyett 3 koronát kapnak, vasárnapra pedig 1 kg húst. Az aratókat friss vízzel, rendes, tiszta lakóhellyel a birtokos látja el. A munkaadó minden 24 munkás után 1 sütőasszonyt tart. Az aratóknak szombaton délután a haza-, és vasárnap kiszállításukról a birtokos gondoskodik. A munkások

¹⁵⁹ Békés, 1906. nov. 13.

¹⁶⁰ Békésmegyei Híradó, 1906. okt. 30.

¹⁶¹ Uo. 1906. nov. 7.

részének elcsépléséhez a birtokos adja a cséplőgépet, a gépészt, a tüzelőt és a szükséges igaerőt. A munkások részét, a gabonát a birtokos saját igáján a munkások lakására szállítja. A birtokos részét a munkások külön szerződés alapján megállapított munkabéréért csépelik. Hogy az aratók naponta hány órát dolgoznak, azt maguk állapítják meg.

A cselédek szerződési tervezete a következő volt:

Nős, éves cseléd bére: 360 korona, 8 q búza, 5 q árpa, 6 q rozs, 1½ hold föld, lakás, 6 q tűzifa, 1 fiasdisznó és 1 tehén tartás. Vasár- és ünnepnap csak a jószágot kell ellátni, de akkor is minden második vasárnap szabad. 6 órától 6 óráig dolgozik. Bérét havonként kapja. A majorban vagy a tanyán csak akkor köteles tartózkodni, ha munkaköze van, egyébként bármikor eltávozhat a gazda engedélye nélkül is. A nőtlen cseléd évi bére havonként 60 korona és lakás.¹⁶²

Ezeket a szerződéseket azért is érdemes ilyen részletességgel ismertetni, mert 1906 folyamán kb. ilyen viszonyokért harcoltak a mezőgazdasági munkások. Nem csoda, ha a különböző gyűléseken egyhangúlag és nagy lelkesedéssel fogadták el a tervezetet. A Békésmegyei Gazdasági Egyesület is készített egy munkabér-tervezetet, ez azonban tulajdonképpen az 1906-os tényleges bérvizonyokat tükrözte. Csupán a terményrészesedést javította meg egy résszel. A szerződéstervezetek körüli harcra 1907 tavaszán került sor.

1906-ban, amint a mozgalmak leírásából is látható, sokkal több munkamegtagadás volt, mint az előző évben. Főok a különösen súlyos gazdasági helyzet volt. 1905-ben is — láttuk, — nehéz a helyzet, de a nyomor még mindig nem akkora 1904—1905 telén, mint az 1905 őszen, telén, vagy 1906 tavaszán. 1905 azonban közvetlen előkészítője 1906-nak! A munkáskérdéssel kapcsolatban 1905 októbertől 1906 áprilisig szinte állandóan az inségről és az Inségügyi Bizottságokról írtak a különböző újságok. Azok az emberek, akik az egész társadalmat ellátják kenyérrel, maguk már októberben inséget látnak a kenyérben. Elgondolhatni, mennyit éheztek és nyomorogtak még a következő év nyaráig. Munkaalalom ugyanis mind a tél, mind a tavasz folyamán úgyszólván semmi sem volt. A nyomor növekedése mellett a mozgalmak kiterjedésében szerepe volt a forradalmi mozgalmak országos méretű fellendülésének, ill. kibontakozásának is 1905 végén, ill. 1906 tavaszán, valamint a szervezkedés előrehaladásának a megye területén. Több helyen már májusban általános sztrájkot jelentettek be (időszaki és állandó munkások együtt), pedig az aratás még meg sem kezdődött. 1906 tavaszán 2—3 cselédsztrájk is előfordult, sőt az a hír is elterjedt — nyilván nem alaptalanul, — hogy április 1-re általános cselédsztrájk készül. Ez a kezdet mintha azt sejtetné, hogy a későbbiekben az elégedetlenség még határozottabb formát fog ölteni. És ez be is következett. 1906-ban szinte a megye egész területét elborították a mezőgazdasági munkások mozgalmai, — sztrájkjai.

Az eddig feltárt anyag szerint 1906-ban 37 aratósztrájk, 10 cselédsztrájk, 7 a hordási munkákkal kapcsolatos munkamegtagadás, 23 cséplősztrájk, 5 egyéb, a tavaszi és őszi munkák végzésével kapcsolatos munka-

¹⁶² Békésmegyei Híradó, 1906. dec. 2.

megtagadás fordult elő. A mezőgazdasági munkásoknak tehát minden csoportja, — napszámosok, hónapszámosok, szakmányosok, de az állandó munkások is, harcot kezdtek 1906-ban munkafeltételeik megjavításáért, összesen 82 esetben. Valójában ennél sokkal több arató-, cséplő-, cseléd- és egyéb munkássztrájk zajlott le.

Az *Orosházi Hírlap* július 1-i száma szerint pl. júniusban az orosházi járás minden gazdaságában volt rövidebb-hosszabb ideig tartó munkamegtagadás, míg e tanulmány anyaggyűjtése során csak 10 arató-, ill. cseléd-sztrájknak sikerült nyomára bukkanni. A *Békésmegyei Híradó* 1906. szeptember 11-i számának közlése alapján a szeghalmi járásban szeptemberig 4 esetben volt cséplősztrájk, míg az anyaggyűjtés során eddig egyetlen idetartozó cséplősztrájknak a leírását sem sikerült megtalálni. A *Munkásügyi Albizottság* munkájáról szóló közlésekben is számtalanszor előfordult az, hogy az első sorokban leírják: egy-egy ülésen hány ügyet tárgyaltak, pl. a június 3-in nyolcat, de ezek közül csak egyet ismertetnek. A mozgalmak méreteit és erejét különben az is jellemzi, hogy a *Szakszervezeti Ertesítő* kimutatása szerint Békés megyében június közepétől július közepéig pl. több munkást »hurcoltak« börtönbe, mint az ország többi megyéiben együttvéve.¹⁶³

1906-ban az időszaki munkások körében volt a legtöbb mozgalom (75), s ezek többsége a szakmányosoknál, az aratás, hordás és cséplésre elszerződött munkások körében (70).

Ezért zajlott le a mozgalmak nagyrésze (73) június, július és augusztus hónapokban.

A legnagyobb méretű sztrájkmozgalom 1906-ban Békés megyében — de egyben a forradalmi válság éveiben is — gróf Wenckheim Frigyes békési uradalmában volt június végén. Itt — mint már láttuk, — közel 640 (636) munkás tagadta meg az aratási munkák végzését, és ezekhez még számos szimpatizáns is csatlakozott. Az előbbieket és az uradalom között véglegessé vált a szakítás, hiszen ezek a békési aratómunkások sem 1906-ban, sem 1907-ben nem álltak többé Wenckheim gróf szolgálatába. Éppen ezért a békési uradalomban, — illetve a mozgalmak leírásánál említett gazdaságaiban — 1906-ban a mezőhegyesi sztrájkterő telepről hozott kárpátukrán tartalékmunkások, 1907-ben pedig — mint erről még szó lesz — szintén idegen munkások végezték el a nyári munkákat. Bár a különböző hírlapok és egyéb források ezen a nagy aratósztrájkon kívül csak 3 munkamegtagadást említenek, mégis a békési járást egyöntetűen az agrárszocialista mozgalmak főgócaként tartják számon. Bizonyára a korábbi mozgalmak méretére, erejére való tekintettel. A békési járáson belül Békés községben, illetve környékén volt a legtöbb mozgalom. A birtokstatisztika megadja ennek a magyarázatát! A békési járás földterületének 30%-át hat, 1000 holdon felüli birtokos tartotta kezében. Békés község határának pedig 44%-a volt 1000 holdon felüli nagygazdaság. Egymagának Wenckheim Frigyesnek 19 165 holdja volt Békés határában. Érthető tehát, hogy a járáson belül miért Békés községben lángolt fel a legtöbb mozgalom! A mozgalmak méreteit illetően a békési járás állt az első helyen, a mozgalmak számát nézve azonban a negyediken.

¹⁶³ Békésmegyei Híradó, 1906. okt. 30.

A legtöbb mozgalom, a számbavett mozgalmaknak majdnem fele (41), az orosházi járásban zajlott le. Ennek legfőbb oka szintén a birtokmegoszlás volt. Az orosházi járásban terpeszkedett Békés megyében a legtöbb 1000 holdon felüli nagygazdaság és ez a járás területének 48%-át foglalta el. Itt uralkodott a legnagyobb föld- és munkahiány. Ezzel függött össze, hogy a munkabérek is jóval alul voltak a vármegyei átlagon. A járáson belül a legtöbb földmunkássztrájk Szentetornyán volt, ahol az 1000 holdon felüliek birtokrészesedési aránya még a járási átlagnál is magasabb: 58%.

A többi járáshoz viszonyítva a gyomai járásban is elég sok sztrájk volt. Itt az 1000 holdon felüliek földrészesedési aránya 36%. Érdekes, de nem véletlen, hogy a járás területén levő összes munkamegtagadások (9) Gyomán, vagy a Gyomához tartozó majorságokban (Póhalom, Zsófia-major, stb.) voltak. Itt ugyanis a birtokrészesedési arány az előbb említettek javára 52%.

Az orosházi és a gyomai járás után a legtöbb megmozdulással a szarvasi járásban találkozunk, bár az egész megyében itt volt a legkedvezőbb a birtokmegoszlás. Az 1000 holdon felüli nagybirtok területének aránya itt a legalacsonyabb: 19%. Ugyanakkor a munkabérek az egész megye területén e járásban a legalacsonyabbak.¹⁶⁴ A szervezkedés is különösen fejlett volt ebben a járásban.

Az általános képtől látszólag eltér a gyulai járásé. Itt ugyanis az 1000 holdon felüli birtokok területrészesedési aránya 67%, és ehhez képest valószínűtlenül kevés volt a földmunkásmozgalom. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy itt a nagybirtok területének jelentős részét erdő foglalja el, továbbá, meglehetősen sok a mocsaras, a mezőgazdaság szempontjából hasznavehetetlen terület, akkor ez a statisztikai adat sem mond ellent az előzőekben levont általános következtetéseknek. Emellett a helyi bérvizonyok e területen az 1905-ös megmozdulások következtében meglehetősen kedvezően alakultak.¹⁶⁵

A békéscsabai és a szeghalmi járásban fordult elő a legkevesebb sztrájk. Ennek a magyarázata részben az, hogy az előbbi járásban mindössze 22%, az utóbbiban pedig 29% az 1000 holdon felüli nagygazdaság. Itt tehát nem volt annyira nyomasztó a feudális nagybirtok túlsúlya, mint az előzőekben említett járásokban. A munkabérek e járásokban általában szintén a megyei átlag fölött voltak. Emellett a békéscsabai járás központját, Békéscsabát, meglehetősen meg is erősítették katonasággal és csendőrséggel.

Az adatok arról vallanak, hogy a Békés megyei parasztmozgalom a munkaszervezet feudális maradványai ellen irányult. Helyenként már túl is mutatott a mozgalom ezen a törekvésen. Általában azonban a munkások béremelésért harcoltak. Kezdetben, májusban és június elején többé-kevésbé sikerrel jártak a sztrájkok. Később már a birtokosok »múltányos« engedményei is elmaradtak, és durva erőszakkal, a munkások elzárásával próbálták elfojtani a mozgalmakat. A börtönök szűkeknek bizonyultak és

¹⁶⁴ Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1907-ben. 310–311. old.

¹⁶⁵ Uo.

ólakba, istállókba, pajtákba, magtárakba zárták el az embereket, és ott a legembertelenebb viszonyok között tartották őket. A munkások egy része ennek ellenére inkább letöltötte a büntetését és a legnagyobb munkaidőben nem dolgozott, mintsem a korábbi munkabérért dolgozzon. Mások 1—2 nap után fölvevtek a munkát. Az 1906-os megmozdulások során ez volt a gyakoribb. Előfordult az is, hogy a szerződést mindkét részről felbontották. Ilyen esetben a munkaadók általában idegen munkásokat szerződtettek. Tartalékmunkásokat két alkalommal vettek igénybe: a békési és az orosházi járásban. E járásokba azután 1—1 század katonaságot is kivezényeltek, és a csendőrséget is megerősítették. A csendőrséget egyébként a megye járásaiban is megerősítették.

Kezdetben, inkább május végén és június elején, a különböző földmunkásegyletek egy-két helyen szervezni kezdték a munkásokat. Később azonban ezeknek a munkások körében végzett munkájáról alig tudunk valamit. Az úgynevezett »izgatók«-kal kapcsolatos probléma már 1906-ban is megjelent. Ezek többnyire idegen emberek voltak, akik gyalog, vagy kerékpáron járták a megyét és ellenállásra, sztrájkra biztatták a munkásokat. Ha azután sikerült egy helyen eredményt elérniök, tovább mentek. Közben azonban a helyi munkások közül »bizalmi« választottak, aki azután felelős volt további utasítások végrehajtásáért. Kezdetben valószínűen az egyes földmunkásegyleteken keresztül szervezték ezek az »idegenek« a munkásokat, még hozzá nem is eredménytelenül. Erre vall a hatóságok június végén kapott titkos utasítása, amely szerint minden olyan »idegent«, aki a helyi földmunkásegyletbe bemegy, vasraverve kísérjenek a főszolgabíróhoz. Erről az előzőekben néhány esettel kapcsolatban már szó esett. Ez a rendszabály óvatossá tette az agitátorokat. Nappal általában nem mutatkoztak a községekben, hanem a határban keresték fel a munkásokat, vagy pedig éjjel.¹⁶⁶ Az agitátoroknak azonban ekkor még megközelítőleg sem volt akkora szerepük a mozgalmak szervezésében, mint 1907-ben. Az 1906. évi mozgalmakkal kapcsolatban általában megállapítható, hogy nem egészen függetlenek, nem teljesen elszigeteltek egymástól. Leginkább az ún. »izgatók«, — egyes szervező emberek munkája nyomán kapcsolódtak egymáshoz, bizonyos hullám-jelleget adva a mozgalomnak. Egyes esetekben egy szervező megjelent egy helyen, sztrájkot szervezett, azután továbbment és a következő helyen ugyanezt csinálta. Így, amikor egyik helyen esetleg éppen megszűnt, a másik helyen akkor lángolt föl egy sztrájkmozgalom. De tudunk több, egyidőben kitört munkamegtagadásról is, és ezek között számos ún. szolidaritás-sztrájkrol. Ez a tény szintén a különböző mozgalmak kapcsolatára utal. Egységes bérkövetelésük azonban a munkásoknak — mint erről szó volt — csak 1906 végére lett, és ebben irányító szerep jutott az ún. »budapesti vezetőknek«, hiszen az általuk készített munkabértervezetet fogadták el megyeszerte. A Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének is volt befolyása a követelések egységesítésére. Az említett bértervezettel indultak azután harcba a munkások 1907 tavaszán.

¹⁶⁶ Főispáni iratok: 4062/1906. eln. sz. 1907/101. ikt. sz.

AZ 1907. ÉVI MOZGALMAK

Januárban, de még később is, a gazdasági munkák is szünetelvén, munkaalkalom úgyszólván nem volt. Az időszaki munkások, de a cselédek is már az év kezdetén nagy nyomorral küzdöttek. Az első munkamegtagadás 1907-ben özv. Geiszt Gyuláné csáki pusztáján lángolt fel január 4-én. A cselédek és a hónapszamosok léptek sztrájkba. Állítólag már hetek óta közöttük húzódott meg egy »vándorapostol« és ez biztatta őket sztrájkra. A hónapszamosok kijelentették, hogy addig nem engedelmessékednek, amíg az éves cselédekéhez hasonló fizetésben nem részesülnek. A cselédek szintén béremelést kértek. Geiszt Gyuláné följelentette őket szerződészegés miatt. A munkások a hatósági vizsgálat során nem voltak hajlandók az »izgatók«-at megnevezni, és a sztrájkot sem hagyták abba. Később béremelést kaptak és munkába állottak.¹⁶⁷

Ugyanilyen mozgalom volt Geiszt Gáspár erzsébetteri gazdaságában is, amely három izgató cseléd elbocsátásával végződött.¹⁶⁸

A későbbi cselédmozgalomnak a gazdák azzal próbálták elejét venni, hogy ha nem is mindenütt, de sokhelyen »méltányosan« fölemelték a cselédbéreket.¹⁶⁹ »A mezőberényi aratómunkásokat is sikerült fölízgatni a vándorapostolok seregének« — közli egy másik cikk. A mezőberényiek ugyanis korábban hajlandók voltak szerződést kötni, de január 12-én kijelentették, hogy ők még a Budapesten székelő »központ« által megállapított díjakat is keveslik, nemhogy a Gazdasági Egyesület megállapította feltételek szerint kötnének szerződést.¹⁷⁰ Általában 1907 elején a szerződéskötés volt a munkások és a munkaadók legfontosabb problémája. A munkások az említett, 1906 decemberében közzétett szerződéstervezet alapján akartak szerződni. A munkaadók pedig a Gazdasági Egyesület által kiadott munkabértervezet szerint, legfeljebb ehhez még a saját »méltányosságuk« szerint voltak hajlandók valamit hozzátenni. A munkások követeléseit azonban semmiképpen sem hajlandók kielégíteni, »inkább idegen munkásokat szerződtetnek«. A gazdák a szerződéskötés végső határidejét január 20-ban jelölték meg. Ha eddig a Békés megyei munkások nem szerződnek — mondták, — akkor az ország más vidékéről szerződtetnek munkásokat.¹⁷¹ Azonban hiába voltak egységesek a

¹⁶⁷ Békés, 1907. jan. 20., Békés megyei Közlöny, 1907. jan. 10.

¹⁶⁸ Békés, 1907. jan. 20.

¹⁷⁰ Békés megyei Közlöny, 1907. jan. 13.

¹⁷¹ Békés, 1907. jan. 20.

követelésekben, a munkások kitartása ezek mellett nem volt egyöntetű. Minthogy a Szociáldemokrata Párt vezetése nem törődött a mezőgazdasági munkások szervezésével, elmaradt az egységes, szívós ellenállás és a kitartás az eredeti, egységes követelések mellett. A munkások egy része félve a nyári munkanélküliségtől, egyes helyeken már januárban lemondott eredeti követeléseiről és elkezdte a szerződéskötést. A munkások kitartása az eredeti követelések mellett a megye területén különböző volt. Ahol azonban ekkor szerződést kötöttek, ott általában a Gazdasági Egyesület szerződéstervezetét vették alapul. Ehhez adtak a gazdák még valami csekély járulékot. Így pl. Szénáson a munkások 12-ed részért vállaltak munkát. A gazda »mértányosságá« révén azonban hetenként és fejenként 1 korona húspénzt is kaptak.¹⁷² Békéssámsonon helyben 13-ad, vidéken 12-ed részért álltak el a munkások. A húspénz helyben 1,50 korona, vidéken 2 korona volt.¹⁷³ Gádoroson még senki sem szerződött. Békéscsúdváron, Tótkomlóson, akik szerződtek, a Gazdasági Egylet hivatalos tervezetét írták alá.¹⁷⁴ Csorváson, Orosházán, Kondoroson a munkásoknak csak egy kis csoportja kötött szerződést.¹⁷⁵

A munkások magatartása a szerződéskötéssel kapcsolatban megoszlott. Azok, akik kitartottak az eredeti követelések mellett, úgy látták, hogy ha egy emberként cselekednének, és mindenki csak a »központi bértervezet« szerint kötne szerződést, akkor végül is engednének a birtokosok. S ezek — írja a *Békésmegyei Közlöny* — »a maguk meggyőződését igyekeznek másokra is rádiktálni«, s nem egyszer fenyegetik is munkatársaikat. Békés község munkásainak nevében pl. 120 aláírással ellátott levél érkezett a Gazdasági Egyesülethez. A levélírók arról értesítették az Egyesületet, hogy ők készek a legmértányosabb feltételek mellett is aratási szerződéseket kötni, de csak titokban, mert félnek a csoport vezetőinek bosszújától«. A *Békésmegyei Közlöny* szerint sok helyen ilyen »presszió« következtében nem akarnak szerződést kötni.¹⁷⁶ Az igaz lehet, hogy több helyen hangoztatták a szerződni nem akaró munkások a maguk véleményét, de hogy legtöbb helyen kizárólag emiatt ne kötöttek volna szerződést, az nem lehet igaz. Ugyanis már január elején, ill. közepén is elszerződtek, akik akartak. Nemcsak, és főleg nem kizárólag egyesek, vagy többek »terrorizálása« miatt vonakodtak a munkások szerződést kötni, hanem jórészt amiatt, mert a földbirtokosok által ajánlott bérfeltételek alig voltak jobbak az 1906. éviéknél. De, aki ezt ki merte mondani, arra börtön és pénzbüntetés várt. K. Nagy Imre bucsatelepi lakost pl. csak azért, mert azt mondta társainak, hogy aki aláírja a szerződést, az »gazember«, 50 napi elzárásra és 200 korona pénzbüntetésre ítélték.¹⁷⁷ Az ilyen és ehhez hasonló magános, vagy csoportos lázadók, fenyegetőzők felbukkanása arra vall, hogy az aratók és cselédek elszántságát nem törte meg a katonaság megjelenése. Sokan továbbra sem kötöttek szerződést. Makacs ellenállásuk megdöbbentette a hatóságokat is.

¹⁷² Orosházi Közlöny, 1907. jan. 20.

¹⁷³ Uo.

¹⁷⁴ Békésmegyei Közlöny, 1907. jan. 24.

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ Uo. 1907. jan. 27.

¹⁷⁷ Békés, 1907. jan. 20.

Januárban egy »fenyegetőző« emberről írt a *Békésmegyei Közlöny*, Szilágyi Mihályról, a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége gyulavári helyi csoportjának elnökéről. Ez — írják róla, — nemcsak arra fordított figyelmet, hogy gyulavári munkás ne álljon szolgálatba, hanem »figyelmeztető írásaival« fölkereste a vidék munkásait is, akiket »fenyegetéssel és terrorizmussal arra bírt, hogy messze elkerüljék Gyulavári községet«. Doboz község munkásaihoz pedig a következő írást küldte:

»Tisztelt Elvtársak! Halljuk, hogy a jövő héten jönni akarnak hoz-zánk munkát vállalni. Hát ha akarnak, jöhetnek munkára, de olyan fel-tétel alatt, hogy mi szervezett munkások vagyunk és csak szervezett munkásokat tűrünk, és csak olyan munkást, aki legalább is télen 2 korona 60 fillért kér. Mert másképpen baj lesz! Aztán a munka télen is nap-keltétől napnyugtáig tart«.

Gyulaváriban tehát az egységes napszámber-tervezetből nem akartak engedni, s erre akarták rávenni a környék munkásait is. A *Békésmegyei Közlöny* szerint a levelet állítólag »a derék dobozi munkások« küldték be a hatóságoknak, »s így történt, hogy Szilágyi most 10 napi fogházzal és 100 koronával fizeti meg fenyegető kedvét«. A gyulavári helyi cso-port állítólag a helyi, munkát vállalni akaró munkásokat is állandóan »terrorizálta«. Ezért az alispán ezt a csoportot feloszlatta, a »gyulavári-i apostolok« ellen pedig vizsgálatot indított.¹⁷⁸ Az alispán külön is kérte az egyes járások főszolgabíróit, hogy azokat, akik az elszerződésre hajlandó munkásokat szándékukban akadályozzák, vagy fenyegetik, büntessék meg.¹⁷⁹

Február folyamán még mindig a szerződéskötés volt a központi probléma. A munkásoknak kb. 50⁰/₀-a — még a *Békésmegyei Közlöny* bevallása szerint is — nem volt hajlandó a szakegyletek által megállapi-tott követelésekből engedni.¹⁸⁰ Voltak helyek, ahol február közepéig egyetlen aratási szerződést sem írtak alá. Pl. Gyomán, Szentetornyán, Gádoroson és Pusztaföldváron.¹⁸¹ Gádoroson különben egészen rend-kívüli volt a helyzet. Ott a birtokosok még a Gazdasági Egyesület által megállapított szerződési feltételeket sem voltak hajlandók elfogadni, holott a gádorosi munkások már késznek mutatkoztak arra, hogy ilyen feltétellel szerződjenek.¹⁸² És mit tettek az adott körülmények között a birtokosok?

Legtöbbjük várakozási álláspontra helyezkedett, remélve, hogy a munkások »jobb belátásra jutnak«. A várakozás ideje alatt azonban meg-indították támadásaikat a különböző munkásszervezetek ellen.¹⁸³ »Ter-rorizmussal« vádolták a békési, orosházi és szentetornyai földmunkás-szervezeteket és föl is oszlattatták ezeket.¹⁸⁴ A nagyszénási munkásegy-letet pedig azzal vádolták, hogy »egy hetes bizottságot« választott, mely

¹⁷⁸ Békésmegyei Közlöny, 1907. jan. 27.

¹⁷⁹ Békés, 1907. jan. 20.

¹⁸⁰ Békésmegyei Közlöny, 1907. febr. 21.

¹⁸¹ Békés, 1907. febr. 17.

¹⁸² Orosházi Közlöny, 1907. febr. 3.

¹⁸³ Békés, 1907. febr. 17.

¹⁸⁴ Békésmegyei Közlöny, 1907. febr. 7.

amellett, hogy a munkásszerződések feltételeit kötelezően megállapította, működését arra is kiterjesztette, hogy az egyes munkásokat »alkudozásaikban« ellenőrizte, befolyásolta, és azokat akik a szerződési feltételekből engedni voltak hajlandók, »leszólta«. Ezért az alispán a szervezet működését felfüggesztette.¹⁸⁵ Kétségtelen, hogy 1907-ben a földmunkásszervezetek voltak a földmunkások harcának szervezői, jobban mint valaha. Jól látta ezt az uralkodóosztály is, és éppen ezért ezek felszámolására törekedett.

Megpróbálkoztak más vidékről jött munkások szerződtetésével is. Ezt azonban nem szívesen tették. Általánosan elterjedt vélemény volt ugyanis, hogy ezek nem dolgoznak olyan jól, mint a Békés megyeiek.

Igyekeztek megfelelő számú aratógépet beszerezni.¹⁸⁶ Ez is csak kényszermegoldás számukra, mert az aratógépet dőlt gabonában nem lehet használni.

Az állandó munkások, a cselédek körében észlelhető »mozgolódásokról« csak általános leírások vannak. Ezek körében — a *Békés* c. lap szerint — a bérmozgalom még nem öltött nagyobb méreteket. Ahol mégis fellépett, ott a hatóságok közbelépésére elcsendesült.¹⁸⁷

A munkavállalásra is szoruló törpebirtokosok körében azonban készült mozgalom február vége felé. Éspedig Kétegyházán, a jogtalanak tartott ún. »adóhátralékok« követelése miatt. Kétegyházán az adóhivatalban rendkívül hanyag volt az ügykezelés. Sokszor előfordult pl., hogy egy-egy kisföldű paraszt befizette az adóját, de az adóhivatalnok vagy hanyagságból, vagy akarattal nem jelölte meg ezt a megfelelő helyen, és a következő évben mint adóhátralékot, ismét kiírták kifizetésre. Más esetben egyszerűen újabb adóhátralékot írtak fel nekik, ha fizettek is. Nem egyszer a különböző kisparasztok adóit, vagy adóhátralékait egymással összecserélték, egyszóval a legteljesebb zürzavar volt e területen. Legtöbb baj mégis az újra kiírt, és az újabb (egészen különböző nagyságú) adóhátralékok kiírása miatt volt, amit február végén a kormány kiküldött emberei kívántak »behajtani«, azzal az érveléssel, hogy e földdel rendelkező munkások már 4 éve nem fizetnek adót. Rendkívül nagy volt a fölháborodás. A megszokott hétköznapi foglalatosságot »gyülekezések, szónoklások« váltották fel és a nép kezdett fenyegető magatartást tanúsítani. Hét fővel megerősítették a csendőrséget is. Ráadásul — írja a *Békésmegyei Közlöny* — Kétegyháza községben még »szociális bujtogatók« is járnak, akik éjszaka keresik fel a kisparasztokat, mivel tudják, hogy a csendőrség miatt nappal nem mutatkozhatnak. Szinte a zendülésig feszült a hangulat. Az utcákon megerősített csendőrfjórók cirkáltak a különböző csoportosulások megakadályozására. Február folyamán kb. elkészült a »hátralékos adók« összeírása, s ezután kezdődött a »behajtás«. Hivatalos körökben ezt tekintették a legkritikusabb időpontnak, és ekkorra újabb csendőrfedezetet hoztak.¹⁸⁸ Valószínű, hogy az utóbbi tény miatt jelenthette az alispán március közepén a kétegyházi mozgalomról, hogy

¹⁸⁵ Békés, 1907. febr. 24.

¹⁸⁶ Békésmegyei Közlöny, 1907. febr. 1.

¹⁸⁷ Békés, 1907. febr. 17.

¹⁸⁸ Békésmegyei Közlöny, 1907. febr. 28.

ami ott volt, az »hasonló« körülmények között a »megszokott« mozgalom mérvét nem haladta meg, és »az általános békét nem zavarta.«¹⁸⁹

Március elején »mozgolódnak« a cselédek is. Nagyszénáson és Szentertornyan memorandumot adtak át gazdáiknak. Kimondták, hogy ha az abban foglaltakat márc. 10-ig nem teljesítik, »az egész vonalon megszűnik a munka«. A gazdák idegen cselédeket akartak fölfogadni.¹⁹⁰ A gyomai járásban 5 béres, 3 a nagylaposi majorból, 2 pedig a Zsófia-majorból április 1-re bejelentette felmondását. Rohoska Mihály főszolgabíró figyelmeztette a béreseket, de energikusabb beavatkozást még nem tartott szükségesnek, mert a nevezettek a munkát még nem hagyták abba.¹⁹¹

Ezután egy lázadó földmunkás pöre következik. Fehér János csorvási illetőségű földmunkást 5 napi elzárásra és 20 korona pénzbüntetésre ítélte a főszolgabíró, mert az elszerződni akaró munkásokat fenyegette és gúnyolta.¹⁹² A munkás fellebbezett, de a Munkásügyi Albizottság jóváhagyta az ítéletet. 1907 tavaszán — mint látható — az időszakos és állandó munkások körében egymással párhuzamosan jelentkeztek a mozgalmak. A cselédség között azonban gyakoribbak voltak a fenyegetőzések, mozgalmak. Március közepén a *Békésmegyei Közlöny* már megint az »uszítók« munkája miatt méltatlankodott, akik »betolakodtak« már Békésre is, »ahol az éves cselédséget szerződésszegésre csábították«. Schwartz Miksa békési földbérletén ugyanis 30 cseléd jelentette ki, hogy az esetben, ha bérüket nem javítják, április 1-én az engedelmességet megtagadják és eltávoznak helyeikről. Popovits Szilveszter főszolgabíró kiment a Schwartz uradalomba és »felvilágosította« a munkásokat a szerződésszegés következményeiről. A cselédek azonban nem nyilatkoztak, hogy elállnak-e szándékuktól.¹⁹³

Cselédsztrájk itt is, ott is címmel, *Az izgatók dolgoznak* alcímmel jelent meg egy cikk a *Békésmegyei Közlöny*ben, amelyből kiderült, hogy Békés vármegye gazdái »rettegés és félelem között« várják április 1-ét. A vármegye minden részéből ui. olyan hírek érkeztek, hogy az éves cselédek április 1-én kilépnek a szolgálatból, ha nem biztosít a gazda számukra a szerződésben megállapított díjtételeknél jóval magasabb fizetést. A cikk szerint mindez az »uszítók« munkájának tulajdonítható, akik egész Békés megyét elárasztották röpirataikkal és fizetett embereikkel. Állítólag a cikk írója egy gyomai ősz öreg cseléddel beszélt, aki »elpanaszolta«, hogy mostanában nincs nyugalomuk a sok »vándorapostol«-tól, és sok ízben csakhogy lerázzák magukról a lábatlankodókat, »szívesen felcsapnak a szerződésszegők közé«. ¹⁹⁴ Ha ez így lett volna, nem csaptak volna fel »szívesen« szerződésszegőnek. Másodsor, nem okvetlenül a leírt módon kellett volna megszabadulniok az »agitátoroktól«, ha az azoktól hallottak valóban nem érdekelték volna őket. Az igazság azonban az volt, hogy a

¹⁸⁹ Uo. 1907. márc. 14.

¹⁹⁰ Orosházi Közlöny, 1907. márc. 3.

¹⁹¹ Békésmegyei Közlöny, 1907. márc. 3.

¹⁹² Uo. 1907. márc. 14.

¹⁹³ Uo. 1907. márc. 17.

¹⁹⁴ Uo. 1907. márc. 21.

munkásokat nagyon is érdekelte mit mondanak a »szocialisták«, és ezért csaptak fel szívesen szerződésszegőnek.

Az eddigiek arról szóltak, hogy az ún. »izgatók« nem léptek a nyilvánosság elé, sőt legtöbbször még nappal sem mutatkoztak. Egészen rendkívüli és az általánostól elütő módon azonban Füzesgyarmaton az egyik »pesti vezér« nyilvános gyűlést tartott. »A piacon egy mérges, piros szövettel körülszegélyezett asztal állott«, s a »jövevény« arra állt fel és beszélt. »Sokaknak könny ugrott a szemébe oly szépen festette a munkás és kiskgazdálkodó helyzetét«. Elmondta, mit kapna a nép, ha az ő elveit követné. És beszélt földről, adóvégrehajtó nélküli világról, ahol nincs gond és nincs bánat. Azután a bíró beszélt és elmondta, hogy az ilyen »izgatók« a nép munkájából élnek. Hogy a jelenlevők hogy reagáltak erre, arról a cikk nem számol be.¹⁹⁵ Kétegyházán március végén ismét »mozgolódás« volt. Most a törvényellenesen szedett piaci bérek ellen lázadottak. Márc. 24-én népgyűlést is tartottak, sérelmüket megtárgyalandó, ahol Simonka György ügyvéd, a gyűlés szónoka még valamelyest csilapította a népet, mondván, hogy »csak így érhetik el azt, hogy a hatóság visszarendelje Kétegyházáról azokat a csendőröket, akiknek kirendelését az adószedések körül tapasztalt forrongás és ellenállás miatt mondott szükségesnek«. Ugyanakkor megígérte, hogy megvizsgálja az ügyet, s ha a papok valóban jogszerűen szedték a papi bért, akkor ő a kétegyházi nép nevében pert indít ellenük.¹⁹⁶

Március végén arra a régóta terjedő hírre, hogy április 1-én a megye területén minden cseléd sztrájkba lép, Orosházán a cselédek elkeseredett mozgalmat kezdtek helyzetük javítása érdekében. A hatóságok közbelépésére, valamint bizonyos béremelés következtében »megszűnt az elégedetlenség«, és a sztrájkolók munkába állottak. Az »izgató« cselédeket azonban mindenütt elbocsátották.¹⁹⁷

Dobozon gróf Wenckheim Dénes éves cselédei is kijelentették, hogy az esetben, ha követeléseiket nem teljesítik, április 1-én otthagyják a szolgálatot. Az intézők nyomban feljelentést tettek a hatóságnak. Lukács Endre főszolgabíró kiment a helyszínre, hogy »figyelmeztesse« a munkásokat és hogy a »főkolompások« ellen eljárást indítson. A cikk szerint a munkások meg is neveztek 3 olyan embert, akik a sztrájkra »biztatták« őket. Nevezettek mindegyike tagja volt a dobozi Munkásönképző Egyletnek.¹⁹⁸ Ha a munkások valóban megnevezték volna a 3 »biztatót«, akkor az újság bizonyosan közölte volna nevüket, mintahogy ezt, ha tudták az »izgató« nevét, egyetlen esetben sem mulasztották el. Ez csupán taktikai lépés lehetett, hogy igazolják az egylet elleni támadásukat.

Áprilisban az újságok arról tudósítottak, hogy sok helyen, így Nagyszénáson, Gádoroson, Szentetornyán és Csorváson még az utolsó hónapokban is »tartózkodtak« a szerződéskötésektől.¹⁹⁹ Gádoroson él is ítéltek két-két »munkásizgatót«, névszerint Mede Ferencet és Rozsnyói Györgyöt,

¹⁹⁵ Uo. 1907. márc. 24.

¹⁹⁶ Uo. 1907. márc. 28.

¹⁹⁷ Uo. 1907. márc. 28.

¹⁹⁸ Uo. 1907. márc. 31.

¹⁹⁹ Békés, 1907. márc. 28.

akik »durva szidalmakkal támadtak ez év elején azokra az emberekre, akik aratószerződéseket kötöttek«. Rozsnyói Györgyöt 5 napi fogházra és 20 korona pénzbüntetésre, Mede Ferencet 4 napi börtönre és 20 korona pénzbüntetésre ítélték.²⁰⁰

A szórványosan fel-felbukkanó cselédsztrájkok mellett tudunk arról is, hogy az éves cselédek és béresek helyenként »csapatostul« hagyták ott munkaadóikat.²⁰¹ Valószínű ennek a következményeként 1907 elején cselédhiány ütötte fel a fejét Békés megyében. »Maholnap már aranyért sem lehet cselédet kapni« — írja a *Békésmegyei Közlöny*. Ugyanis — mint írja, — egyre kevesebben akarnak cselédsorba szegődni, a szegődők pedig oly »horribilis« bért követelnek, hogy a gazdák szerint lehetetlenség azt megadni.²⁰²

A tervezett általános cselédsztrájk azonban április 1-én nem tört ki. Nézzük meg, mi volt ennek az oka? Mit tett a birtokos osztály a készülő általános cselédsztrájk kitörésének megakadályozása érdekében? Ahol tömeges felmondásról, vagy előkészületekről értesültek (de bizonyosan másutt is, ahol csak egy-két ember mozgolódott) »a helyszínre kimentek a hatóságok, s a törvény rendelkezéseiről a cselédeket kitanították, az elégedetlenség következményeire figyelmeztették« őket.²⁰³ Természetesen a maguk módján, csendőrszuronyok közepette. Valószínűnek tartható — bár erre eddig nem került elő adat —, hogy április 1-ére a különböző helyeken, különösen ott, ahol a cselédek már korábban is bejelentették bérkövetelési igényeiket, a csendőrség létszámát felemelték, s ahol eddig nem volt csendőrség, oda ekkor rendeltek ki. A fegyveres erők jelenlétéhez azután nem kell magyarázatot fűzni. Hogy ez így történhetett, arra joggal lehet következtetni az eddig bemutatott megmozdulások lefolyásából, egészen félreérthetetlenül a kétegyházi mozgalommal kapcsolatban. Ha ugyanis a hatóságok valahol elégedetlenségről szereztek tudomást, azt a területet azonnal megszállották fegyveresekkel, akik esetleg még hónapok múlva is ott állomásoztak. Különbben ez volt a főoka annak, hogy az április 1-re tervezett általános cselédsztrájk nem tört ki.

Ezenkívül a birtokosok még bizonyos béremelést is adtak ápr. 1. előtt a munkásoknak.²⁰⁴ Ugyanakkor több újság nagy hangon újjongott április 1. után. A *Békésmegyei Közlöny* pl. így: »Nincs sehol béres-sztrájk!« »Falrafestett ördög Békés vármegye veszedelme!«²⁰⁵ Mintha az április 1-re tervezett általános sztrájkról kelt hírek álhírek lettek volna, illetve mintha a »munkásizgatók« »bujtogatták« volna föl a cselédséget, s most tervük sikertelenül járt volna egyszerűen azért, mert a cselédek nem hallgattak rájuk. Milyen hazug kiforgatása ez a tényeknek! De még ennyivel sem elégszenek meg! Elmondják, hogy a munkásnép köréből panaszok érkeznek a hatóságokhoz, mely szerint »az uszítók — törekvésüknek sikertelenségét látván — nem nagyon tartózkodnak a munkásnép józanságával

²⁰⁰ Békésmegyei Közlöny, 1907. ápr. 4.

²⁰¹ Uo. 1907. márc. 28.

²⁰² Uo.

²⁰³ Békés, 1907. ápr. 14.

²⁰⁴ Uo.

²⁰⁵ Békésmegyei Közlöny, 1907. ápr. 4.

szembehelyezkedő véleményüknek kifejezést adni, s ez a vélemény sértő is«. Mindebből az olvasható ki, hogy a cselédek elhatározásai és cselekedetei — éppúgy, mint a szerződéskötésekkel kapcsolatban az időszaki munkásoké — a hatóság nyomása, valamint a munkaadók »méltányos« berjavításai következtében megoszlottak.

Voltak, akik inkább az éhhalált választották volna, semmint a munkaadók »méltányos« béremelésével megelégedjenek. Ezek a hatósági terror-tól sem félve otthagyták munkaadóikat. Előfordult, hogy ezek a munkások sértegették, gúnyolták a szerződőket. Ez természetes is, hiszen meggyőződésük szerint, ha mindenki azt tette volna, amit ők, akkor a munkaadók végül is engedni kényszerültek volna. A szerződések egyoldalú felbontása (természetesen a munkások részéről) több ekkori újság véleménye szerint április elején csak »szórványosan« fordult elő. Mint azonban már az előzőkből is láttuk, az újságok megállapításai nem mindig fedik a valóságot.

A cselédek másik része, a hatósági beavatkozásnak és a gazdák »méltányosságának« engedve hajlandó volt nem a korábban követelt, de mindenesetre »javított« bérfeltételek mellett dolgozni. Ezek a munkások viszont úgy vélték, hiábavaló a további ellenállás, mert a gazdák úgysem hajlandók további engedményt tenni, ők pedig csak árthatnak maguknak, ha elhagyják munkahelyüket.

Április végén azonban már ismét »készülő sztrájkról« adott hírt a *Békésmegyei Közlöny*. A békésmegyei lányok körében észlelhető most mozgalom — írja, — »a nagyobb bérek kivívásáért«. Már korábban is hol Szarvasról, hol Békésszentandrásról hallatszott ilyen hír, »de akkor a mozgalom nagyon csendes mederben folyt és senkisémm tulajdonított annak különösebb fontosságot«. Most azonban már komolyabb formát öltött. Ujabbán Gyula város lányai »mozgolódnak«. A mozgalmat Nagyváradról irányítják, s a látszat szerint semmiféle akadály nem riasztja vissza a »szoknyás-agitátorokat« a további munkától. »Ezeknek az idegen, szoknyás-agitátoroknak az élén valami Farkas Teréz nevű főzőnő áll, aki mindenáron népgyűlést akar összehozni, s százszámra küldi szét a röpiratokat«. Egy ilyen röpirat-részletet idéz is az újság: »A mindennapi élet irtózatossá keservei bizonyára már bennetek, lenézett, kigúnyolt munkásokban is megéreltélte azt a gondolatot, hogy nyomorúságos viszonyaitokon csak önmagatokat tudtok javítani. A nagyságát gorombasága bizonyára már titeket is megtanított, hogy szervezkednetek kell, egyesülnetek kell, hogy a mai nyomorúságos helyzet megjavuljon, vagy elviselhetővé váljon. Ezért készüljétek és mutassátok meg, hogy a saját igazatokért ki is tudtok állni.«²⁰⁶ A mozgolódás további történetéről egyelőre nem került elő adat.

Az időszaki munkások körében még május közepén is probléma volt a szerződéskötés. Sokan nem szerződtek le, ezek ui. annyira gyűlölik a helyi birtokosokat, hogy inkább elvándorolnak az ország bármelyik részébe, még akkor is, ha esetleg ott kedvezőtlenebbek a bérviszo-

²⁰⁶ Békésmegyei Közlöny, 1907. ápr. 25.

nyok. Békéscsabáról pl. 800 férfi és 400 családtag ment Torontál, Temes és Arad vármegye uradalmaiba hónapszámos munkásnak.²⁰⁷

Az aratósztrájkok száma 1907 nyarán erősen megcsappant. Júniusban pl. csupán 2—3 helyen volt munkamegtagadás. A kakasszéki uradalom 13 ukrán munkása június 2-án lépett sztrájkba. A leírás szerint a szerződésben kikötött élelmet keveselték, s a két napra kiadott mennyiséget már az első nap elfogyasztották. Másnap újra élelmet követeltek, de az uradalom kérelmük teljesítését megtagadta. Ezért megszöktek, de a hatóság az uradalom kérésére visszakisértette őket.²⁰⁸

Szentetornyán és Gádoroson kezdtek még »mozgolódni« a munkások, de a hatóságok megtették a megfelelő intézkedéseket. »Tény azonban — írja a *Békésmegyei Közlöny* is, — hogy a szocialisták mind erősebben szervezkednek, hogy általános társadalmi és politikai harcokra készítsék elő a munkásokat. A nép pedig a legutolsó faluban is tudja már, hogy a mozgalom révén jobb keresetet vívhat ki magának«. És igen jellemző az, amit az ezt követő leírásban találunk, ti. az, hogy a hatóságok csak azt kívánják, hogy ha lesz is sztrájk, csak ne legyen általános. Mert, ha »általánossá válnék a mozgalom, veszedelmesebb volna a jellege, ui. 100 ágyú és 1000 szurony sem aratná le a lábon álló termést.«²⁰⁹ És ezt nagyon jól látták a birtokosok és a hatóságok! Mert a fegyverben levők — csendőrök és rendőrök, de a katonaság is — csak arra jók, hogy másokat — ha kell, éhbérért is — munkára kényszerítsenek, maguk pedig munkátlanok. Jellemző különben az előző mozgalmak erejére, hogy még most is féltek a hasonló megmozdulásoktól.

Ismeretes, hogy a nagy, 1906. évi békési aratósztrájk után a munkások 1907 tavaszán el akartak vándorolni az ország bármely más részébe. Erre a lehetőséget nem adták meg nekik, sőt a birtokosok nem kötöttek velük szerződéseket. Legalább is a *Békés c. lap* ezt mondja. De az is meg lehet — bár erre nincs adat, — hogy a munkások nem szerződtek a helybeli birtokosokkal. Mindenesetre 1907 júniusában ismét »mozgolódás« volt észlelhető körükben. Ezért az aratás idejére a csendőrséget megerősítették.²¹⁰

A munkásegyletek elleni támadások júniusban is tovább folytak. Egy június 23-i újság közli, hogy a Magyarországi Földművelő Kisgazdák és Kubikusok Országos Szakegyletét a belügyminiszter feloszlatta. Természetesen így annak Békés megyei csoportjai is megszűntek.²¹¹

1907 nyarán kb. 2000 — más források szerint 4000 — arató maradt önszántából szerződés nélkül, sokan pedig más vidékre mentek el.²¹² Békéscsabán pl. kb. 700 ember nem szerződött el. »Ezek nap mint nap a csabai piactéren gyűlnek össze, s pipázgatnak, s ezernyi kétség között vannak, vajon holnap tudnak-e még kenyeret adni gyermekeiknek?«²¹³

²⁰⁷ Békés, 1907. máj. 19.

²⁰⁸ Orosházi Hírlap, 1907. jún. 9.

²⁰⁹ Békésmegyei Közlöny, 1907. jún. 27.

²¹⁰ Békés, 1907. jún. 29.

²¹¹ Uo. 1907. jún. 23.

²¹² Békésmegyei Közlöny, 1907. júl. 18.

²¹³ Uo. 1907. júl. 11.

Orosházán is a piactéren nagy embercsoport ácsorog nap mint nap, akik nem szerződtek le aratásra. »Hja, az apostol urak meghagyták nekik — írja az *Orosházi Közlöny*, — hogy csak a nemzetközi központ horribilis árai mellett kössenek szerződést, s akkor is csak májusban«. Ott pipázgatnak a téren, az itteni gazdaságok pedig idegen helyről szerződtek munkásokat. Az előbbieket név is írták, hogy ha a tél folyamán lesz még inségsegély osztás, ezek még véletlenül se kapjanak.²¹⁴ Csorváson, Szentetornyán, Nagyszénáson és Gádoroson is »sokan vannak, akik inkább henyélnek, semhogy a gazdák igen méltányos ajánlatait elfogadják«. És ezek a munkások még júliusban sem voltak hajlandók munkába állni.

Akik elszerződtek, azok bérmozgalomba kezdtek. Július 8-án Schwartz Lajos csabacsüdi birtokán 70—80 pár jászberényi illetőségű arató lépett sztrájkba. Tulajdonképpen Bugyi Péter földmunkás »bujtogatására« hallgattak, amikor a béren felül másfél kg sót, 10 l főzeléket kértek fejenként. A nép csak azért hallgatott rá, — írja a *Békésmegyei Közlöny*, — mert tudatlan. Ezért »fel kell világosítani őket«. »Ha pedig nem hallgatnak a szép és okos szóra, ... tömlöcbe velük, hadd javuljanak és hadd tanuljanak.« S valóban, a hatóságok ezt a módszert alkalmazták a csabacsüdiekkel szemben is, 14—14 napi elzárásra ítélték őket, de a munkások 3 nap múlva felvették a munkát, s így az ítélet végrehajtását is felfüggesztették.²¹⁵

A Munkásügyi Albizottság a közelmúltban 4 munkásügyet tárgyalt — írja a *Békésmegyei Közlöny* egyik júliusi száma. Ezek közül azonban csak egyet írt le. Kovács Antal cseléd, aki Kocziczky Mihály csabai földbirtokosnál volt alkalmazásban, sztrájkra bujtogatta társait. Seiler Elek főszolgabíró 30 napi elzárásra és 200 korona pénzbüntetésre ítélte. A Munkásügyi Albizottság azonban 5 napi elzárásra és 70 korona pénzbüntetésre változtatta az ítéletet.²¹⁶ Később, július végén is tárgyalt a Munkásügyi Albizottság néhány munkásügyet. Az egyik két csabai aratónak, Zahorán György gazda elleni kártérítési ügye volt. A másik Vass József szeghalmi munkás »kihágása«, akit munkaadója, Reck Géza bérlő, azért jelentett fel, mert egy reggel éles kaszával a pajta elé állott, s azzal fenyegette az aratókat, hogy aki munkához mer kezdeni, abba belevágja a kaszáját. 5 napi elzárásra és 40 korona pénzbüntetésre ítélték. A Munkásügyi Albizottság jóváhagyta az ítéletet.²¹⁷

Ugyancsak júliusban Csorváson Wenckheim Frigyes gróf uradalmában a mezei munkára fölfogadott hónapszámosok július 20-án a cséplésnél a munkát abbahagyták, azzal az érveléssel, hogy ők, mint hónaposok, cséplési munkát végezni nem tartoznak.²¹⁸ Július közepe táján ismét volt egy aratósztrájk, amely azonban békésen végződött, mert a gazdák belátták, hogy a munkásoknak igazuk van és eleget tettek kívánságaiknak.

²¹⁴ Orosházi Közlöny, 1907. júl. 7.

²¹⁵ Békésmegyei Közlöny, 1907. júl. 11., Békés, 1907. júl. 14., Szarvasi Lajok, 1907. júl. 14.

²¹⁶ Békésmegyei Közlöny, 1907. júl. 14.

²¹⁷ Békés, 1907. júl. 28.

²¹⁸ Orosházi Hírlap, 1907. júl. 21.

Reisz és Flesch bérlők ui., akik a Kondoros és Endrőd között levő birtokon gazdálkodtak, az aratási szerződésben a munkások részesedését meghatározták ugyan, de a biztosítékot nem. Mikor a munkások munkához kezdtek, látták, hogy a termés oly rossz, hogy nagy munkával is legfeljebb csak 90 kg gabonát kereshet egy arató. Ezért megtagadták a munkát. Wieland Sándor járási főszolgabíró figyelmeztette a bérlőket eljárásuk helytelen voltára és arra, hogy a munkások követelése jogos. Ezután a munkásokkal a bérlők új egyezséget kötöttek, s a munkások fölvtették a munkát.²¹⁹

Munkamegtagadás volt még a mezőberényi büngösdi bérlőtársaságnál, ahol a munkásokat 10—10 napi elzárásra ítélték, s ezek a büntetést ki is töltötték.²²⁰

Kisebb surlódás — az aratási szerződés egyik pontjának magyarázatára nézve — Wenckheim Dénes gróf fűszegi gazdaságában fordult elő.²²¹

Ezen kívül tudunk még arról, hogy a szeghalmi járásban, Füzesgyarmaton Basch Simonnál 3 hónapos cseléd, Schwartz Ferencnél 3 napszamos, Fould Jenőnél 8 arató, Basch Simonnál 8 keresztbordó, gróf Wenckheim Frigyesnél 2 napszamos, Fould Jenőnél 1 cséplő sztrájkolt. A munkásokat a hatóság visszavezette, s a munkát azok újból felvtették.²²²

1907 végén még a napszamosok és hónapszamosok körében volt némi ellenállás, azonban ezek szintén nem mozgattak meg nagy tömegeket. Inkább 1—2 ember munkából való »jogtalan« távozásáról, vagy a munkahelyen való meg nem jelenéséről van szó, akiket azután karhatalommal kényszerítettek a munka felvételére, vagy ha ez eredménytelen volt, akkor bezárták őket. Egyik alispáni jelentés szerint 73 esetben kérték a különböző uradalmak a munkahelyen meg nem jelent munkások »elővezetését«.

1907-ben tehát a földmunkások soraiban megoszlás következett be, levertség vett erőt a munkások egy részén. Az arató- és cselédstrájkok száma erősen megcsappant, és ezek sem érték el az előző évi strájkok méreteit. 1906 végén és 1907 elején a munkások egységes követelése már kialakultak, — ebben szerepe volt a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének, — amely egységes bértervezetet készített. Ezzel indultak harcba a munkások a szerződéskötésekkor a tavasz folyamán. A munkások megoszlása miatt azonban a tervezetet nem sikerült keresztülvinni. 1907 tavaszán — mint láttuk — a szerződéskötés, az állandó munkások körében pedig a készülő bérharc volt a központi probléma. Az állandó munkások között ekkor jelentkezett a legtöbb ún. »magános lázadó«, akik a legnagyobb hatósági terrortól sem riadtak vissza, sőt társaikat, ha kell, fenyegetéssel is a megkezdett bérharc radikális véghezvitelére akarták rábírní. Az időszaki munkások megosztottsága már január végén megkezdődött és folytatódott egészen az aratásig, az állandó munkásoknál ugyanez csak március végén következett be. Ezért tudtak a cselédek egységesen fellépni még március folyamán is (általában községenként memorandumot átadva,

²¹⁹ Szarvasi Lapok, 1907. júl. 21 .

²²⁰ Békés, 1907. aug. 18., Szarvasi Hírlap, 1907. aug. 18.

²²¹ Szarvasi Hírlap, 1907. aug. 25.

²²² Magyarországi Szociálistikus Munkásmozgalmak az 1907. évben. 1170. old.

vagy szóban fenyegetőzve, hogy ha béreiket nem emelik, sztrájkba lépnek), míg az időszakai munkások körében ekkor már sokhelyütt csak magános lázadók fenyegetőztek. Egyidejűleg más helyeken több ezer időszakai munkás nem kötött szerződést.

Az arató- és cséplőmunkás-sztrájkoknak 1907. évi nagy visszaesése több tényezővel magyarázható:

Nagyon sokan, föltehetően az öntudatosabb földmunkások kivándoroltak. 1907-ben szökött fel a legmagasabbra a kivándorlási statisztika görbéje Békés megyében is. Százával telepedtek át Békés megyéből az ország más területeire. Ezeknek az embereknek mindegy volt már, hogy hova mennek, csak itt ne legyenek. Számosan a megyén kívül szerződtek el nyári munkára, nem egyszer még akkor is, ha ott kevesebb bért kaptak. Mások, kb. 2000-en (más források szerint 4000-en) egyáltalán nem kötöttek szerződést. Egyes források szerint 1907-ben az eddigieknél több, kb. 160 aratógép dolgozott a megyében. Sok idegen munkás is dolgozott a megyében. (Ezeknek egyrésze más megyéből, pl. a Jászságból jött le ide, de szerződtek Békés megyébe galíciai munkások is). Békés községben szinte teljesen idegen munkaerő dolgozott. Ezek körében ugyanis nem volt annyira valószínű sztrájkmozgalom kezdése, mint a helyi munkásoknál, bár 1907 folyamán az idegen munkásoknál is előfordult munkamegtagadás. Rendkívül megerősítették a megye területén a katonai és csendőri alakulatokat, s ha valahol a legkisebb »mozgolódás« volt észlelhető, azt a helyet azonnal megszállták.

A munkások látták, hogy bérharcuknak nem sok eredménye lehet, hiszen az itt-ott mégis előforduló sztrájkokat nyílt hatósági beavatkozással felszámolták, anélkül, hogy a legkisebb tekintettel is lettek volna a munkások követeléseire. Szerepe van továbbá a mezőgazdasági munkás-sztrájkok visszaesésében a kormányhatalom megszilárdulásának, és a munkásmozgalom apátlya bekövetkezésének is.

A mozgalmak történetének, felemelkedésük és hanyatlásuk okainak keresésekor nem hagyható figyelmen kívül a *vezetés*, az *irányítás* kérdése sem. Az uralkodó osztályok, a sztrájkok kitörését, az »izgatók« munkájával igyekeztek magyarázni. Ezeket azután a legkülönbözőbb nevekkal illették: »uszítók«, »bujtogatók«, »vándor-apostolok«, »hamis próféták«, »ingyenélő népbárátok«, »népámítók«, »apostol urak«, szoknyás agitátorok stb.« A »bizalmiakat« pedig, akikről korábban már szó volt, 1907-ben általában »fiókapostolok« névvel illették. Az izgatás rendszere 1907-ben is kb. ugyanaz volt, mint az előző évben. Az ún. »bujtogatók« éjszakánként járták a vidéket, és ha egy helyen eredményesen dolgoztak, tovább mentek, a »fiók-apostolokat« bízva meg utasításaik végrehajtásával. Hogy kik voltak ezek az »izgatók«, tagjai voltak-e valamely pártnak, amely irányította az ő munkájukat, az az egykorú leírások alapján határozottan nem mutatható ki. Maguk az újságok is arról panaszkodtak, hogy »ezek az agitátorok oly alattomban dolgoznak, hogy szinte nem lehet őket tettenérni,«²²³ a munkások pedig vállatáskor nem voltak hajlandók elárulni róluk semmit. Így a legtöbb esetben nem

²²³ Békésmegyei Közlöny, 1906. jún. 3.

derült ki, hogy kik voltak. Rubinek szerint ezek ún. »iparos mezei munkások«,²²⁴ akik »magasabb intelligenciájúak«, jól ismerik a különböző »izgató lapokat« is, és felcsaptak maguk is ezen »eszmék terjesztőivé«. Egyik szocialista agitátorról, akit letartóztattak, kiderült, hogy »simándi illetőségű napszámos.«²²⁵ De hogy milyen politikai pártnak a tagja, az itt sem állapítható meg. Egy helyen a *Békésmegyei Közlöny* az izgatással kapcsolatban egy ún. »pesti vezérről« ír. Ezek munkások lehettek. És — bár egészen homályosan, — talán ezen a ponton közelíthető meg a mozgalomnak az ipari munkásokkal való kapcsolata.

A SZDP — mint ismeretes — helytelenül értékelte az agrárkérdést. A pártprogram nem követelte a magyarországi haladás egyik legfontosabb feltételének megvalósítását, a feudális eredetű nagybirtok megszüntetését, a föld felosztását a parasztság sokmilliós tömegei között. A program csupán »a kötött birtokok intézményének megszüntetését« követelte, ami kétségkívül elősegítette volna a mezőgazdaság gyorsabb kapitalizálódását, de nem semmisítette volna meg a földbirtokos arisztokrácia gazdasági bázisát; nem oldotta volna meg a földkérdést.²²⁶ Ez az álláspont lehetlenné tette a munkás-paraszt szövetség kialakítását, eltaszította a munkásosztálytól a parasztságot, a földéhes mezőgazdasági munkásság egy részét is. Gátolta az antifeudális harc kibontakozását a parasztság körében, akadálya volt a polgári demokratikus forradalom kifejlődésének Magyarországon.

A SZDP vezetői nem ismerték fel a munkásosztály és pártja előtt a század elején álló hatalmas feladatokat. Részben dogmatikus, részben antimarxista, reformista elképzelésekből összeállított ideológiájuk nem válhatott a forradalmi cselekvés vezérfonalává.²²⁷ Ennek látszólag ellentmond a következő néhány eset: Gádoroson 1906 decemberében szociáldemokrata népgyűlést tartottak. Itt a gyűlés szónoka, egy bizonyos szociáldemokratapárti Toldy József nevű »gyulai apostol«, a munkásokat arra biztatta, hogy csak közvetlenül aratás előtt szerződjenek.²²⁸ A csabai SZDP szervezet 1906 novemberében egy röpiratot terjesztett, amelyben többek között arra hívta fel a munkásokat, hogy karácsony előtt ne szerződjenek, s karácsony után is csak az országos munkabértervezet szerint.²²⁹ Egy harmadik esetben ugyancsak a békéscsabai SZDP szervezete egészen merész hangú cikket jelentetett meg a *Békésmegyei Híradó*-ban, amelyben tiltakozott a békéscsabai földmunkás egylet felfüggesztése, valamint a *Békésmegyei Híradó* állandó támadása ellen. Kijelentette, hogy ha ezen tiltakozásnak nem lenne fogantja, »Békéscsaba összes szervezett munkássága talpraáll, és oly eszközökhöz fog folyamodni, amely alkalmas arra, hogy ily piszkos támadásokat mindörökre visszaverjen«. Azután pedig »falragaszok útján« Csaba község minden polgárát, »elvkülönbség nélkül«

²²⁴ Rubinek Gyula: i. m. 61. old.

²²⁵ Békésmegyei Közlöny, 1906. máj. 3.

²²⁶ A magyarországi munkásmozgalom 1848–1917. (Tananyag a Magyar Szocialista Munkáspárt Magyar Munkásmozgalom Története tanfolyama számára. Kézirat gyanánt. Budapest, 1957. 83. old.

²²⁷ Uo. 82. old.

²²⁸ Orosházi Közlöny, 1906. dec. 23.

²²⁹ Békésmegyei Híradó, 1906. nov. 25.

gyűlésre hívta, hogy ott az említett ügyet külön is megtárgyalják.²³⁰ Szórványos adataink tehát vannak arról, hogy a SZDP egyes helyi szervei, ill. egyes párttagok azonosították magukat a mezőgazdasági munkásság követeléseivel. Ez nem mond ellent annak az általános megállapításnak, hogy a SZDP jobboldali vezetői nem törődtek a munkás-paraszt szövetség kérdésével. Az idézett; néhány eset korántsem általános még a megye területén sem. Az is megállapítható továbbá, hogy az említett SZDP párttagok, helyi pártszervezetek, nem a központ utasítására jártak el, amikor a földmunkásokat szervezték. A SZDP szervezetei és tagjai általában a munkások érdekei ellen, azok mozgalmainak leszerelésére törekedtek. Ez történt akkor is, amikor az ún. »darabont-kormány« nagyarányú politikai manőverhez folyamodott. Kristóffy József belügyminiszter a SZDP küldöttsége előtt tett nyilatkozatban széleskörű választójogi reformot, a szervezeti szabályzat kiszélesítését, szociális reformokat helyezett kilátásba. Ezekkel az ígéretekkel akart társadalmi bázist teremteni a kormány számára. A manőver nem volt eredménytelen. A kormánynak sikerült maga mellé állítani az SZDP-ot. A SZDP képviselői a demokratikus átalakulásért vívott harc következetes végigküzdsé helyett megelégedtek Kristóffynak az általános választójogra vonatkozó ígérétevel. Szembefordultak a nemzeti függetlenségi törekvésekkel. Állásfoglalásukkal lehetőtlenné tették a demokratikus erők összefogását; szembeállították egymással a nemzeti függetlenségi és az antifeudális demokratikus törekvéseket. Pedig a »magyarországi proletárpártnak az adott helyzetben az lett volna a feladata, hogy az ellenzéki pártszövetség „nemzeti ellenállásának” hazug voltát leleplezve, a munkásosztályt emelje az 1849-ben vereséget szenvedett polgári demokratikus és nemzeti függetlenség feladatai végrehajtásának vezetőjévé, s hogy szövetségre lépjen az országban élő nem magyar népekkel — és vezesse a harcot a nemzeti függetlenség kivívásáért, a feudális maradványok megszüntetéséért, az ország demokratikus átalakításáért.«²³¹

A SZDP vezetői ehelyett a munkások és parasztnak harcát a választójogi harcra korlátozták. 1905 nyarán és őszén a SZDP országszerte gyűléseket, sztrájkokat, tüntetéseket, előadásokat szervezett a választójogi harc sikere érdekében. E szűklátókörű, opportünista politika, amely a demokratikus és nemzeti erők összefogása helyett a nemzeti követelésekkel szemben egyes demokratikus reformok megvalósítását állította előtérbe; zsákutcába vitte a munkásság hősiességét, s megakadályozta a parasztsággal való szövetség létrejöttét. A parasztság pedig teljesen magára hagyatva megindult az önálló politikai szervezkedés útján. 1906 tavaszán Békéscsabán megalakult a Magyarországi Független Szocialista Parasztpárt. A SZDP vezetői nem használták fel a kínálkozó alkalmat a munkás-paraszt szövetség megeremtésére, sőt szembefordultak a Parasztpárttal. E pártnak fennállása idején mégis jelentős szerepe volt a Békés megyei mozgalmak szervezésében, amint ezt már a mozgalmak leírásánál is láthattuk. Különösen jelentősek a Parasztpárt vezetőjének,

²³⁰ Uo. 1906. aug. 11.

²³¹ A magyarországi munkásmozgalom 1848–1917. i. m. 87. old.

Achim Andrásnak bátor megnyilatkozásai a békéscsabai előljárátság előtt, valamint országgyűlési interpellációi. Irányítani azonban ez a párt sem tudta a megye földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmait. Volt a megye területén még más pártoknak, ill. szervezeteknek is befolyása. Így a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének, különösen 1906 végén és 1907 elején; főként a bértervezet elkészítésében és elfogadtatásában, ill. ennek keresztülviteléért folytatott harcban. A *Békés c. megyei hetilap* írja, hogy általában »azok a munkások, akik a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének valamelyik helyi csoportjához csatlakoztak, különösen ragaszkodtak a szervezet által megállapított munkabérekhez.«²³² Átfogni és irányítani a mozgalmat azonban ez a szervezet sem tudta. Az újság még azt is megjegyezte, hogy azok a munkások, »akik az Országos Munkásvédő Szövetség (másként Újjászervezett SZDP)-hez csatlakoztak, a munkaadókkal való megegyezésre inkább hajlandóknak bizonyultak.«²³³ A Mezőfi-féle Újjászervezett SZDP több forrás szerint is, az agrármozgalmak leszerelésére törekedett. Természetesen e pártnak is voltak helyi szervezetei (pl. a füzesgyarmati), amelyek a központi irányítástól eltérően szervezték a földmunkások harcát. Az említett szervezeteken kívül a különböző, számos esetben még az 1890-es években részben a SZDP országos és helyi szervezeteinek támogatásával létesült földmunkás egyleteknek volt komolyabb szerepe a földmunkások harcának szervezésében. Igen népszerűek voltak és állandóan nőtt taglétszámuk is. Ezek azonban inkább egymástól elszigetelődve szervezték a bérmozgalmakat.

Az elmondottak után világos, hogy hiába keresünk egységes pártvezetést a békésmegyei arató-, cseléd- és egyéb munkássztrájkok mögött. Szervezőerő ugyan több volt, de irányító egy sem. Végső fokon ez a körülmény is egyik oka volt annak, hogy az 1905—1907. évi forradalmi helyzet kihasználatlanul maradt.

²³² Békés, 1907. febr. 17.

²³³ Uo.

AZ 1905—1907. ÉVI MOZGALMAK JELENTŐSÉGE

Az 1905—1907. évi Békés megyei parasztmozgalmakkal kapcsolatban összefoglalóan megállapítható, hogy a legkevesebb megmozdulás 1905-ben volt. Az előforduló szórványos bérharcok inkább csak a következő év nagy harcainak meghirdetői.

1906 azután már Békés megyében is a nagy harcok éve lett. Az ez évi sztrájkok a megyei mezőgazdasági proletariátus és szegényparasztság jelentős részét megmozgatták, s a nagy sztrájkterő csapatok aratógépek százainak bevetése, és a legkegyetlenebb csendőrterror ellenére is legtöbb helyen győzelmet arattak. Egységes bérvetelések azonban az 1906-os harcok folyamán még nem voltak. Ezek majd csak 1906 végére alakultak ki.

1907-ben már erősen csökkentek a mezőgazdasági munkások mozgalmi, és méreteikben sem közelítették meg az előző évi mozgalmakat. Mégsem szüntek meg egyszerre 1906 után, ami azt jelenti, hogy az agrárproletárok harcolva vonultak vissza. És az 1907-ben történtek bizonyítják legjobban, hogy milyen erejük volt a korábbi mozgalmaknak. Ezrével kellett szétverni az ország és világ minden tája felé a parasztokat, hogy meg tudják szüntetni a mozgalmakat. Az elégtelenség azonban nem szűnt meg, — mert az okok sem szüntek meg, amelyek azokat kiváltották, — csupán a harc hagyott alább a kilátástalanság érzése miatt.

A mezőgazdasági munkásság e mozgalmak során »proletár harci módszerrel« küzdött. Az ipari munkásságtól vette át a sztrájk fegyverét. Homályosan kimutatható az ipari munkásság mozgalmainak hatása is, a paraszt-megmozdulásokra. A munkásság és a parasztság kiforrott szövetségéről azonban ebben az időben még nem beszélhetünk, viszont az is kétségtelen, hogy a munkás-paraszt szövetség csírái már bontogatták első hajtásukat az 1905—1907-es években.

Az 1905—1907. évi mozgalmak jelentőségét elsősorban az adja meg, hogy fölhívták a figyelmet a falun tovább élő feudális maradványokra, sok esetben azonban már túlmutattak ezen. A föld az a végcél, amiért a földmunkások harcoltak. Csak egy-két példa is elég ezeknek bizonyítására. Amikor a dobozi nép küldöttséget menesztett az alispánhoz, a küldöttek azzal kezdték meg kérelmük előadását, hogy »a dobozi nép elsősorban földet szeretne«. Vagy egy másik esetben egy »budapesti apostol« gyűlést tart és az újságok közlése szerint »beszél földről, végrehajtó nélküli világról« stb. Mindenesetre a föld ebben a felsorolásban is az első helyen volt. A mozgalmak eredményeképpen bizonyos részleges béremelést

elértek a munkások, és ez nemcsak az összegével jelentős, hanem elsősorban amiatt, hogy fölhívta a figyelmet a mezőgazdasági munkabérvizonyok elavultságára, és arra, hogy csak osztályharccal érhet el valamit a munkás a tőkés rendben.

Az 1905—1907. évi mozgalmak tehát élesen vetették fel a falu nincstelenjeinek problémáit. Megmutatták a földmunkások elégedetlenségének, az osztályharc kiéleződésének gyökereit, s ezek e néhány esztendő megmozdulásait népünk igen értékes hagyományává avatják.

A régi harcosok közül ma már csak kevesen élnek, de elképzeléseik megvalósultak. Fiaik és unokáik művelik azt a földet, amelyet ők még nem tudtak elvenni a földesuraktól, és építik azt a hazát, amely azoké, akik a földön, a gyárakban dolgoznak.

LES MOUVEMENTS DE GRÈVE DES OUVRIERS AGRICOLES DANS LE DÉPARTEMENT DE BÉKÉS AU COURS DES ANNÉES DE 1905—1907

par Vera Köpösi

Au début du XXe siècle (dans les années de 1905—1907) le pays fut bouleversé par des mouvements de grève puissants des ouvriers agricoles et des paysans pauvres, et la plupart de ces mouvements s'étendit sur la partie méridionale de la Hongrie, y compris le département de Békés.

Les motifs fondamentaux des mouvements agricoles furent le manque de solution du problème agraire, et l'existence de la grande propriété qui opprimait la paysannerie. Les ouvriers revendiquent du travail et des salaires plus hauts. En 1905, il y a peu de mouvements de grève. Mais l'année suivante est déjà marquée par des luttes acharnées. Il n'y avait presque aucun domaine dans le département où la lutte pour l'augmentation des salaires n'eût éclaté sous la forme de la violation des contrats. Au commencement les grèves sont couronnées de succès, les ouvriers agricoles obtiennent une certaine augmentation des salaires — mais plus tard on cherche à supprimer ces mouvements en ayant recours à la force brutale, à l'emprisonnement des ouvriers, puis les prisons étant insuffisantes, on enfermait les ouvriers dans des porcheries, des étables ou des greniers, où ils étaient gardés dans des conditions inhumaines. Toutefois, la majorité des ouvriers préféra faire son temps de prison que de travailler en pleine moisson. Il y avait d'autres qui au bout de quelques jours, après avoir obtenu une augmentation de salaire insatisfaisante, reprirent le travail. En 1907, le nombre des grèves des moissonneurs et des domestiques de louage diminue considérablement et les grèves n'atteignent pas les proportions de celles de l'année précédente. Mais le mécontentement ne cesse point de se manifester, parce que les causes qui l'avaient provoqué n'ont pas cessé d'exister non plus; il n'a que diminué pour un certain temps, la lutte n'ayant aucune chance du succès. Ces mouvements de grève eurent pour résultat une certaine augmentation des salaires des ouvriers. La corrélation des mouvements de grève peut être établie en premier lieu — assez vaguement d'ailleurs — grâce au travail des soi-disant «instigateurs». Il est à croire que ces derniers étaient des ouvriers agricoles ou industriels — peut-être envoyés par quelque parti — qui à pied ou en bicyclette parcouraient le département et encourageaient les ouvriers à violer les contrats. Après avoir réussi à un certain lieu, ils changèrent de place, et recommencèrent leur travail ailleurs. De la part des partis politiques il n'y avait point de direction unie dans les grèves des moissonneurs et des valets de ferme du département de Békés. Le parti d'alors de la classe ouvrière, le Parti Social-Démocrate a abandonné les ouvriers agricoles à eux-mêmes, et les ouvriers aient lutté en premier lieu pour obtenir une augmentation des salaires, les ouvriers aient lutté en premier lieu pour obtenir une augmentation des salaires, il est évident que la lutte se poursuit pour le droit de propriété de la terre; c'était le but final de la lutte, et c'est en quoi consistait son importance.

Вера Кепешди:

ДВИЖЕНИЯ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ РАБОЧИХ В КОМИТАТЕ БЕКЕШ В 1905—1907 Г.

В начале XX века (в 1905—07 г.) страну потрясают сильные движения землекопов и бедняков. Большая часть их затрагивает южный край, между прочим — комитат Бекеш. Основная причина движений этих землекопов и бедняков: неразрешимость земельного вопроса, существование системы крупнопомещичьих владений, уродовавшей крестьянство. Рабочие требуют высших заработных плат, и работы. В 1905 г. выступлений рабочих было мало. 1906 год однако уже год большой борьбы. Можно сказать, нет ни одного поместья в комитате, где не вспыхнула бы борьба за повышение зарплаты. Сначала эти забастовки кончились успешно, рабочие получали некоторое повышение зарплаты, позже однако попробовали подавить эти движения путём грубого насилия, заключения рабочих. Тюрьмы сказались тесными, — и этих людей заключали в закуты, амбары, конюшни, и там держали их в бесчеловечных условиях. Вопреки этому, большинство рабочих скорее отбывало наказание, чем бы работать даже в самое горячее рабочее время. Другие, после 1—2 дней выполняли работу при незначительном повышении зарплаты. В 1907 г. число забастовок батраков и жинцов сильно уменьшилось, и не достигало меры забастовок прежних годов. Однако неудовленворённость не прекратилась, потому что вызывающие её причины тоже не прекратились, только — временно уменьшались, из-за чувства бесцельности. Всё таки в результате движений рабочие достигали некоторого повышения зарплаты. Связь между движениями — хотя бы слабо — более всего может быть показана посредством работы так называемых — волнующих. Они были — можно предполагать — батраки или ремесленные рабочие, — может быть, посылаемые какой нибудь партией — которые ехали в комитате пешком или на велосипеде и уговаривали рабочих нарушать договоры. После того, как им на одном месте удалось достигнуть результата, они ехали дальше, и на другом месте вели такую работу. Единого управления забистовки батраков и жнецов в комитате Бекеш не имели. Тогдашняя партия рабочего класса — социал-демократическая партия предоставила батраков самым себе и старалась демобилизовать их движение.

Рабочие посредством этих движений боролись непосредственно за повышение зарплаты, всё-таки видно, что конечная цель, за что шла борьба, было приобретение земли, и в этом состоит значение этих движений.